
UDK/UDC: 930.25
arhivskipogledi.daztk.net

ISSN 2712-2344 (Print)
ISSN 2831-1051 (Online)

**DRUŠTVO ARHIVSKIH ZAPOSLENIKA
TUZLANSKOG KANTONA
ASSOCIATION OF ARCHIVAL EMPLOYEES
IN TUZLA CANTON**

ARHIVSKI POGLEDI ARCHIVAL VIEWS

4

**ARHIVSKI POGLEDI/ARCHIVAL VIEWS
GOD./VOL. IV, BR./NO. 4, TUZLA 2023.**

„ARHIVSKI POGLEDI“ 4

Izdavač:

Društvo arhivskih zaposlenika
Tuzlanskog kantona

Za izdavača:

Mr. Adnan Tinjić

Redakcija:

Mr. Omer Zulić (predsjednik), dr. Silvija
Babić, dr. Miroslav Novak, dr. Sead
Selimović, dr. Izet Šabotić, mr. Adnan Tinjić,
mr. Jasmin Jajčević, Selma Isić,
Hatidža Fetahagić

Sekretar Redakcije:

Mr. Adnan Tinjić

Glavni i odgovorni urednik:

Mr. Omer Zulić

Urednik:

Mr. Jasmin Jajčević

Lektor:

Hatidža Fetahagić

Korektori:

Mr. Jasmin Jajčević
Selma Isić

Prevod na engleski jezik:

Mr. Adnan Tinjić

Dizajn korica:

Mr. Adnan Tinjić

Časopis indeksiran:

Erih Plus, EuroPub; ROAD; MIAR;
Slavic Humanities Index; COBISS.BH

Štampa:

“OFF-SET” Tuzla

Za štampariju:

Sadika Murić

Tiraž:

200 primjeraka

Svi rukopisi se šalju na e-mail adresu
glavnog i odgovornog urednika:
omer.arhiv@gmail.com; daztk.tz@gmail.com

Stavovi autorâ izneseni u radovima
objavljenim u ovom časopisu nisu istovremeno i
stavovi Redakcije, nego su isključivo stavovi
autora.

„ARCHIVAL VIEWS“ 4

Publisher:

Association of Archival Employees
in Tuzla Canton

For Publisher:

M.Sc. Adnan Tinjić

Editorial Board:

M.Sc. Omer Zulić (president), Ph.D. Silvija
Babić, Ph.D. Miroslav Novak, Ph.D. Sead
Selimović, Ph.D. Izet Šabotić M.Sc. Adnan
Tinjić, M.Sc. Jasmin Jajčević, Selma Isić,
Hatidža Fetahagić

Secretary of the Editorial Board:

M.Sc. Adnan Tinjić

Editor-in-Chief:

M.Sc. Omer Zulić

Editor:

M.Sc. Jasmin Jajčević

Proofreading:

Hatidža Fetahagić

Copy editing:

M.Sc. Jasmin Jajčević
Selma Isić

English translations:

M.Sc. Adnan Tinjić

Cover design:

M.Sc. Adnan Tinjić

Journal indexed:

Erih Plus, EuroPub; ROAD; MIAR;
Slavic Humanities Index; COBISS.BH

Printed by:

“OFF-SET” Tuzla

Printing office representative:

Sadika Murić

Edition:

200 copies

All manuscripts should be sent to the the
Editor-in-Chief email address:
omer.arhiv@gmail.com; daztk.tz@gmail.com

Opinions of authors expressed in their
papers published in the journal do not reflect
views or stances of the Editorial Board, they are
solely views of the authors.

SADRŽAJ // CONTENTS

<i>RIJEČ UREDNIKA</i>	9
<i>A WORD FROM THE EDITOR</i>	13

I ARHIVSKI ČLANCI // ARCHIVAL ARTICLES

Izr. prof. dr. Miroslav NOVAK

Digitalizacija procesa u arhivu – savremeni izazov arhivske teorije i prakse // Digitalization of processes in the archive - A modern challenge of archival theory and practice.....19

Milena POPOVIĆ SUBIĆ

Pravni okvir zaštite elektronskih dokumenata u Republici Srbiji // Legal framework for the protection of electronic records in the Republic of Serbia.....41

Maruška NENEZIĆ

Značaj digitalizacije građe austrougarskog katastra i unapređenje rada sa korisnicima u dokazne svrhe u Istorijskom arhivu Kotor // The importance of digitalization in the construction of the Austro-Hungarian cadastre and the improvement purposes in the Historical archive Kotor.....50

Adnan KALESIĆ

Digitalizacija arhivske građe i informativnih sredstava (iskustvo Arhiva Brčko) // Digitalization of archive materials and information media (Experience of the Brčko Archives).....60

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ

Elektronski ili papirni dokument: značaj, prednosti i nedostaci? // Electronic or paper document: significance, advantages, and disadvantages?.....73

II HISTORIJSKA GRAĐA // HISTORICAL RECORDS

Mr. sc. Omer ZULIĆ

Doprinos gradonačelnika Ibrahim-beg Džinde razvoju Tuzle // Contribution of the mayor Ibrahim-bey Džindo to the development of Tuzla.....87

III NOVA IZDANJA // NEWLY PUBLISHED

Hatidža FETAHAGIĆ

Šerijatski sud u Tuzli (1894-1946) - analitički inventar, JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla 2023, 574 str..... 113

Dr. sc. Tamara ŠTEFANAC

Documenting and archiving student life/ Dokumentiranje i arhiviranje studentskog života, ICARUS Hrvatska, Zagreb 2023, 115 str..... 116

Mr. Милутин МИЛТОЈЕВИЋ

АРХИВСКА ГРАЂА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ, Зборник радова, књига 6, Архивистичко друштво Србије, Београд 2023, 681 стр..... 119

Adnan HADŽIABDIĆ

GRAČANIČKI GLASNIK, časopis za kulturnu historiju, Ratni zločini nad civilima Gračanice (1992-1995), god. XXVIII, br. 56, Gračanica, novembar 2023, 342 str..... 125

Prof. dr. Izet ŠABOTIĆ

Sead Seljubac, Vjerski službenici Vakufskog povjerenstva u Tuzli sredinom XX stoljeća, Muftijstvo tuzlansko i Institut za društvena i religijska istraživanja, Tuzla 2023, 303 str. 129

IV NOVOSTI // NEWS

Selma ISIĆ

Izveštaj sa Međunarodne arhivske konferencije "4. TUZLANSKI ARHIVSKI DANI", Tuzla, 29. i 30. septembar 2023. godine // Conference Report from the International Archives Conference "4. TUZLANSKI ARHIVSKI DANI", Tuzla, September 29 and 30, 2023..... 139

Mr. Vidosava ERAKOVIĆ

Izveštaj sa VII. Međunarodnog arhivističkog savetovanja „KURŠUMLIJSKA BANJA 2023“ // Conference Report from VII. of the international archival consultation „KURŠUMLIJSKA BANJA 2023“ 144

Mag. inf. Vedran ŠERBU

Izveštaj sa ICARUS BoostDigiCuture seminara "Usavršavanje stručnjaka u kulturi i baštini u području digitalne pismenosti i vještina", Zagreb, 27. studenog 2023 // Conference Report from the ICARUS BoostDigiCuture seminar

„Training experts in culture and heritage in the field of digital literacy and skills“, Zagreb, November 27, 2023.....153

UPUTE SARADNICIMA // INSTRUCTIONS TO ASSOCIATES..... 161

O AUTORIMA // ABOUT THE AUTHORS.....169

RIJEČ UREDNIKA

Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona je ostajući dosljedno postavljenim ciljevima na planu publikovanja časopisa *Arhivski pogledi*, pripremlilo novi, po redu četvrti broj časopisa *Arhivski pogledi*. Radi se o stručnom, arhivističkom časopisu koji je rezultat realizacije međunarodne arhivske konferencije pod nazivom „4. Tuzlanski arhivski dani“, koja je održana 29. i 30. septembra 2023. godine, u Hotelu „Salis“ u Tuzli. Uzimajući u obzir realnost digitalnog okruženja 21. stoljeća, kojem svjedoči i arhivska služba Bosne i Hercegovine, opredijelila je Organizacioni odbor konferencije da tema iste bude *Izazovi uspostavljanja sistema zaštite, upravljanja i korištenja elektronskih zapisa*, sa referiranjem na podteme:

- stvaranje, zaštita i čuvanje elektronskih zapisa u registraturama,
- preuzimanje i zaštita elektronskih zapisa u arhivima,
- upravljanje elektronskim zapisima,
- korištenje elektronskih zapisa u naučno-istraživačke i druge svrhe,
- zakonski okvir,
- dugoročna zaštita,
- informacioni sistemi,
- druga aktuelna pitanja navedene teme.

Cilj konferencije je bio da se kroz izlaganja arhivista iz Bosne i Hercegovine i zemalja regije, aktuelizira ovo pitanje, te da se podstakne arhivska služba Bosne i Hercegovine, na odlučnije angažiranje u cilju pravovremenog i adekvatnog iznalaženja optimalnih rješenja, kao odgovor na izazove koje pred arhive postavljaju nove tehnologije. Budući da su za adekvatno elaboriranje ovako bitne i kompleksne teme, od ogromne važnosti znanja i iskustva arhivskih stručnjaka iz zemalja regije, to su učesnici konferencije imali zadovoljstvo slušati i niz izlaganja eminentnih stručnjaka iz Slovenije, Hrvatske, Srbije i Crne Gore, koji se težišno bave pitanjima vezanim za zapise na novim nosiocima informacija.

Na konferenciji je predstavljeno ukupno 14 radova, kojima je naučno i stručno elaborirana ova aktuelna i nadasve kompleksna tema. Nažalost, do zaključenja časopisa, konačne verzije radova nisu dostavili svi izlagači, koji su učestvovali i izlagali radove na pomenutoj konferenciji, tako da će čitaoci časopisa, na žalost, ostati uskraćeni za sveukupna znanja i iskustva koja su prezentirana na konferenciji.

Nakon realizacije konferencije redakcijski tim časopisa, inicirao je aktivnosti na pripremi novog, četvrtog broja časopisa, odnosno pripremi radova za publikovanje. U četvrtom broju časopisa publikovano je ukupno 14 priloga, od kojih se pet odnosi na arhivističke članke, jedan historijski članak, pet priloga vezanih za predstavljanje novih publikacija i tri priloga koji se odnose na

izvještaje sa arhivskih konferencija. Autori priloga su eminentni arhivski i naučni stručnjaci iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Slovenije i Crne Gore.

U konceptijskom smislu radovi su podijeljeni u već prepoznatljive rubrike časopisa. Budući da je časopis *Arhivski pogledi* težišno arhivistički časopis, to je najveći broj radova, publikovan u okviru rubrike *Arhivski članci*. Ukupno je u okviru pomenute rubrike publikovano šest radova. Prvi rad u okviru pomenute rubrike jeste rad uvaženog kolege i izvrsnog stručnjaka za pitanja zapisa na novim nosiocima informacija, red. prof. Miroslava Novaka, (Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija) koji je na konferenciji izlagao, te za *Časopis* priredio rad pod nazivom *Digitalizacija procesa u arhivu – savremeni izazov arhivske teorije i prakse*. Bavljenje bilo kojim aspektom postupanja i uspostavljanja sistema upravljanja elektronskim zapisima, podrazumijeva svakako i valjan pravni okvir, odnosno propise. U tom smislu značajna iskustva vezana za pravne okvire djelovanja, odnosno zakone i podzakonske propise, donosi kolegica Milena Popović Subić (Arhiv Vojvodine, Srbija) u radu pod nazivom *Pravni okvir zaštite elektronskih dokumenata u Republici Srbiji*. Vrlo pragmatična iskustva u postupanju i korištenju digitaliziranih zapisa podijelila je u svom radu Maruška Nenezić, (Državni arhiv Crne Gore – Istorijski arhiv Kotor, Crna Gora), koja se bavila temom *Značaj digitalizacije austrougarskog katastra u Istorijskom arhivu Kotor za unaprijeđenje rada sa korisnicima u dokazne svrhe*. Lična iskustva vezana za provođenje procesa digitalizacije, ali i korištenja digitaliziranih zapisa, iskustveno donosi kolega Adnan Kalesić (Historijski arhiv Sarajevo, Bosna i Hercegovina), u radu *Istraživanje i digitalizacija arhivske građe i informativnih sredstava (iskustvo Arhiva Brčko)*. Posljednji rad u rubrici *Arhivski članci*, je rad kolege mr. Jasmina Jajčevića (Arhiv Tuzlanskog kantona/Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina) *Elektronski ili papirni dokument: značaj, prednosti i nedostaci*.

Budući da je jedan od ciljeva časopisa *Arhivski pogledi* da kroz rubriku *Historijska građa* publikuje radove koji su nastali na osnovu istraživanja arhivske građe i to prevashodno tema iz lokalne historije, to se mr. sc. Omer Zulić odlučio za istraživanje doprinosa tuzlanskog gradonačelnika, Ibrahim-beg Džinde, u razvoju Tuzle.

U rubrici *Nova izdanja* predstavljeno je nekoliko značajnih publikacija koje su publikovane 2023. godine, te predstavljaju značajan doprinos arhivistici i arhivskoj djelatnosti, te historiografiji Bosne i Hercegovine.

Posljednja rubrika časopisa *Arhivski pogledi*, pod nazivom *Novosti* donosi značajne informacije o arhivskim konferencijama/skupovima u Tuzli, Kuršumlijskoj Banji i Zagrebu. Na kraju časopisa štampane su biografije autora radova, te upute saradnicima.

Zahvaljujući požrtvovanom radu tima Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, te članovima Organizacionog odbora, Redakcije časopisa, recenzentima, urednicima, lektorima, prevodiocima, publikovan je četvrti broj časopisa. Stoga isti sa radošću prepuštamo na čitanje i ocjenu cjelokupnoj stručnoj, naučnoj i široj javnosti.

Značajno je napomenuti da o kvaliteti i dometima časopisa *Arhivski pogledi* najbolje svjedoče i potvrđuju međunarodne baze u kojima je časopis indeksiran i to: EuroPub, Erih Plus, ROAD, Slavic Humanities Index, MIAR i COBISS.BH.

Četvrti broj časopisa *Arhivski pogledi* štampan je uz finansijsku podršku Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke i Fondacije za izdavačku djelatnost Sarajevo, na čemu im se iskreno zahvaljujemo.

U Tuzli, novembra 2023. godine.

Uredništvo

A WORD FROM THE EDITOR

The Association of Archive Employees of the Tuzla Canton, remaining steadfast in its objectives regarding the publication of the journal *Archival Views*, has prepared the new, fourth issue of the journal. This is a specialized archival journal that resulted from the implementation of the international archival conference titled “4th Tuzla Archival Days,” held on September 29th and 30th, 2023, at the “Salis” Hotel in Tuzla. Considering the reality of the digital environment of the 21st century, as evidenced by the archival service of Bosnia and Herzegovina, the Organizing Committee of the Conference decided that its theme would be the *Challenges of Establishing Systems for the Protection, Management, and Use of Electronic Records*, with reference to sub-themes:

- Creation, protection, and preservation of electronic records in registries,
- Acquisition and protection of electronic records in archives,
- Management of electronic records,
- Use of electronic records for scientific-research and other purposes,
- Legal framework,
- Long-term protection,
- Information systems,
- Other current issues related to the aforementioned theme.

The aim of the Conference was to address this issue through presentations by archivists from Bosnia and Herzegovina and the region, and to encourage the archival service of Bosnia and Herzegovina to more decisively engage in finding timely and adequate solutions in response to the challenges posed by new technologies to archives. Since for the adequate elaboration of such an important and complex theme, the knowledge and experience of archival experts from the region are of immense importance, the participants of the Conference had the pleasure of listening to and benefiting from presentations by eminent experts from Slovenia, Croatia, Serbia, and Montenegro, who are primarily engaged in issues related to records on new information carriers.

A total of 14 papers were presented at the conference, scientifically and professionally elaborating on this current and highly complex theme. Unfortunately, by the conclusion of the journal, not all speakers who participated and presented papers at the mentioned conference had submitted final versions of their papers, so the readers of the journal, unfortunately, will be deprived of the overall knowledge and experience that were presented at the conference.

After the realization of the conference, the editorial team of the journal initiated activities to prepare a new, fourth issue of the journal, i.e., to prepare papers for publication. In the fourth issue of the journal, a total of 14 contributions were published, including five archival articles, one historical article, five contributions related to the presentation of new publications, and

three contributions related to reports from archival conferences. The authors of the contributions are eminent archival and scientific experts from Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia, and Montenegro.

In conceptual terms, the papers are divided into the recognizable sections of the journal. Since the journal *Archival Views* is primarily an archival journal, the majority of the papers are published within the section titled *Archival Articles*. A total of six papers were published within this section. The first paper in this section is by the esteemed colleague and excellent expert in the field of records on new information carriers, Prof. Miroslav Novak (Provincial Archive Maribor, Slovenia), who presented at the Conference and prepared a paper titled *Digitalization of processes in the archive - A modern challenge of archival theory and practice* for the Journal. Dealing with any aspect of handling and establishing systems for managing electronic records necessarily involves a valid legal framework or regulations. In this regard, significant experiences related to legal frameworks of operation, i.e., laws and sublegal regulations, are provided by colleague Milena Popović Subić (Archive of Vojvodina, Serbia) in the paper titled *Legal framework for the protection of electronic documents in the Republic of Serbia*. Very pragmatic experiences in handling and using digitized records are shared in her paper by Maruška Nenezić (State Archive of Montenegro - Historical Archive Kotor, Montenegro), who dealt with the topic *The importance of digitalization in the construction of the Austro-Hungarian cadastre and the improvement purposes in the Historical archive Kotor*. Personal experiences related to the implementation of the digitization process, as well as the use of digitized records, are experientially presented by colleague Adnan Kalesić (Historical Archive Sarajevo, Bosnia and Herzegovina), in the paper *Digitalization of archive materials and information media (Experience of the Brčko Archives)*. The last paper in the section *Archival Articles* is by colleague Mr. Jasmin Jajčević (Archive of Tuzla Canton/Association of Archive Employees of Tuzla Canton, Bosnia and Herzegovina), titled *Electronic or paper document: significance, advantages, and disadvantages*.

Since one of the goals of the journal *Archival Views* is to publish papers that are based on research of archival material, primarily topics from local history, in the section titled *Historical Records*, Mr. Sc. Omer Zulić chose to research the contribution of the Tuzla mayor, Ibrahim-beg Džindi, to the development of Tuzla.

In the section *Newly Published*, several significant publications published in 2023 are presented, which represent a significant contribution to archival science and archival activity, as well as the historiography of Bosnia and Herzegovina.

The last section of the journal *Archival Views*, titled *News*, provides important information about archival conferences/conventions in Tuzla, Kuršumlija Banja, and Zagreb. At the end of the journal, biographies of the authors of the papers and instructions for contributors are printed.

Thanks to the dedicated work of the team of the Society of Archive Employees of Tuzla Canton, as well as the members of the Organizing Committee, the Editorial Board of the journal, reviewers, editors, proofreaders, translators, the fourth issue of the journal has been published. Therefore, we gladly entrust it to be read and evaluated by the entire professional, scientific, and wider public.

It is important to note that the quality and scope of the journal *Archival Views* are best evidenced and confirmed by the international databases in which the journal is indexed, namely: EuroPub, Erih Plus, ROAD, Slavic Humanities Index, MIAR, and COBISS.BH.

The fourth issue of the journal *Archival Views* was printed with the financial support of the Federal Ministry of Education and Science and the Foundation for Publishing Activities Sarajevo, for which we sincerely thank them.

In Tuzla, November 2023.

Editorial Board

I

ARHIVSKI ČLANCI //
ARCHIVAL ARTICLES

Izr. prof. dr. Miroslav NOVAK
Pokrajinski arhiv Maribor, Republika Slovenija
miroslav.novak@pokarh-mb.si

1.01 Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 930.25:004:004.4:005.92

DIGITALIZACIJA PROCESA U ARHIVU – SUVREMENI IZAZOV ARHIVSKE TEORIJE I PRAKSE

Apstrakt: *Cilj: U ovom radu želimo definirati osnovne pretpostavke digitalizacije procesa u profesionalnim arhivskim institucijama. Posebno želimo istaknuti posljedice uvođenja takvih procesa i povezan razvoj i finansiranje ljudskih, tehnoloških i drugih resursa potrebnih za uspostavljanje i dugoročno održavanje digitaliziranih procesa u arhivima.*

Metoda/pristup: Za potrebe ovog rada korištena su praktična iskustva stečena tokom uvođenja digitalizacije procesa u slovenskoj javnoj arhivskoj službi kroz projekt e-Arh.si, kao i svakodnevna upotreba digitaliziranih procesa, posebno u Pokrajinskom arhivu Maribor od 2016. godine. U tu svrhu korištene su sljedeće istraživačke metode: iskustvena metoda, metoda analize procesa, deskriptivna metoda, te djelomično i historijska metoda.

Rezultati: Istraživanje ukazuje na potrebu intenzivnije standardizacije arhivskih stručnih procesa, što predstavlja važan preduvjet za njihovu digitalizaciju. Sama digitalizacija arhivskih stručnih zadataka uključuje mnoge paralelne i podređene procese, poput uvođenja i održavanja sigurnosne politike i povezanih procesa, procesa održavanja operativnosti sustava, itd. Sve to zahtijeva značajna financijska i druga sredstva. Stoga je na razini implementacije digitalizacije procesa često potrebno donositi mnoge kompromise, često i na račun poboljšanja samog procesa.

Zaključci: Autor zaključuje da su procesi digitalizacije u profesionalnim arhivima nužni, ponajviše radi upravljanja sve većim količinama arhivskog materijala koji se mora prihvatiti, sačuvati i koristiti za različite potrebe. Da bi se postigao taj cilj, potrebno je osigurati zaposlenicima odgovarajuće digitalne kompetencije i time brinuti se o smanjenju digitalnog jaza, ne samo unutar arhivske ustanove, već i između stvaratelja i nadležnih arhiva te arhiva i okoline u kojoj obavljaju svoje zadatke. Digitalizacija procesa u arhivima stoga nije samo izazov pojedinih arhiva, već i širi problem suvremenog informacijskog društva.

Ključne riječi: *Arhivska teorija i praksa, digitalizacija, ljudski resursi, digitalna transformacija, procesi u arhivima, digitalni jaz, arhivski informacijski sustavi, umjetna inteligencija.*

DIGITALIZATION OF PROCESSES IN THE ARCHIVE - A MODERN CHALLENGE OF ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE

Abstract: *Purpose:* In this paper, we want to define the basic starting points of the digitalization of processes in professional archive institutions. We particularly want to highlight the consequences of the introduction of such processes and the related development and financing of human, technological and other resources for the needs of establishing and long-term maintaining of digitalized processes in archives.

Method / approach: For the purposes of this paper, practical experience gained during the introduction of digitalization of processes in the Slovenian Public Archives Service through the e-Arh.si project and through the daily use of digitalized processes, especially in the Regional Archives of Maribor since 2016, was used. For this purpose, the following research methods were used: experimental method, process analysis method, descriptive method, and partly historical method.

Results: The research points to the need for more intensive standardization of archival professional processes, which is an important prerequisite for their digitalization. The digitalization of archival professional tasks itself includes many other parallel and subordinate processes, such as, for example, introduction and maintenance of the security policy and the processes related to it, processes of maintaining the system's operability, etc. All this requires significant financial and other resources. Therefore, many compromises must often be accepted at the level of process digitalization implementation, often at the expense of improving the process itself.

Conclusions / findings: The author concludes that digitalization processes in professional archives are necessary mainly due to the management of ever-increasing amounts of archival material that must be received, preserved, and forwarded to various types of use. To achieve this goal, it is necessary to provide employees with adequate digital competences and thereby ensure the reduction of the digital divide not only within the archive institution, but also between the creators and competent archives and the archives and environments in which they perform their mission. Digitalization of processes in archives is not only a challenge for individual archives, but also a broader problem of the modern information society.

Key words: *Archival theory and practice, digitalization, human resources, digital transformation, processes in archives, digital divide, archival information systems, artificial intelligence.*

Uvod

Razvoj arhivske teorije i prakse usko je povezan s općim razvojem suvremenog društva. U njemu primjećujemo intenzivne procese uvođenja različitih računalno podržanih procesa i povezanih rješenja i sustava. U tom kontekstu postaje sve važnija njihova interoperabilnost. Već formirane baze podataka postaju sve obimnije, razina i obim hardverske obrade podataka stalno raste, istovremeno se povećava i broj zahtjeva i očekivanja korisnika. Kroz ove, kao i druge pokazatelje, primjećujemo intenzivne procese digitalne transformacije suvremenog društva.

Opća digitalna transformacija suvremenog društva neizravno i izravno utječe i na arhivsku teoriju i praksu. Ako je tradicionalna arhivska stručna paradigma usredotočena prvenstveno na opsežna područja i povezane arhivske stručne procese, kao što su vrednovanje tvoraca arhivskog materijala i njihovog arhivskog materijala, preuzimanje, očuvanje i korištenje arhivskog materijala u arhivu, uključujući razumijevanje konteksta i poštivanje relevantnih zakona i standarda, onda su zahtjevi digitalne arhivske stručne paradigme na ovom području puno detaljniji, višestruko kompleksniji s zahtjevima za standardizacijom, što se može primijetiti i kroz zahtjeve referentnog modela otvorenog arhivskog informacijskog sustava – OAIS.¹

Precizniji uvid u samu digitalnu transformaciju pokazuje da hardver, komunikacijski softver, programska oprema i ostala infrastruktura nisu više u središtu razmišljanja suvremenih arhivskih stručnjaka, jer za to nema potrebe. Iz iskustva je poznato da je lična informacijsko-komunikacijska oprema (npr. lična računala, operativni sustavi, pristup internetu, sigurne veze itd) prilično standardizirana, u osnovi dugoročno stabilna i pouzdana. Eventualno održavanje i otklanjanje nedostataka obično obavljaju specijalizirane organizacije i pojedinci, jer se ne može očekivati da će zaposlenici u arhivima ovladati svim tim znanjima. S druge strane, centralizirane *cloud* usluge omogućavaju opću mobilnost poslovanja, otvarajući arhivima nove mogućnosti organizacije i provedbe procesa unutar organizacije. Pojedinci - korisnici ovakve opreme, stoga se usredotočuju prvenstveno na procese (kako?) i ciljeve (što?) koje žele postići implementacijom određenih suvremenih tehnoloških rješenja.

Drugi aspekt fokusiranja arhivskih stručnjaka na različite procese u arhivima možemo tražiti u njihovoj racionalizaciji. To znači da, ako možemo identificirati procese u arhivskoj teoriji, teoretski ih možemo i digitalizirati ili podržati tehnološkim sredstvima. Iz ovoga proizlazi spoznaja - ako ih adekvatno digitaliziramo, možemo im i upravljati te ih, uzimajući u obzir financijske, ljudske, tehnološke i druge resurse, racionalizirati. To je u arhivima moguće jedino uz pomoć digitalizacije i na temelju prikupljenih podataka koji omogućuju dugoročne konzistentne odluke.

¹ ISO 14721:2012 - Space data and information transfer systems — Open archival information system (OAIS) — Reference model. Pridobljeno 22. 6. 2022. s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/57284.html>.

Poznato je da tradicionalna arhivska paradigma zahtjeva osnovne formalizirane procese, koji su se na praktičnoj razini često izvodili putem raznih "ad hoc" rješenja. Na prvi pogled, to je omogućavalo kreativnost i otvorenost za rješenja u različitim smjerovima. Međutim, u praksi se često pokazalo da na temelju takvih rješenja nije bilo moguće izvoditi integraciju procesa, a ponekad je bila upitna i njihova interoperabilnost, posebno u slučajevima međusobne ovisnosti slijeda procesa. Metodološki gledano, za te namjene su se ustalile iskustvene arhivske stručne metode. Ipak, za potrebe njihove promocije razvile su se različite metode, pri čemu se ističu statistička i deskriptivna metoda. Implementacija ove posljednje, u kombinaciji s metodama prezentacije rezultata u javnosti, omogućava daljnje refleksije i teorijske obrade arhivskih stručnih procesa, posebno u području razvoja arhivske prakse.

Na prijelazu stoljeća pojavilo se nekoliko ideja o tome kako bi se malo prilagođena tradicionalna arhivska paradigma mogla uspješno primijeniti i u digitalnom okruženju. Prva praktična arhivska stručna iskustva brzo su pokazale slabosti. Ne samo na tehničko-tehnološkoj razini osiguranja zahtjeva dugoročno čuvanje digitalnih oblika arhivskog materijala, već i na razini procesa koje nije bilo moguće niti ostvarivati, niti podržavati tehnološkim sredstvima.

Arhivske stručne i procesne nejasnoće, nedostatak praktičnih iskustava, nemogućnost implementacije tradicionalnih arhivskih stručnih načela u elektroničkom okruženju s jedne strane, te sve veći izazovi vezani uz mogućnosti podrške arhivskim stručnim procesima, zahtjevali su drugačije, prije svega kompleksnije i analitičke metodološke pristupe rješavanju arhivskih stručnih problema u suvremenom dobu. U tu svrhu razvila se nova ili digitalna (elektronička) arhivska paradigma. Metodološki gledano, došlo je do intenzivnog uvođenja standardizacije kako na razini procesa, tako i rješenja i proizvoda arhivskog stručnog rada.²

S vremenom je sve veća razina hardverske tehnološke podrške zahtjevala intenzivnu upotrebu analitičkih i statističkih metoda, apstrakcija i jasnih i nedvosmislenih definicija korištenih pojmova i zahtjeva. Rezultati uspješnosti arhivskog stručnog rada su se intenzivno mjerili na temelju statističkih podataka i time su povezane intenzivnije implementacije statističkih metoda u arhivsku teoriju i praksu.³

Digitalizacija procesa u arhivima važna je iz mnogih razloga. Među najvažnijima svakako spadaju količine sačuvanog arhivskog materijala u arhivima, a posebno očekivane količine arhivskog materijala koji nastaje u informacijski podržanim procesima kod stvaratelja. S rastućim količinama sačuvanog arhivskog materijala povezane su i sve veće količine relevantnih

² M. Novak, Z. Semlič Rajh, Merjenje rezultata uspešnosti izgradnje arhivskih podatkovnih zbirki s kvantitativno-kvalitativno metodom na primeru podatkovne zbirke SIRAnet. V: *Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih :zbornik referatov*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2013, 19-39.

³ Uvođenje statističkih metoda u arhivsku teoriju i praksu dobilo je svoju međunarodno priznatu dimenziju usvajanjem standarda ISO 24083:2021 Informacije i dokumentacija — Međunarodna arhivska statistika.

metapodataka koje treba stručno obrađivati i čuvati na način da budu općenito upotrebljivi u bilo kojem vremenu i prostoru.

O terminologiji digitalizacije procesa u arhivima

Zbog intenzivne tehnološke podrške mnogim radnim procesima, termin “digitalizacija” u posljednje vrijeme počeo se koristiti za “preoblikovanje tvrtki i drugih subjekata na temelju korištenja digitalnih tehnologija”. To utječe na poslovne modele, komunikacijske tokove unutar organizacije i izvan nje, te stvarno na cijeli lanac vrijednosti.⁴ Zbog toga danas pojam “digitalizacija” definiramo kao... promjenu poslovnog modela temeljenog na digitalnim tehnologijama uključujući razvoj... procesa i promjenu radnih tokova radi poboljšanja postojećih “analognih” sustava. Sve to s ciljem povećanja operativne učinkovitosti, smanjenja troškova i ljudskih pogrešaka te omogućavanja analize podataka.⁵

Suvremena upotreba pojma “digitalizacija” usko je povezana s pojmovima kao što su:

- “Agent” je subjekt koji obavlja aktivnosti u određenom vremenu i prostoru. Pojavljuje se kao osoba, korporacija, obitelj, pozicija ili mehanizam.⁶
- “Digitalna kompetencija” uključuje samopouzdanu, kritičku i odgovornu upotrebu digitalnih tehnologija u učenju, radu i suradnji u društvu. Definirana je kao kombinacija znanja, vještina i odnosa.⁷
- “Digitalna transformacija” znači preoblikovanje poslovnih i društvenih aktivnosti u elemente digitalnog svijeta.⁸
- “Digitalna transformacija arhivske teorije i prakse” izvedenica je iz prethodnog pojma i opisuje načine i oblike transformacije postojećih arhivskih stručnih zadataka u digitalno podržane arhivske stručne zadatke.

⁴ Digitalna Slovenija 2030 - Krovna strategija digitalne preobrazbe Slovenije do leta 2030. Ministrstvo za digitalno preobrazbo, Ljubljana 2023. Pridobljeno 2. 3. 2024. s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDP/Dokumenti/DSI2030-potrjena-na-Vladi-RS_marec-2023.pdf.

⁵ U-centrix. 2022. Digitizacija, digitalizacija in digitalna transformacija, kaj so in v čem je razlika?. Pridobljeno 2. 3. 2024. s spletne strani: <https://u-centrix.com/znanje/digitizacija-digitalizacija-digitalna-transformacija/>.

⁶ RiC, Records in Context, Conceptual Model. (2023). International Council on Archives Expert Group on Archival Description. Pridobljeno 25. 2. 2024. s spletne strani: <https://www.ica.org/resource/records-in-contexts-conceptual-model/>.

⁷ Digitalna Slovenija 2030 - Krovna strategija digitalne preobrazbe Slovenije do leta 2030. Ministrstvo za digitalno preobrazbo, Ljubljana 2023. Pridobljeno 2. 3. 2024. s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDP/Dokumenti/DSI2030-potrjena-na-Vladi-RS_marec-2023.pdf.

⁸ *Ibidem.*

- “Digitalna uključenost” označava mogućnost pojedinaca da pristupaju informacijsko-komunikacijskoj infrastrukturi, digitalnim tehnologijama, rješenjima i uslugama, da ih kompetentno i sigurno koriste, da im vjeruju i tako aktivno sudjeluju u informacijskom društvu.⁹
- “Digitalni jaz” (ili digitalna praznina) definira razlike koje nastaju u društvu zbog različitih faktora u vezi s pristupom digitalnim tehnologijama i mogućnostima korištenja istih. Ti faktori uključuju stupanj obrazovanja, ekonomski položaj, dob, spol itd.¹⁰
- “Digitalizacija” odnosi se na pretvaranje podataka iz analognog u digitalno okruženje, dakle na digitalnu verziju fizičkih ili analognih objekata, prije svega papirnih dokumenata i fotografija te video i audio zapisa.¹¹
- “Vlasnik procesa” je osoba koja nosi odgovornost i ima ovlasti za vođenje određenog procesa. Za vođenje organizacije može smisleno odrediti “vlasnike procesa” za pojedine procese i definirati njihove uloge i odgovornosti, uključujući odgovornost za izvođenje procesa, održavanje i poboljšanje istog u vezi s drugima.¹²
- “Metapodatak” je podatak koji sadrži informacije o nekom podatku, ali nije dio tog podatka. Metapodaci su obično strukturirani i obuhvaćaju podatke koji se odnose na sadržaj, strukturu, kvalitetu, vlasništvo, distribuciju, tehnologiju, svrhu, uporabljivost i druge elemente koji opisuju informacijski objekt (često elektronički izvor) i važni su za njegovo identificiranje i upotrebu.¹³
- “Parapodatak” je podatak koji dokumentira postupak prikupljanja primarnih podataka.¹⁴
- “Postupak” je prema standardu ISO 9001_2025 definiran kao metoda opisivanja načina izvođenja aktivnosti u svim dijelovima ili jednom dijelu procesa.¹⁵
- “Proces” definiramo kao aktivnost agenta koja se odvija u vremenu i prostoru i ima precizno određen početak, kraj, cilj i očekivanu dodanu vrijednost. Koncept procesa je hijerarhijski, što znači da proces može biti sastavljen od djelomično organiziranog niza podprocesa.¹⁶ Prema standardu ISO 9001:2015, “proces” je definiran kao vrsta međusobno

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² ISO 9001:2015 - Quality management systems — Requirements. Pridobljeno 25. 2. 2024. s spletne strani: <https://www.sist.si/standardizacija/kakovost-sist-en-iso-90012015>.

¹³ Metapodatki. Pridobljeno 25. 2. 2024. s spletne strani: <https://terminologija.blogspot.com/2012/03/metapodatki.html>.

¹⁴ Usp. Cameron et al, 2023.

¹⁵ ISO 9001:2015 - Quality management systems — Requirements. Pridobljeno 25. 2. 2024. s spletne strani: <https://www.sist.si/standardizacija/kakovost-sist-en-iso-90012015>.

¹⁶ Usp. Gerit, 2011.

djelujućih ili povezanih aktivnosti koje izvodimo s ciljem dodavanja vrijednosti.¹⁷

- “Međudjelovanje” određuje kako neki proces utječe na jedan ili više drugih procesa. Između ostalog, praćenje ili upravljanje procesom može se uspostaviti kao novi zaseban proces ili više paralelnih ili podređenih procesa.¹⁸
- “Slijed procesa” pokazuje kako procesi slijede jedan drugoga ili kako su međusobno povezani u nekom cijelom ili konačnom izlazu. Često izlaz jednog procesa postaje ulaz sljedećem procesu ili više paralelnih ili podređenih procesa.¹⁹

O procesima u arhivima i stupnju njihove digitalizacije

Arhivski stručni i poslovni procesi u arhivima obično se provode prema relativno logičkom slijedu OAIIS modela i u skladu s definiranim uvjetima za postizanje unaprijed određenih ciljeva. Prilikom uspostavljanja procesa, potrebno je odgovoriti na mnoga pitanja i dileme, koje možemo sažeti u sljedećim osnovnim pitanjima:

- što treba napraviti?
- kako to izvesti?
- tko će to napraviti, izraditi?
- do kada nešto treba izraditi ili obaviti?
- kako ćemo provjeriti prikladnost dobivenih rezultata?

Odgovore na navedena pitanja treba tražiti prije svega u:

- zahtjevima i općim sposobnostima organizacije,
- već postojećim sličnim procesima i rješenjima te povezanim procesima,
- zakonodavstvu i različitim standardima na relevantnom području,
- stupnju implementacije informacijske tehnologije,
- važnosti rezultata uspostavljenih procesa, itd.

U arhivima možemo sistematizirati postojeće procese na različite načine. Prema svrsi ili sadržaju, mogu se definirati kao:

- upravno-poslovni, uključujući procese odlučivanja i dokumentiranja aktivnosti organizacije,
- arhivsko-stručni, uključujući procese vrednovanja stvaratelja i arhivskog materijala, preuzimanja materijala, njegovog dugoročnog čuvanja i održavanja bez obzira na okolnosti, te uporabu arhivskog materijala bez obzira na to radi li se o fizičkom ili elektroničkom okruženju,

¹⁷ ISO 9001:2015 - Quality management systems — Requirements. Pridobljeno 25. 2. 2024. s spletne strani: <https://www.sist.si/standardizacija/kakovost-sist-en-iso-90012015>.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

- procese osiguravanja nadzora, sigurnosti i zaštite arhivskog materijala i arhiva,
- procese nadzora i održavanja informacijske komunikacijske opreme i baza podataka itd.

Svaki od navedenih procesa ima vlastite zahtjeve i uvjete za ostvarivanje. Istovremeno s time, možemo im odrediti “su-procese”, koji zajedno tvore “slijed procesa”. U slijedu procesa možemo primijetiti i “paralelne procese” i njihove slijedove te “podređene procese” ili “podprocese” uključujući njihove slijedove procesa. Kada su procesi definirani, potrebno je odrediti njihovo međusobno djelovanje, koje je obično definirano složenim međusobnim odnosima. Stoga je potrebna njihova harmonizacija i ispravna integracija. Za postizanje ispravnog i optimalnog djelovanja, na praktičnoj razini potrebno je primjenjivati pristupe poput PDCA-a ili Demingova kruga²⁰ ili sličnih metoda s područja upravljanja kvalitetom.

Pri oblikovanju i uspostavi općih arhivskih procesa primjećujemo mnoge utjecaje, koje možemo definirati kao unutarnje, među kojima ćemo izdvojiti:

- arhivska stručna načela,
- važeće zakonodavstvo,
- standarde,
- novo stjecano stručno znanje,
- stručne dogovore itd.

Osim tih faktora, primjećujemo i mnoge vanjske utjecaje. Navedimo samo neke:

- interese istraživača,
- zahtjeve i uvjete davatelja ili nositelja arhivskog materijala,
- opće znanje stručnjaka,
- snalažljivost istraživača,
- profesionalnu motivaciju stručnog osoblja,
- financijsku podršku provedbi arhivskih stručnih i drugih aktivnosti u arhivskoj instituciji itd.

Za uspješnu digitalizaciju procesa u arhivu potrebno je dugoročno osiguravati stabilna namjenska informacijska okruženja i s njima povezane namjenske programske alate. Na razini zaposlenika treba brinuti o njihovoj odgovarajućoj digitalnoj uključenosti i minimizaciji mogućih digitalnih jazova. Sve to zajedno omogućava uvod visokog stupnja automatizacije prikupljanja i obrade podataka u kontekstu pojedinih arhivskih stručnih procesa.

Ako apstrahiramo aktivnosti i zadatke u arhivu, dobiveni rezultat možemo definirati kao veliki proces čije se izvođenje vremenski opisuje u neodređenu budućnost. Takav proces definiran je vrednovanjem stvaratelja

²⁰ Planiraj (Plan), Sprovedi (Do), Proveri (Check) i Deluj (Act). Uopredi sa: ISO 9001:2015.

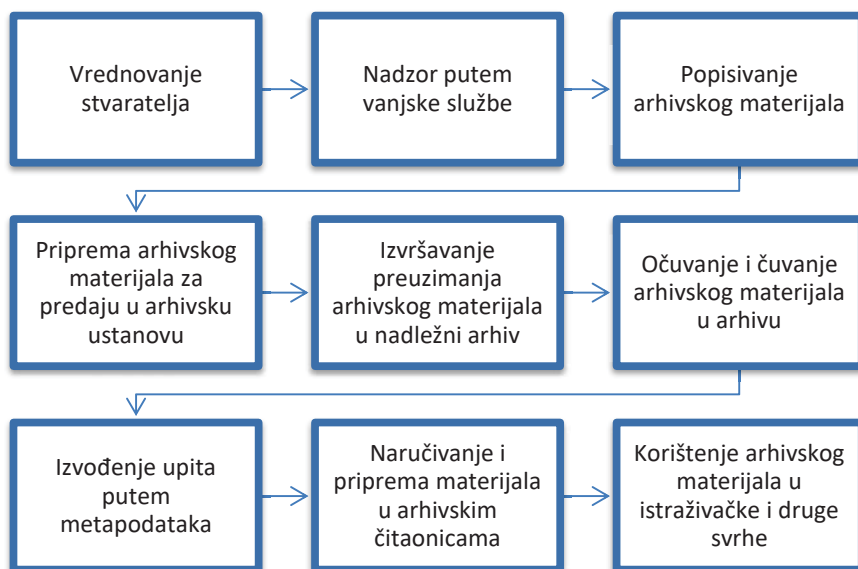
odnosno njegovog arhivskog materijala, čuvanjem i stručnom obradom arhivskih sadržaja, te, konačno, upotrebom arhivskog materijala u neodređenoj budućnosti.

Prilog 1. OAIIS entiteti u odnosu prema apstraktiranom općem procesu u arhivu.

Detaljnija analiza podprocesa glavnog arhivskog procesa pokazuje da se u praksi zapravo sprovodi niz procesa koji daju rezultate samo ako međusobno funkcionišu. Na ovom nivou može se odrediti i vlasnik procesa, a to je nadležna arhivska institucija.

Ovaj osnovni arhivski stručni proces podržan je brojnim paralelnim procesima i mnoštvom podprocesa. Paralelni i podprocesi se mogu razlikovati u detaljima kako između različitih arhiva, tako i unutar jednog arhiva tokom vremena. Ove razlike i posebnosti stvaraju izazove implementacije digitalizacije procesa u arhivskoj teoriji i praksi, koji se manifestuju kroz odluke, promjene i prilagodbe procesa postojećim softverskim rješenjima ili prilagodbe softverskih rješenja postojećim procesima.

Prilog 2. Dijagram osnovnog procesa arhivskog stručnog rada u arhivu.

Praksa digitalizacije arhivskih stručnih procesa u slovenskim javnim arhivima pokazuje da oba ranije definirana pristupa dugoročno nose određene rizike. U oba slučaja postoji velika opasnost da se digitalizacija procesa u arhivima jednostavno neće moći ostvariti, a kamoli se razvijati u budućnosti. Racionalno rješenje ovog stanja očituje se kroz namjerno uvođenje arhivskih stručnih procesa koji su usklađeni sa općeprihvaćenim standardima, npr. ISO standardima i važećim zakonodavstvom na određenom području. Istovremeno, softverska rješenja implementirana u arhivima također moraju biti usklađena sa zahtjevima standarda i zakonodavstva.

U praksi su primjećena i odstupanja u rješenjima digitalizacije procesa u arhivima. Ova odstupanja treba prepoznavati i sistemski ograničavati ili otklanjati. U tu svrhu, pojedini procesi ili nizovi procesa moraju biti jasno definirani, na primjer, u internim pravilima funkcionisanja arhivske ustanove.

Analiza jednog od podprocesa, često tretiranog kao zaseban proces, a to je pretvaranje fizičkog ili analognog arhivskog materijala u digitalni oblik, pokazuje da ovdje nije riječ samo o stvaranju digitalnih kopija fizičkih dokumenata, već i o poboljšanju dostupnosti i upotrebljivosti digitalnih sadržaja, o materijalnoj zaštiti izvornih dokumenata, boljoj ponovnoj upotrebi njihovih elektronskih verzija, itd. Međutim, za postizanje ovih ciljeva nije dovoljno samo provesti pretvorbu arhivskog materijala.

Proces pretvaranja analognih dokumenata u njihove digitalne oblike u praksi je opsežan i kompleksan, što može zahtijevati značajne ljudske i tehnološke resurse, ovisno o obimu materijala. Sastoji se od pripreme za digitalizaciju, koja ima svoje podprocese, kao što su:

- donošenje odluka o opsegu i svrsi te zakonitosti digitalizacije dokumentacije,
- odluka o tome hoće li to obaviti vanjski izvođač ili arhiv,
- hoće li se pretvorba izvoditi vlastitim osobljem ili u dogovorenoj kombinaciji itd.

Zatim se moraju donijeti odluke o tehničkim karakteristikama pojedinačne digitalne kopije:

- o imenovanju datoteka,
- o načinu prijenosa digitalnih kopija i
- o mogućim transferima originalnih dokumenata na lokaciju pretvorbe itd.

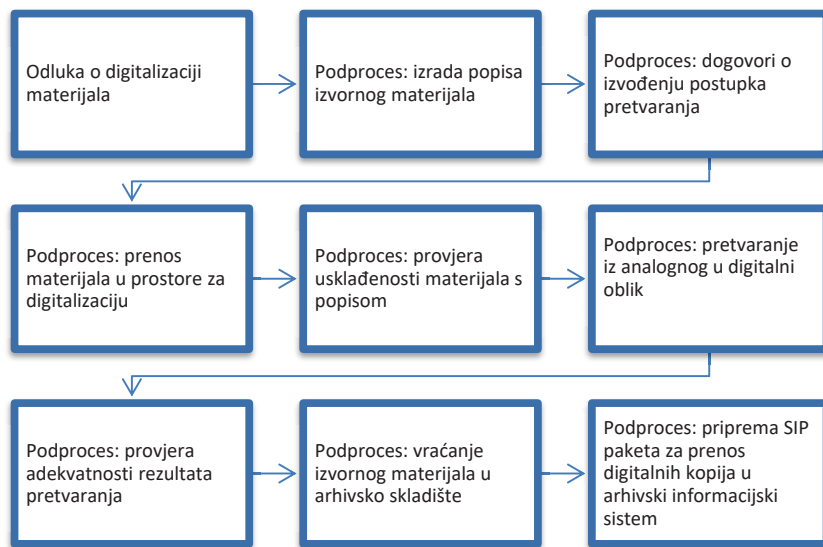
Slijedi proces same pretvorbe, koji se sastoji od više podređenih procesa.

Nakon provedene pretvorbe, dva procesa mogu se odvijati paralelno. Jedan proces predstavlja provjeru integriteta i slijeda fizičkih dokumenata, dok drugi predstavlja konsistenciju, integritet, prikladnost i slijed elektronskih oblika arhivskog materijala.

U nastavku procesa, fizički oblici dokumenata moraju se vratiti na njihova izvorna mjesta čuvanja u nadležnoj arhivskoj ustanovi. Tek se povratkom

fizičkih oblika arhivskog materijala završava proces digitalizacije fizičkih dokumenata.

Za digitalne kopije dokumentacije proces obrade nastavlja se u smjeru popisa digitalnih kopija i procesa prikupljanja datoteka digitalnih kopija, aktivnog čuvanja u elektroničkim arhivskim skladištima i drugih postupaka.

Prilog 3. Dijagram osnovnog procesa digitalizacije arhivskog materijala s definiranim slijedom podprocesa.

Ako svaki podproces definiramo kao samostalni entitet arhivske stručne obrade ili završen proces, možemo mu dodijeliti vlasnika ili odgovornu osobu, te definirati jedan ili više podprocesa. Pritom ne smijemo zaboraviti da i na razini procesa pretvorbe arhivskog gradiva postoje jedan ili više paralelnih procesa koji djelomično ili potpuno, izravno ili neizravno utječu na proces digitalizacije. Ove procese možemo definirati na najmanje sljedećim razinama:

- na razini prostora (npr. studio za digitalizaciju uključujući kontrolu klimatskih uvjeta u prostoru za digitalizaciju, kontrolu pristupa radnom prostoru itd),
- na razini osoblja (tehničara koji obavlja skeniranje uključujući procese ispravnog rukovanja arhivskim materijalom, upravljanja uređajima za skeniranje, stjecanja novih radnih iskustava itd),
- na razini uređaja za skeniranje (samog skenera i računala povezanog s njim uključujući procese automatskih postavki osvjetljenja, rezanja rubova, uklanjanja neželjenih pojava na digitalnim snimkama, poput automatskog uklanjanja prikupljenih prstiju ili rupa na dokumentima itd),

- na razini izvornih objekata skeniranja (npr. arhivskog materijala uključujući ispravno uklanjanje iz tehničke opreme, ispravno postavljanje na uređaj za digitalizaciju, ispravno usmjeravanje dokumenta na podlozi za skeniranje, ispravno vraćanje već skeniranog izvornog dokumenta u izvornu tehničku jedinicu itd),
- na razini ponornih objekata skeniranja (npr. digitalnih reprodukcija arhivskog materijala uključujući procese prijenosa digitalizata sa skenera na računalo, ispravne pretvorbe, imenovanja digitalnih objekata, provjere formata digitalizata, odgovarajućeg čuvanja za kasnije daljnje obrade ili prijenose itd).²¹

Ako pokušamo teoretski definirati stupanj digitalizacije pretvorbe analognih oblika arhivskog materijala u njihove digitalne ekvivalente, uočavamo da bi neke dijelove procesa trebalo potpuno ili djelomično robotizirati (npr. predaja originala na uređaj za digitalizaciju, okretanje listova na uređaju za skeniranje itd, primjerice s uređajem ScanRobot®.²² Time bismo značajno ubrzali procese pretvorbe arhivskog materijala.

Drugi važan faktor digitalizacije pretvorbe analognih oblika u digitalne predstavlja prepoznavanje digitaliziranih sadržaja različitim metodama optičkog prepoznavanja sadržaja na temelju inteligentne obrade dokumenata – IDP.²³

Treći dio digitalizacije arhivskih stručnih procesa predstavlja digitalizacija procesa dugoročnog čuvanja digitalnih reprodukcija arhivskog materijala. U tom kontekstu treba napomenuti samo velike količine datoteka koje mogu biti i vrlo opsežne, pa arhivski stručnjaci s postojećim metodama upravljanja arhivskim elektroničkim spremištima teško izvode i oslanjaju se na njegovu dugoročnu stabilnost.

Kao primjer visoko digitaliziranog procesa u arhivu, spomenut ću upravljanje vlastitom dokumentacijom u svim slovenskim javnim arhivima. U tu svrhu prije nekog vremena uveden je softverski alat Krpan.²⁴ Sustav je u potpunosti ili djelomično usklađen s mnogim ISO standardima.²⁵

²¹ Usp. M. Novak, Digit(al)izacija arhivskega gradiva v kontekstu. *Arhivi kot centri informacij : možnosti in priložnosti uporabe digitalnih tehnologij pri ohranjanju, uporabi in promociji arhivskega gradiva: zbornik referatov* : 31. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Arhivsko društvo Slovenije, Bohinjska Bistrica 2023, 7-29.

²² Usp. ScanRobot. ScanRobot® 2.0 MDS Automatic Book Scanner. Pridobljeno 2. 3. 2024. s spletne strani: <https://www.treventus.com/scanner/automatic-book-scanner>.

²³ Usp. S. Hristova (2023). OCR vs. IDP: What's The Difference? Sneto 2. 3. 2024. s spletne strani: <https://www.abbyy.com/blog/ocr-vs-idp/>.

²⁴ Krpan. Informacijski sistem KR PAN. Pridobljeno 25. 2. 2024. s spletne strani: <https://nio.gov.si/nio/asset/informacijski+sistem+krpan-888>.

²⁵ Navedimo samo slijedeće: ISO 14641:2018 - Design and operation of an information system for the preservation of electronic documents; ISO 15489-1:2016 - Information and documentation: Records management; ISO 16175-1:2020 - Functional requirements and associated guidance for any applications that manage digital records; ISO/TR 15801:2017 - Electronically stored information: Recommendations for trustworthiness and reliability, ISO 16175-2:2020 - Guidance for selecting, designing, implementing and maintaining software for managing records; ISO

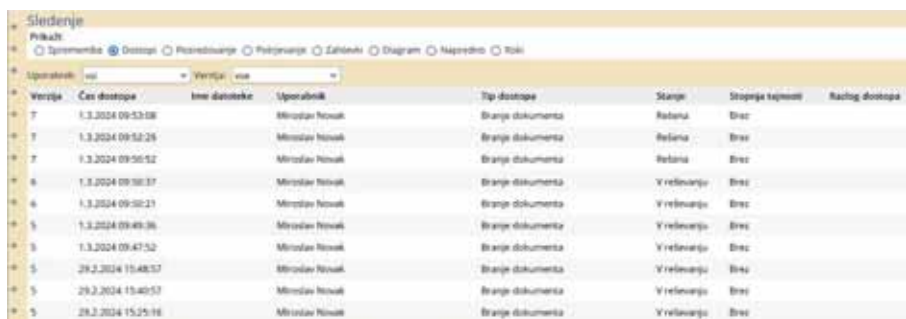
Proces upravljanja vlastitom dokumentacijom počinje formiranjem predmeta, snimanjem jednog ili više dokumenata u predmetu. U tu svrhu dostupna su različita sredstva za snimanje dokumenata - putem skenera, iz elektroničke pošte iz uređivača teksta MS Word itd. U daljnjem procesu podržava se dostavljanje dokumenata sudionicima u predmetu, podrška rješavanju zahtjeva uključujući potpis odgovorne osobe i dostavljanje rješenja stranci u elektroničkom ili fizičkom obliku. Također su dobro podržani procesi praćenja promjena.

Verzija	Čas izmjene	Upotrebnik	Akcija	Stanje	Stopnja tajnosti
7	1.3.2024 09:50:52	Miroslav Novak	Reži	Rešena	Brez
6	1.3.2024 09:50:21	Miroslav Novak	Uredi	V rešavanju	Brez
5	12.2.2024 11:26:44	Darinka Artnik	Reaktiviraj	V rešavanju	Brez
4	3.7.2023 10:10:47	Miroslav Novak	Reži	Rešena	Brez
3	3.7.2023 10:04:07	Miroslav Novak	Uredi	V rešavanju	Brez
2	25.5.2022 10:27:09	Miroslav Novak	Sigurnij	V rešavanju	Brez
1	25.5.2022 10:27:02	Miroslav Novak	Kreiraj	Nova	Brez

Prilog 4. Detalj prikaza praćenja procesa izvođenja promjena na dokumentu.

Digitalizacija procesa upravljanja sopstvenom dokumentacijom omogućava i neke druge funkcionalnosti, kao što su, na primjer, zaštita ličnih podataka, ograničavanje pristupa pojedincima, zaštita podataka zbog tajnosti, obezbjeđivanje veza između zapisa, pregled prava korisnika na zapisu, praćenje promjena na dokumentu, praćenje pristupa i korištenja dokumenata, praćenje u vezi sa slanjem i potvrdom dokumenta.

Verzija	Čas dostopa	Ime datoteke	Upotrebnik	Tip dostopa	Stanje	Stopnja tajnosti	Način dostopa
7	1.3.2024 09:53:08		Miroslav Novak	Branje dokumenta	Rešena	Brez	
7	1.3.2024 09:52:26		Miroslav Novak	Branje dokumenta	Rešena	Brez	
7	1.3.2024 09:50:52		Miroslav Novak	Branje dokumenta	Rešena	Brez	
6	1.3.2024 09:50:37		Miroslav Novak	Branje dokumenta	V rešavanju	Brez	
6	1.3.2024 09:50:23		Miroslav Novak	Branje dokumenta	V rešavanju	Brez	
5	1.3.2024 09:49:36		Miroslav Novak	Branje dokumenta	V rešavanju	Brez	
5	1.3.2024 09:47:52		Miroslav Novak	Branje dokumenta	V rešavanju	Brez	
5	29.2.2024 15:48:57		Miroslav Novak	Branje dokumenta	V rešavanju	Brez	
5	29.2.2024 15:40:57		Miroslav Novak	Branje dokumenta	V rešavanju	Brez	
5	29.2.2024 15:25:16		Miroslav Novak	Branje dokumenta	V rešavanju	Brez	

Prilog 5. Detalj prezentacije praćenja procesa korištenja dokumenta.

Poseban podproces predstavljaju posebni zahtjevi, kao što su izvoz u standardizirane oblike, na primjer Excel itd. Zatim su podržani i procesi

27001:2022 - Information security management systems. Requirements; ISO 27002:2022 - Information security, cybersecurity and privacy protection Information security controls; IEC 31010:2019 - Risk management. Risk assessment techniques; ISO 31000:2018 - Risk management. Guidelines itd.

štampanja dokumenata i koverti, kao i slanje dokumenata u fizičkom obliku, te ekvivalentno slanje dokumenata ili rješenja korisnicima u elektronskom obliku. Ako pogledamo proces upravljanja vlastitom dokumentacijom u slovenskim javnim arhivima, vidimo da slovenski arhivski radnici upravljaju procesom snimanja i upravljanja primarnim podatkovnim potencijalom bez obzira na njihove manifestacije, tj. u elektronskom i fizičkom obliku. Sistem uspješno upravlja i metapodatačnim segmentom. U ovom kontekstu posebno treba istaknuti vanjske izvore koji omogućuju normativno snimanje metapodataka.

U okviru implementiranog sustava Krpan, mogu upravljati i procesima upravljanja parapodataka. To se prije svega odnosi na praćenje upotrebe pojedinih zabilježenih predmeta i povezanih dokumenata. Primjer implementacije Krpana u procese upravljanja vlastitom dokumentacijom stvarno pokazuje potrebu za standardizacijom poslovanja s vlastitom dokumentacijom i povezanim procesima. Na primjeru Pokrajinskog arhiva Maribor možemo vidjeti da su se izvorno uspostavljeni procesi digitalizacije znatno promijenili. U praksi su puno više standardiziraniji, radni procesi u arhivu su racionalniji, pregledniji i usmjereni prema rezultatima. Na temelju tih poboljšanja, rukovodstvo arhiva može uvijek provjeriti ili prikazati uspješnost provedbe pojedinih procesa upravljanja vlastitom dokumentacijom, na temelju relevantnih statističkih podataka.

Kao primjer visoko digitaliziranog procesa u slovenskim javnim arhivima možemo navesti proces snimanja SIP paketa u slovenski javni elektronski arhiv e-Arh.si.²⁶ Ovaj primjer predstavlja jedan od složenih procesa u nizu procesa upravljanja elektronskim oblicima arhivskog materijala. Cijeli niz procesa je sustavno vođen, standardiziran²⁷ i formaliziran ili u vanjskim dokumentima ili u tzv. radnim dnevnicima.

²⁶ e-Arh.si. Slovenski elektronski arhiv. Pridobljeno 2. 3. 2024. s spletne strani: <https://www.gov.si teme/slovenski-elektronski-arhiv/>.

²⁷ U ovom kontekstu, spomenut ćemo nekoliko najvažnijih međunarodnih standarda koji podržavaju proces: ISO 20104:2015 - Producer-Archive Interface Specification (PAIS); ISO 20652:2006 - Producer-archive interface. Methodology abstract standard (PAIMAS); ISO 13008:2022 - Digital records conversion and migration process; ISO 27001:2022 - Information security management systems. Requirements; ISO 27002:2022 - Information security, cybersecurity and privacy protection Information security controls; IEC 31010:2019 - Risk management. Risk assessment techniques; ISO 31000:2018 - Risk management. Guidelines; ISO 14721:2012 - Space data and information transfer systems — Open archival information system (OAIS) — Reference model; ISO/TR 15801:2017 - Electronically stored information: Recommendations for trustworthiness and reliability itd.

ID št.	Result	Description	Date/Time	Component
10052	Info	Started SiP file post-upload operations.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10049	Info	Started SiP file pre-upload operations.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10058	Info	The decompression of the package is completed.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10057	Info	The package is being decompressed.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10056	Info	Finished SiP file checksum validation.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10055	Warning	The checksum validation failed for at least one file.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10050	Info	SiP pre-upload operations completed.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10051	Info	The file 'SiP-SRC-000100.zip' has been uploaded successfully.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10053	Info	Started SiP file checksum validation.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10054	Warning	File: D:\Data\shortterm\Prod5_3\acim\14211146\siP\SiP-SRC-000100.zip.	30.03.2023 / 09:56:31	SiP upload
10060	Info	The XML schema compliance of the file 'sisadgAip.xml' has been successfully verified.	30.03.2023 / 09:59:23	SiP upload
10059	Info	The overview information are extracted and saved to the overview section of the ingest re	30.03.2023 / 09:59:23	SiP upload
10062	Info	Extracting the overview completed.	30.03.2023 / 09:59:24	SiP upload
10061	Info	SiP overview is not extracted because it is either not found in SiP or intentionally suppress	30.03.2023 / 09:59:24	SiP upload
10063	Info	SiP post-upload operations completed.	30.03.2023 / 09:59:24	SiP upload
10070	Info	Schema validation of the SiP metadata files completed.	30.03.2023 / 10:11:03	Systematic
10069	Info	The XML schema compliance of the file 'premis.xml' has been successfully verified.	30.03.2023 / 10:11:03	Systematic

Prilog 6. Detalj praćenja procesa u radnom dnevniku koji se odnosi na snimanje SIP i njegovu pretvorbu u AIP putem modula Snimanje u sistemu ScopeArchiv.

“Proces hvatanja SIP paketa u elektronsko skladište se može prvotno definirati kao jedinstven proces koji se kasnije dijeli na dva paralelna procesa. Prvi je posvećen zapisivanju metapodataka u bazu podataka Slovenske javne arhivske službe, javno dostupne putem Virtualne arhivske čitaonice.²⁸ Drugi paralelni proces osigurava ispravno hvatanje elektronskih oblika arhivskog materijala u digitalno arhivsko skladište. S aspekta korisnika, proces digitalnog čuvanja može se identificirati kao jedinstveni proces, koji uključuje upit, narudžbu i konačno dostavu elektronskog arhivskog materijala korisnicima.

Detaljna analiza procesa hvatanja SIP paketa i njegove pretvorbe u AIP pokazuje da se izražava u zapisima uspješne realizacije unaprijed određenih podprocesa. Nominalni broj podprocesa varira ovisno o opsegu SIP paketa, krećući se od 100 pa do preko 1.000 zabilježenih unosa u Radnom dnevniku ili izvedenih podprocesa.

Iz ovih primjera može se zaključiti da se stvarne tehničko-tehnološke mogućnosti arhiva, koje se očituju kroz procesorsku snagu hardvera, kapacitet diskova, brzinu komunikacijske opreme, razvijene i dostupne namjenske programske opreme, broj i vrste sredstava za pretvorbu analognih oblika arhivskog materijala, postignuti stupanj digitalne uključenosti arhivskih stručnjaka, itd, s jedne strane, trebaju razlikovati od uspostavljenih i aktivnih procesa digitalizacije arhivskih stručnih postupaka s druge strane.

Kako bi se izmjerila postignuta razina digitalizacije procesa u arhivima, potrebno je razviti metodologije čiji će rezultati objektivno odražavati stvarno stanje na određenom području, a ne samo procjene koje mogu biti vrlo pristrasne, posebno ako se temelje isključivo na statističkim izračunima karakteristika hardvera i komunikacijske opreme.

²⁸ VAC, Virtualna arhivska čitalnica. Pridobljeno 2. 3. 2024. s spletne strani: <https://vac.sjas.gov.si/vac>.

S financijskog stajališta, digitalizacija procesa donosi ne samo zahtjev za boljom ili novijom hardverskom, komunikacijskom i softverskom opremom, već dodaje zahtjeve vezane uz sigurnost informacija i povezane očekivane i neočekivane troškove. Slovenska iskustva u arhivima pokazuju da digitalizacija procesa, s organizacijskog, financijskog i arhivskog stručnog stajališta, nije lako ostvariva i zahtijeva određeno vrijeme, financijske resurse, spremnost za implementaciju novih rješenja, timski rad, pravne osnove, itd. Inače, djelomična ili nepotpuna digitalizacija procesa može imati disruptivan ili čak entropičan utjecaj na cjelokupan rad u arhivu.”

O dilemama u procesima digitalizacije u arhivima

Svaka promjena ili uvođenje novog procesa digitalizacije u arhivu također je proces koji zahtijeva:

- potrebno vrijeme za razvoj rješenja i vrijeme implementacije u izravni rad u arhivskoj organizaciji;
- ljudske resurse kojima treba predstaviti rješenja, zahtjeve i potrebe u vezi s ispravkama ili novim uspostavljenim procesom;
- tehnička ili tehnološka sredstva potrebna za podršku ispravkama ili uspostavi procesa i njegovoj operativnosti;
- interna pravila, tehničke i druge upute za izvođenje procesa;
- odluke o početku promjene postojećeg ili razvoja novog procesa i td.

Pri procesima uspostave i implementacije mogu se pojaviti sljedeće dileme:

- tko će biti nositelj ili koordinator uspostave novog procesa i kakav bi trebao biti radni tim koji će definirati i razvijati pojedine podprocese proizvodnog procesa digitalizacije u arhivu?
- Kako odrediti potrebno vrijeme za pripremu i izvođenje proizvodnog procesa digitalizacije u arhivu?
- Kako odlučiti o izboru vanjskog izvođača digitalizacije određenog procesa u arhivu? Ovdje je posebna dilema je li bolje da jedan vanjski izvođač u potpunosti provede programsko rješenje ili bi trebalo biti više njih, posebno ako su programska rješenja logički i sadržajno povezana.
- Kako odrediti točku prijelaza iz razvojne u produkcijsku fazu procesa digitalizacije?
- Koje ili kakve metode validacije implementirati kako u fazama uspostave procesa, tako i kasnije u operativnom okruženju?
- Kako osigurati uključivanje pojedinog novog ili promijenjenog digitaliziranog procesa u već postojeće digitalizirane procese.

Ovdje je izazov posebno značajan jer intervencija u promjeni jednog od procesa može potaknuti zahtjeve za ažuriranjem u mnogim povezanim procesima. To znači da je potrebno osigurati odgovarajuće resurse za cjelovito rješenje, a ne samo za parcijalna rješenja digitalno podržanih procesa. U tom kontekstu standardizacija je vrlo važna, kako na razini primarnih, tako i na razini metapodataka. Promjene u podatkovnim strukturama obično imaju sintaktičke, semantičke i pragmatične posljedice. Stoga ih treba dobro planirati i dosljedno provoditi. Inače, razvijatelji pojedinih procesa mogu se suočiti s entropijom cijelog sustava.

Na primjeru apstraktnog digitaliziranog procesa, moguće je definirati sljedeće operativne izazove:

- koje metapodatke treba prikupljati i bilježiti u procesu?
- kako su nam ti podaci dostupni tijekom samog izvođenja procesa i nakon završetka pojedinog procesa?
- koliko relevantnih podataka možemo prikupiti ili zabilježiti izravno pomoću sustava, a koliko ih treba “ručno” prikupiti?
- kako ćemo u budućnosti uopće morati prikupljati podatke na ovaj način?

U kontekstu digitalizacije procesa u arhivima, arhivski stručnjaci također se suočavaju s različitim suvremenim rješenjima koja se temelje na tehnologijama popularno nazivanim umjetna inteligencija (dalje UI), robotika itd. Uvođenjem takvih rješenja u arhivima se s jedne strane suočavamo s vrlo korisnim praktičnim rješenjima, dok s druge strane moramo biti svjesni mnogih zamki. Navest ćemo samo neke:

- Problem osiguravanja zaštite zakonom definiranih osjetljivih i drugih zaštićenih podataka u slučaju da ih obrađujemo pomoću javno dostupnih tehnologija UI. U takvim slučajevima može doći do nekontroliranog i nesvjesnog “curenja podataka putem UI” iz sigurnog okruženja u javnost, čime se krši zakonodavstvo koje definira zaštitu osjetljivih podataka, poslovnih dogovora, konkurentske prednosti itd.²⁹
- Drugi problem koji primjećujemo je “pristrasnost UI” u učenju modela UI. Pristrasnost umjetne inteligencije javlja se kada algoritam sustavno pruža pristrane rezultate zbog pogrešnih pretpostavki procesa strojnog učenja. U današnjem raznolikom društvu to postaje još problematičnije, jer algoritmi mogu jačati modele općih pristrasnosti (pogledati Larkin, 2022). U takvim slučajevima arhivski stručnjaci suočavaju se s problemom osiguravanja zahtjeva i potreba za objektivnim, zakonski usklađenim osiguravanjem jednakopravnog pristupa arhivskom materijalu. U vezi s tim otvaraju se i mnoga etička i arhivska stručna pitanja na koja će arhivska struka uskoro morati odgovoriti.

²⁹ Pogledati: Whoops, Samsung Workers Accidentally Leaked Trade Secrets via ChatGPT. Pridobljeno 2. 3. 2024. s spletne strani: <https://sea.mashable.com/tech/23047/whoops-samsung-workers-accidentally-leaked-trade-secrets-via-chatgpt>.

- Treći problem na koji želimo upozoriti poznat je pod nazivom “halucinacije UI”. Halucinacije umjetne inteligencije odnose se na pojavu gdje model umjetne inteligencije stvara izlaz ili prepoznaje obrasce koji ne odgovaraju stvarnosti ili nemaju logičnog smisla u određenom kontekstu. To je često rezultat pokušaja modela da interpretira komunikacijske ili dvosmislene unose, što dovodi do iskrivljenih, nerealnih ili na drugi način neočekivanih izlaza.³⁰

Zaključak

U profesionalnim arhivskim ustanovama mnogi arhivski stručni i drugi procesi vrlo su precizno definirani. Neki od njih temelje se na važećem zakonodavstvu, dok su drugi razvijeni na temelju ad hoc praktičnih rješenja. Broj procesa u arhivu ovisi o mnogim faktorima i može varirati između arhiva na razini provedbe. No, važno je da vlasnici procesa, arhivski stručnjaci, mogu jasno definirati svoje radne procese. Isto vrijedi i za cijelu arhivsku ustanovu kao vlasnika mnogih procesa na razini organizacije. Ovo polazište je ključno jer arhivske organizacije mogu na toj osnovi pristupiti njihovoj digitalizaciji.

Potpuno upravljanje arhivskim stručnim procesima tehnološki je gledano složena aktivnost, prije svega višedimenzionalna. U praksi, ove aktivnosti često nije moguće brzo podržati informacijskom tehnologijom.

Digitalizacija procesa u arhivima donosi velike promjene u svakodnevni rad arhivskih stručnjaka. To može izazvati otpor kod nekih arhivskih stručnjaka, što može djelomično ili potpuno otežati uvođenje digitalizacije procesa u arhivu. Stoga je potrebno pristupiti ovom izazovu posebno pažljivo, posebno na razini ljudskog faktora.

Zaposlenici koji se bave uvođenjem digitalizacije procesa predstavljaju najveću vrijednost, ali i najveći rizik. Stoga je važno na vrijeme brinuti se za:

- njihove potrebne digitalne kompetencije,
- njihovu digitalnu uključenost,
- sustavno smanjenje digitalnog jaza unutar arhivske ustanove, posebno među onima koji su ili će biti uključeni u digitalizaciju procesa.

Drugi važan faktor uvođenja digitalizacije procesa i za njihovo dugoročno održavanje je hardverska i komunikacijska oprema. Ova oprema mora biti zadovoljavajuća u smislu osiguravanja potrebnog radnog prostora, procesorske snage i brzine komunikacije. Oprema se mora redovito održavati, tj. ažurirati, prije svega i pravovremeno zamijeniti novijom kad god je to potrebno.

Treći važan faktor je softverska oprema. Ova oprema mora biti temeljno kompatibilna i interoperabilna. U tom kontekstu, prednost imaju rješenja koja su

³⁰ What are AI Hallucinations?!. Pridobljeno 2. 3. 2024. s spletne strani: <https://www.linkedin.com/pulse/what-ai-hallucinations-unnanu/>.

rezultat razvoja jednog dobavljača. Međutim, kada postoji više dobavljača softvera, a oni podržavaju slijed procesa, ažuriranja softvera na početku procesa mogu zaustaviti cijeli lanac procesa dok se sav softver uključen u lanac procesa ne ažurira. Ovo može imati važne posljedice na same troškove ažuriranja opreme, prije svega na konačne troškove digitaliziranog radnog procesa.

Četvrti važan faktor uvođenja digitalizacije procesa su razvijene i implementirane metode. One služe:

- procjenjivanju uspješnosti same implementacije digitalizacije procesa u arhivskoj ustanovi;
- mjerenju uspješnosti digitaliziranih procesa u odnosu na prethodna rješenja; te
- procjenjivanju kvalitete rezultata digitaliziranih procesa.

Digitalizacija procesa u arhivima svakako je izazovna i ovisi o mnogim faktorima, ali nikako nije nemoguća. Objektivna vizija općeg razvoja arhiva, adekvatni planovi digitalizacije procesa i osigurani financijski, ljudski i tehnološko-tehnički resursi predstavljaju temelj na kojem je moguće uspješno provesti digitalizaciju u arhivima.

Summary

Many archival professional and other processes are very precisely defined in professional archival institutions. Some of them are based on current legislation, others have developed based on ad hoc practical solutions. The number of processes in an archive depends on many factors and may vary between archives at the implementation level. In any case, it is important that the owners of the processes, i.e. archive professionals, know how to define their work processes. The same applies to the entire archive institution as the owner of many processes at the organizational level. This starting point is important because archival organizations can approach their digitalization on this basis.

From a technological point of view, the comprehensive management of archival professional processes is a complex, and above all, multidimensional activity. In practice, these often cannot be quickly supported with the help of information technology.

Digitalization of processes in archives brings major changes to everyday archival professional work. This can cause resistance among some archival professionals, which can partially or completely prevent the introduction of digitalization of processes in the archive. Therefore, this challenge must be approached with particular care, especially at the level of the human factor. Employees represent the greatest value and thus also the greatest risk when introducing digitalization of processes. That is why it is necessary to take care of:

- their necessary digital competences,

- their digital inclusion,
- to systematically reduce the digital divide within the archival institution, especially among those who are or will be involved in the digitalization of processes in any way.

Another important factor in the introduction of digitalization of processes and their long-term maintenance is hardware and communication equipment. This must be satisfactory in terms of providing the necessary working space, processing power and communication speeds. The equipment must be regularly maintained, i.e. updated, and above all replaced in time with a newer one if necessary.

The third important factor is the software. It must basically be mutually compatible and interoperable. In this context, the advantages are those solutions that are the result of the development of one provider. However, when multiple software vendors support process sequencing, software updates early in the process can stop the entire process chain until all software involved in the process chain is updated. This, however, can have significant consequences on the costs of updating the equipment itself, and above all on the final costs of the digitalized work process product.

The fourth important factor in the introduction of digitalization of processes is the developed and implemented methods. These are intended for:

- determining the success of the implementation of the digitalization of processes in the archival institution.
- measuring the success of digitalized processes in relation to previous solutions and
- determining the quality of the results of digitalized processes.

Digitalization of processes in archives is challenging and depends on many factors, but it is by no means impossible. An objective vision of the general development of the archive, appropriate plans for the digitalization of processes and the required and implemented financial, human, and technological-technical resources represent the basis on which digitalization in archives can be successfully implemented.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

1. Digitalna Slovenija 2030 - Krovna strategija digitalne preobrazbe Slovenije do leta 2030. (2023). Ministrstvo za digitalno preobrazbo, Ljubljana. Pridobljeno 2. 3. 2024 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDP/Dokumenti/DSI2030-potrjena-na-Vladi-RS_marec-2023.pdf.
2. Hristova, S. (2023). OCR vs. IDP: What's The Difference? Sneto 2. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.abbyy.com/blog/ocr-vs-idp/>.
3. IEC 31010:2019 - Risk management. Risk assessment techniques. Pridobljeno 1. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/72140.html>.

4. ISO 13008:2022 - Digital records conversion and migration process. Pridobljeno 1. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/75569.html>.
5. ISO 14641:2018 - Design and operation of an information system for the preservation of electronic documents. Pridobljeno 20. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/74338.html>.
6. ISO 14721:2012 - Space data and information transfer systems — Open archival information system (OAIS) — Reference model. Pridobljeno 22. 6. 2022 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/57284.html>.
7. ISO 15489-1:2016 - Information and documentation: Records management. Pridobljeno 20. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/62542.html>.
8. ISO 16175-1:2020 - Functional requirements and associated guidance for any applications that manage digital records. Sneto 20. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/74294.html>.
9. ISO 16175-2:2020 - Guidance for selecting, designing, implementing and maintaining software for managing records. Pridobljeno 20. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/74293.html>.
10. ISO 20104:2015 - Producer-Archive Interface Specification (PAIS). Pridobljeno 1. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/67056.html>.
11. ISO 20652:2006 - Producer-archive interface. Methodology abstract standard (PAIMAS). Pridobljeno 1. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/39577.html>.
12. ISO 24083:2021 Information and documentation — International archives statistics. Pridobljeno 22. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/77765.html>.
13. ISO 27001:2022 - Information security management systems. Requirements. Pridobljeno 1. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/27001>.
14. ISO 27002:2022 - Information security, cybersecurity and privacy protection Information security controls. Pridobljeno 1. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/75652.html>.
15. ISO 9001:2015 - Quality management systems — Requirements. Pridobljeno 25. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.sist.si/standardizacija/kakovost-sist-en-iso-90012015>.
16. ISO/TR 13028:2010 - Implementation guidelines for digitization of records. Pridobljeno 20. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/52391.html>.
17. ISO/TR 15801:2017 - Electronically stored information: Recommendations for trustworthiness and reliability. Pridobljeno 20. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/66856.html>.
18. Larkin, Z. (2022). AI Bias - What Is It and How to Avoid It?. Pridobljeno 2. 3. 2024 s spletne strani: <https://levity.ai/blog/ai-bias-how-to-avoid>.
19. Novak, M. (2023). Digit(al)izacija arhivskega gradiva v kontekstu. Arhivi kot centri informacij : možnosti in priložnosti uporabe digitalnih tehnologij pri ohranjanju, uporabi in promociji arhivskega gradiva : zbornik referatov : 31. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, str. 7-29. Arhivsko društvo Slovenije : Bohinjska Bistrica.
20. Novak, M., Semlič Rajh, Z. (2013). Merjenje rezultatov uspešnosti izgradnje arhivskih podatkovnih zbirk s kvantitativno-kvalitativno metodo na primeru podatkovne zbirke SIRAnet. V: Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih : zbornik referatov, str. 19-39. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije.
21. RiC, Records in Context, Conceptual Model. (2023). International Council on Archives Expert Group on Archival Description. Pridobljeno 25. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.ica.org/resource/records-in-contexts-conceptual-model/>.
22. scopeArchiv. scopeArchiv™ is a comprehensive archive software for public and private archives. Pridobljeno 25. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.scope.ch/en/product-overview/scopearchiv/>.

23. U-centrix. 2022. Digitizacija, digitalizacija in digitalna transformacija, kaj so in v čem je razlika?. Pridobljeno 2. 3. 2024 s spletne strani: <https://u-centrix.com/znanje/digitizacija-digitalizacija-digitalna-transformacija/>.
24. Whoops, Samsung Workers Accidentally Leaked Trade Secrets via ChatGPT. Pridobljeno 2. 3. 2024 s spletne strani: <https://sea.mashable.com/tech/23047/whoops-samsung-workers-accidentally-leaked-trade-secrets-via-chatgpt>.
25. ISO 31000:2018 - Risk management. Guidelines. Pridobljeno 1. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.iso.org/standard/65694.html>.
26. e-Arh.si. Slovenski elektronski arhiv. Pridobljeno 2. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.gov.si/teme/slovenski-elektronski-arhiv/>.
27. VAC, Virtualna arhivska čitalnica. Pridobljeno 2. 3. 2024 s spletne strani: <https://vac.sjas.gov.si/vac>.
28. What are AI Hallucinations?!. Pridobljeno 2. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.linkedin.com/pulse/what-ai-hallucinations-unnanu/>.
29. Krpan. Informacijski sistem KRPAN. Pridobljeno 25. 2. 2024 s spletne strani: <https://nio.gov.si/nio/asset/informacijski+sistem+krpan-888>.
30. Metapodatki. Pridobljeno 25. 2. 2024 s spletne strani: <https://terminologija.blogspot.com/2012/03/metapodatki.html>.
31. Muller, G. (2011). What is a Process?. Pridobljeno 25. 2. 2024 s spletne strani: <https://www.gaudisite.nl/WhatIsAProcessPaper.pdf>.
32. ScanRobot. ScanRobot® 2.0 MDS Automatic Book Scanner. Pridobljeno 2. 3. 2024 s spletne strani: <https://www.treventus.com/scanner/automatic-book-scanner>.

Milena POPOVIĆ SUBIĆ
Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Republika Srbija
milena.psubic@gmail.com

1.04 Stručni rad/Professional article
UDK/UDC: 930.25:34:002:004.01(497.11)

PRAVNI OKVIR ZAŠTITE ELEKTRONSKIH DOKUMENATA U REPUBLICI SRBIJI

Apstrakt: *Donošenjem Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti („Službeni glasnik RS” br. 6/2020) 2020. godine koji je počeo da se primenjuje 2021. godine otvoren je put zaštiti elektronskih dokumenata, arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku. U ovom radu će biti prikazane obaveze stvaraoca i imaoaca na zaštiti arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku, po ovom Zakonu, i pregled zakona i podzakonskih akata koji regulišu svojstva elektronskog dokumenta, principe elektronskog poslovanja u različitim delatnostima, kao i uslove za dugotrajno čuvanje elektronskih dokumenata.*

Ključne reči: *Elektronski dokument, zaštita, arhivska građa, dokumentarni materijal, čuvanje elektronskih dokumenata.*

LEGAL FRAMEWORK FOR THE PROTECTION OF ELECTRONIC RECORDS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: *With the adoption of the Law on archival holdings and archival activity (“Službeni glasnik RS” No. 6/2020) in 2020, which began to be applied in 2021, the way was opened for the protection of electronic records, archival holdings and records in electronic form. This paper presents the obligations of creators and owners related to the protection of archival holdings and records in electronic form, according to this Law, and an overview of laws and by-laws that regulate the properties of electronic records, the principles of electronic recordkeeping in various activities, as well as the conditions for long-term storage of electronic records.*

Key words: *Electronic record, protection, archival holdings, records, storage of electronic records.*

Uvod

Elektronski dokument je uveden u pravni sistem Republike Srbije donošenjem *Zakona o elektronskom potpisu*¹ i *Zakona o elektronskom dokumentu*². *Zakonom o elektronskom potpisu* uređena je upotreba elektronskog potpisa u pravnim poslovima i drugim pravnim radnjama, poslovanju, kao i prava, obaveze i odgovornosti u vezi sa elektronskim sertifikatima (za izdavanje i upotrebu sertifikata). Donošenje ovog Zakona trebalo je da izjednači pravnu snagu elektronskih dokumenata sa papirnim dokumentima, i time olakša pravni promet u elektronskom obliku u sve prisutnijem elektronskom poslovanju. Elektronskom dokumentu se ne može osporiti punovažnost ili dokazna snaga samo zbog toga što je u elektronskom obliku.³ Elektronski dokument je definisan kao dokument u elektronskom obliku koji se koristi u pravnim poslovima i drugim pravnim radnjama, kao i u upravnom, sudskom i drugom postupku pred državnim organom.⁴

Za određene pravne poslove je isključen elektronski oblik i oni su taksativno navedeni: pravni poslovi kojima se vrši prenos prava svojine na nepokretnosti ili kojima se ustanovljavaju druga stvarna prava na nepokretnostima; izjave stranaka i drugih učesnika u postupku za raspravljavanje zaostavštine, formu zaveštanja, ugovori o ustupanju i raspodeli imovine za života, ugovori o doživotnom izdržavanju i sporazumi u vezi sa nasleđivanjem, kao i drugi ugovori iz oblasti naslednog prava; ugovori o uređivanju imovinskih odnosa između bračnih drugova; ugovori o raspolaganju imovinom lica kojima je oduzeta poslovna sposobnost; ugovori o poklonu; i drugi pravni poslovi ili radnje, za koje je posebnim zakonom ili na osnovu zakona donetih propisa, izričito određena upotreba svojeručnog potpisa u dokumentima na papiru ili overa svojeručnog potpisa.

U pogledu zaštite elektronskih dokumenata nema posebnih odredbi, a čuvanje dokumenata u elektronskom obliku je propisano kao mogućnost. Ako je zakonom ili drugim propisom predviđeno da određeni dokument treba čuvati, to se može učiniti i u elektronskom obliku, pod uslovom da je elektronski dokument:

- 1) dostupan i da je na raspolaganju za kasniju upotrebu;
- 2) sačuvan u obliku u kome je formiran ili primljen;
- 3) sačuvan na način koji omogućava identifikaciju vremena i mesta nastanka ili prijema, i lica koje ga je formiralo;
- 4) formiran primenom tehnologije i postupaka koji omogućavaju da se na pouzdan način može utvrditi bilo kakva izmena u elektronskom dokumentu.⁵

¹„Službeni glasnik RS”, broj 135/2004.

²„Službeni glasnik RS”, broj 51/2009.

³*Zakon o elektronskom potpisu*, član 3 stav 1, „Službeni glasnik RS”, broj 135/2004.

⁴ *Isto*, član 2 stav 1, tačka 2.

⁵ *Isto*, član 4.

*Zakonom o elektronskom dokumentu*⁶ detaljno se uređuju uslovi i način postupanja sa elektronskim dokumentom u pravnom prometu, upravnim, sudskim i drugim postupcima, kao i prava, obaveze i odgovornosti privrednih društava i drugih pravnih lica, preduzetnika i fizičkih lica, državnih organa, organa teritorijalne autonomije i organa jedinica lokalne samouprave i organa, preduzeća, ustanova, organizacija i pojedinaca kojima je povereno vršenje poslova državne uprave, odnosno javnih ovlašćenja u vezi sa ovim dokumentom. Proširena je i definicija elektronskog dokumenta, pod kojim se podrazumeva skup podataka sastavljen od slova, brojeva, simbola, grafičkih, zvučnih i video zapisa sadržanih u podnesku, pismenu, rešenju, ispravi ili bilo kom drugom aktu koji sačinje pravna i fizička lica ili organi vlasti radi korišćenja u pravnom prometu ili u upravnom, sudskom ili drugom postupku pred organima vlasti, ako je elektronski izrađen, digitalizovan, poslat, primljen, sačuvan ili arhiviran na elektronskom, magnetnom, optičkom ili drugom mediju.⁷

U Zakonu su zadržane odredbe o punovažnosti elektronskog dokumenta, kao i slučajevi u kojima se isključuje elektronski oblik dokumenta, definisan je original i kopija elektronskog dokumenta, uveden je vremenski žig kojim se potvrđuje sadržaj elektronskog dokumenta u datom vremenu. Posebne odredbe posvećene su čuvanju i zaštiti elektronskih dokumenata. U tom smislu, pravna i fizička lica i organi vlasti dužni su da čuvaju i arhiviraju elektronska dokumenta u informacionom sistemu ili na medijima koji omogućavaju trajnost elektronskog zapisa za utvrđeno vreme čuvanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje arhivska građa, zakonom kojim se uređuje elektronski potpis i propisima o kancelarijskom poslovanju.⁸ U cilju zaštite elektronskih dokumenata, u obavljanju poslova sa elektronskim dokumentima primenjuju se odgovarajući tehnološki postupci i oprema koji obezbeđuju zaštitu tih dokumenata, u skladu sa zakonom kojim se uređuje arhivska građa, propisima o kancelarijskom poslovanju i međunarodnim standardima iz oblasti upravljanja dokumentima.⁹

U aktuelnom trenutku zaštita elektronskih dokumenta ostvaruje se kumulativnom primenom zakona kojim se uređuje arhivske građa i elektronski dokument, propisa o kancelarijskom poslovanju i podzakonskim aktima donetih na osnovu njih.

⁶ „Službeni glasnik RS”, broj 51/2009.

⁷ *Zakonom o elektronskom dokumentu*, član 2.

⁸ *Isto*, član 12.

⁹ *Isto*, član 13.

Zaštita i čuvanje elektronskih dokumenta

Kompleksna zaštita elektronskih dokumenata ostvarena je tek donošenjem *Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*,¹⁰ kojim su propisane obaveze stvaraoca i imaoca arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku kao i uslovi za zaštitu i čuvanje elektronskih dokumenta.

Arhivska građa u elektronskom obliku je definisana kao arhivska građa koja je izvorno nastala u elektronskom obliku, a dokumentarni materijal u elektronskom obliku je dokumentarni materijal koji je izvorno nastao u elektronskom obliku. Za zaštitu arhivske građe i dokumentarnog materijala, *Zakonom o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti* propisane su obaveze stvaraoca i imaoca arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku, i to:

1. Stvaralac i imalac je dužan da osigura trajno čuvanje arhivske građe u elektronskom obliku, njeno održavanje, migriranje, odnosno prebacivanje na nove nosače u propisanim formatima do predaje arhivske građe u elektronskom obliku nadležnom javnom arhivu.¹¹
2. Stvaralac i imalac arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku dužan je da sprovodi procedure i postupke vezane za upravljanje dokumentima, kao i da koristi informacioni sistem, koji garantuje zaštitu, autentičnost, verodostojnost, celovitost i upotrebljivost elektronskih dokumenata.¹²
3. Stvaralac i imalac arhivske građe i dokumentarnog materijala pripremu arhivske građe i dokumentarnog materijala za pouzdano elektronsko čuvanje i pouzdano elektronsko čuvanje arhivske građe i dokumentarnog materijala vrši u skladu sa propisima kojima se uređuje pouzdano elektronsko čuvanje i u skladu sa propisima donetim na osnovu ovog Zakona.¹³
4. Da donese opšti akt o načinu evidentiranja, zaštite, i korišćenja elektronskih dokumenata¹⁴.

Na osnovu ovlašćenja iz člana 11. stav 3 *Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, Vlada Republike Srbije je donela *Uredbu o jedinstvenim tehničko-tehnološkim zahtevima i procedurama za čuvanje i zaštitu arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku (elektronsko arhiviranje)*.¹⁵ Odredbama Uredbe je propisano da stvaraoci i imaoци vrše elektronsko arhiviranje u softverskom rešenju – informacionom sistemu za pouzdano elektronsko čuvanje. Državni organi i organizacije, organi teritorijalne

¹⁰„Službeni glasnik RS”, broj 6/2020.

¹¹ *Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, član 9, tačka 5.

¹² *Isto*, član 11, stav 1.

¹³ *Isto*, član 11, stav 2.

¹⁴ *Isto*, član 14, stav 1, tačka 3.

¹⁵„Službeni glasnik RS” broj 107/2021, 94/2022.

autonomije i jedinice lokalne samouprave, ustanove i imaoi javnih ovlašćenja, kao stvaraoci i imaoi vrše elektronsko arhiviranje u softverskom rešenju e-Arhiv koji je deo arhivskog informacionog sistema.¹⁶

Softversko rešenje e-Arhiv je ustanovljen *Uredbom o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave*¹⁷ kao „nastavak“ softverskog rešenja Pisarnica. Pisarnica je jedinstveno softversko rešenje preko koga svi organi i imaoi javnih ovlašćenja obavljaju kancelarijsko poslovanje.

Stvaraoci i imaoi dokumentarnog materijala u elektronskom obliku dužni su da elektronsko arhiviranje, do predaje arhivske građe nadležnom arhivu, vrše u skladu sa propisom kojim se uređuju uslovi za pripremu dokumenata za pouzdano elektronsko čuvanje i formatima dokumenta koji su pogodni za dugotrajno čuvanje.¹⁸

Odredbama *Zakona o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju*¹⁹ određeni su uslovi za elektronsko čuvanje tako što su propisani uslovi za pripremu elektronskih dokumenata za elektronsko čuvanje, pripremu dokumenata za pouzdano elektronsko čuvanje i definisanje pouzdanog elektronskog čuvanja.

Priprema dokumenata za elektronsko čuvanje odnosi se na:

- 1) dokumenta koja su izvorno nastala u elektronskom obliku koji je pogodan za čuvanje;
- 2) konverziju dokumenta u drugačiji elektronski oblik pogodan za čuvanje;
- 3) digitalizaciju dokumenata koja su izvorno nastala u obliku koji nije elektronski u oblik pogodan za čuvanje.

Nadalje, odredbe Zakona propisuju da priprema dokumenta za pouzdano elektronsko čuvanje mora:

- 1) da obezbedi da svi bitni elementi sadržaja izvornog dokumenta budu verno preneti u dokument pripremljen za elektronsko čuvanje, uzimajući u obzir prirodu i svrhu dokumenta, to jest očuvan je integritet sadržaja dokumenta;
- 2) da obezbedi da je očuvana upotrebljivost sadržaja izvornog dokumenta;
- 3) da obezbedi da su uključeni svi elementi sadržaja izvornog dokumenta koji su od značaja za autentičnost;
- 4) da obezbedi potvrdu vernosti izvornog dokumenta i tačnost dodatno uključenih podataka kvalifikovanim elektronskim pečatom ili potpisom sa pridruženim vremenskim žigom;

¹⁶ *Uredba o jedinstvenim tehničko-tehnološkim zahtevima i procedurama za čuvanje i zaštitu arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku*, član 3.

¹⁷ „Službeni glasnik RS”, broj 21/2020, 32/2021, 14/2023.

¹⁸ *Uredba o jedinstvenim tehničko-tehnološkim zahtevima i procedurama za čuvanje i zaštitu arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku*, član 3.

¹⁹ „Službeni glasnik RS”, broj 94/2017, 52/2021.

- 5) da obezbedi sprovođenje kontrole tačnosti i kvaliteta konverzije kao i otklanjanje grešaka nastalih u postupku konverzije;
- 6) da obezbedi da se dopune sadržaja, unete zabeleže i podaci o preduzetim radnjama čuvaju odvojeno od izvornih dokumenata;
- 7) da obezbedi da se o preduzetim radnjama u postupku pripreme za elektronsko čuvanje vodi uredna evidencija.

Ako je propisani rok za čuvanje dokumenta duži od pet godina, dokument pripremljen za čuvanje treba da bude u formatu koji je pogodan za dugoročno čuvanje.

Pouzdana elektronsko čuvanje dokumenata vrši se tako da se tokom čuvanja koriste postupci i tehnološka rešenja kojima se obezbeđuje mogućnost dokazivanja validnosti kvalifikovanog elektronskog potpisa odnosno pečata tokom celog perioda čuvanja, za čuvanje dokumenata koji u izvornom obliku sadrže kvalifikovani elektronski potpis odnosno pečat, kao potvrdu integriteta i porekla tih dokumenata i dokumenata koji su pripremljeni za dugotrajno čuvanje kojima je kvalifikovanim elektronskim potpisom odnosno pečatom potvrđena vernost izvornom dokumentu i tačnost dodatno uključenih podataka.

Detaljno regulisanje pripreme i formati dokumenata za pouzdano elektronsko čuvanje uređeni su *Uredbom o uslovima za pripremu dokumenta za pouzdano elektronsko čuvanje i formatima dokumenta koji su pogodni za dugotrajno čuvanje*²⁰. Lica koja vrše pripremu za dugotrajno čuvanje su u obavezi da donesu interna pravila po kojim će vršiti pripremu i da prate primenu pravila. Mere koje primenjuju treba da obezbeđuju visok nivo zaštite dokumenata koji se pripremaju od gubitaka, narušavanja integriteta, neovlašćenog pristupanja, menjanja i dopunjavanja. One se određuju internim pravilima, a saglasno standardu ISO/IEC 27001 „Information security management”. Zavisno od oblika izvornog oblika dokumenta regulisani su postupci pripreme dokumenta.

Pravno ili fizičko lice koje obavlja pripremu - rukovaoc pripreme je u obavezi da kvalifikovanim elektronskim potpisom lica pod čijom kontrolom je vršena priprema za pouzdano elektronsko čuvanje ili kvalifikovanim elektronskim pečatom rukovaoca pripreme vrši potvrdu vernosti i tačnosti metapodataka za pripremljena dokumenta.²¹ Potpisu i pečatu se pridružuje vremenski žig, a za kvalifikovani elektronski potpis, odnosno kvalifikovani elektronski pečat propisani su standardi u skladu sa kojim moraju biti formirani.²²

U pogledu formata koji su pogodni za dugotrajno čuvanje, *Uredba o uslovima za pripremu dokumenta za pouzdano elektronsko čuvanje i formatima dokumenta koji su pogodni za dugotrajno čuvanje* predviđa sledeće:

²⁰ „Službeni glasnik RS”, broj 86/2018.

²¹ *Uredba o uslovima za pripremu dokumenta za pouzdano elektronsko čuvanje i formatima dokumenta koji su pogodni za dugotrajno čuvanje*, član 10, stav 1.

²² *Isto*, član 10, stav 3.

- Format dokumenta pogodan za dugotrajno čuvanje dokumenata koji sadrži tekst i slike je: PDF/A u skladu sa standardom ISO 19005 „Electronic document file format for long-term preservation”;

- Format dokumenta pogodan za dugotrajno elektronsko čuvanje čistog teksta je: UTF-8 u skladu sa standardom ISO 10646 „Information technology – Universal Coded Character Set (UCS)”.

- Formati dokumenta pogodni za dugotrajno čuvanje za dokumente koji predstavljaju sliku su:

- 1) TIFF u skladu sa standardom ISO 12639:2004 „Prepress digital data exchange – Tag image file format for image technology (TIFF/IT)”;
- 2) JPEG u skladu sa standardom ISO 10918-1:1994 „Digital compression and coding of continuous-tone still images: Requirements and guidelines”;
- 3) PNG u skladu sa standardom ISO 15948:2004 „Information technology – Computer graphics and image processing – Portable Network Graphics (PNG): Functional specification”;
- 4) JPEG2000 u skladu sa standardom ISO/IEC 15444-1 „Information technology – JPEG 2000 image coding system: Core coding system”;
- 5) SVG u skladu sa standardom W3C „Scalable Vector Graphics (SVG) 1.1 (Second Edition)”.

- Format dokumenta pogodan za dugotrajno čuvanje geodetske, građevinske i druge projektne dokumentacije koja sadrži tehničke nacрте je: PDF/E u skladu sa standardom ISO 24517-1 „Document Management – Engineering document format using PDF”.²³

Od propisa koji regulišu zaštitu i čuvanje elektronskih dokumenata treba navesti i *Pravilnik o uslovima za postupke i tehnološka rešenja koji se koriste tokom pouzdanog elektronskog čuvanja dokumenta*²⁴ kojim se propisuju uslovi za postupke i tehnološka rešenja koji se koriste tokom pouzdanog elektronskog čuvanja dokumenta koji u izvornom obliku sadrži kvalifikovani elektronski potpis odnosno pečat i dokumenta kojem je kvalifikovanim elektronskim potpisom odnosno pečatom potvrđena vernost izvornom dokumentu i tačnost dodatno uključenih podataka. Propisuju se formati i postupci za nadogradnju kvalifikovanog elektronskog potpisa i pečata. Pravna i fizička lica moraju koristiti informacione sisteme da obezbede visok nivo zaštite od gubitka podataka koji se čuvaju, narušavanja integriteta tih podataka i neovlašćenog pristupa tim podacima ili gubitka mogućnosti dokazivanja validnosti kvalifikovanog elektronskog potpisa odnosno pečata tokom celog perioda čuvanja.

Navedeni propisi predstavljaju pravni okvir za zaštitu i čuvanje elektronskih dokumenata. Za preuzimanje arhivske građe u elektronskom obliku

²³ Isto, član 13.

²⁴ „Službeni glasnik RS”, broj 94/2018, 87/2020.

Državni arhiv je dužan da uspostavi i vodi elektronski arhiv u Državnom centru za čuvanje i upravljanje podacima. Državni organi i organizacije, organi teritorijalne autonomije i jedinica lokalne samouprave, ustanove i imaoци javnih ovlašćenja, kao stvaraoci i imaoци koji vrše kancelarijsko poslovanje preko softverskog rešenja *Pisarnica*, vrše elektronsko arhiviranje u softverskom rešenju eArhiv koji je deo arhivskog informacionog sistema. Nadležni organ uspostavlja i tehnički održava softversko rešenje eArhiv u skladu sa propisima.

Softversko rešenje eArhiv vodi se u Državnom centru za upravljanje i čuvanje podataka, a integritet podataka obezbeđuje nadležni organ (Služba Vlade nadležna za projektovanje, usklađivanje, razvoj i funkcionisanje sistema elektronske uprave i informacionih sistema i infrastrukture organa).

Zaključak

Pravna i fizička lica i organi vlasti dužni su da čuvaju i arhiviraju elektronska dokumenta u informacionom sistemu ili na medijima koji omogućavaju trajnost elektronskog zapisa za utvrđeno vreme čuvanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje arhivska građa, zakonom kojim se uređuje elektronski potpisi propisima o kancelarijskom poslovanju. Stvaraoc i imaoц arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku u skladu sa obavezama po *Zakonu o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, dužan je da osigura trajno čuvanje arhivske građe u elektronskom obliku, njeno održavanje, migriranje, odnosno prebacivanje na nove nosače u propisanim formatima do predaje arhivske građe u elektronskom obliku nadležnom javnom arhivu, da sprovodi procedure i postupke vezane za upravljanje dokumentima, kao i da koristi informacioni sistem, koji garantuje zaštitu, autentičnost, verodostojnost, celovitost i upotrebljivost elektronskih dokumenata. Takođe je u obavezi da vrši pripremu arhivske građe i dokumentarnog materijala za pouzdano elektronsko čuvanje i vrši pouzdano elektronsko čuvanje na način i postupak, i formatima u skladu sa propisima koji regulišu elektronski dokument.

Državni organi i organizacije, organi teritorijalne autonomije i jedinice lokalne samouprave, ustanove i imaoци javnih ovlašćenja, kao stvaraoci i imaoци vrše elektronsko arhiviranje u softverskom rešenju eArhiv koji je deo arhivskog informacionog sistema. Nadležni organ uspostavlja i tehnički održava softversko rešenje eArhiv u skladu sa propisima. Softversko rešenje eArhiv vodi se u Državnom centru za upravljanje i čuvanje podataka.

Summary

Legal and natural persons, as well as government bodies, are obliged to preserve and archive electronic documents in the information system or on media that enable the durability of electronic records for the prescribed retention period,

in accordance with the law regulating archival material, the law regulating electronic signatures, and regulations on office operations. The creator and holder of archival material and documentary material in electronic form, in accordance with the obligations under the Law on Archival Material and Archival Activity, are obliged to ensure the permanent preservation of archival material in electronic form, its maintenance, migration, or transfer to new carriers in prescribed formats until the submission of archival material in electronic form to the competent public archive, to implement procedures and processes related to document management, as well as to use an information system that guarantees the protection, authenticity, reliability, integrity, and usability of electronic documents. They are also obliged to prepare archival material and documentary material for reliable electronic storage and carry out reliable electronic storage in a manner, procedure, and formats in accordance with regulations governing electronic documents.

State bodies and organizations, bodies of territorial autonomy and units of local self-government, institutions, and holders of public powers, as creators and holders, carry out electronic archiving in the eArchive software solution, which is part of the archival information system. The competent authority establishes and technically maintains the eArchive software solution in accordance with regulations. The eArchive software solution is managed at the State Data Management and Storage Center.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

1. *Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, „Službeni glasnik RS”, broj 6/2020.
2. *Zakona o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju*, „Službeni glasnik RS”, broj 94/2017, 52/2021.
3. *Uredba o uslovima za pripremu dokumenta za pouzdano elektronsko čuvanje i formatima dokumenta koji su pogodni za dugotrajno čuvanje*, „Službeni glasnik RS”, broj 86/2018.
4. *Uredba o jedinstvenim tehničko-tehnološke zahteve i procedure za čuvanje i zaštitu arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku*, „Službeni glasnik RS”, broj 107/2021, 94/2022.
5. *Uredba o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave*, „Službeni glasnik RS”, broj 21/2020, 32/2021, 14/2023.

Maruška NENEZIĆ

*Istorijski arhiv Kotor, Državni arhiv Crne Gore
masatara7777@yahoo.me*

1.04 Stručni rad/Professional article

UDK/UDC: 930.25: 004:004.01:002:528(497.16 Kotor)

ZNAČAJ DIGITALIZACIJE GRAĐE AUSTROUGARSKOG KATASTRA I UNAPREĐENJE RADA SA KORISNICIMA U DOKAZNE SVRHE U ISTORIJSKOM ARHIVU KOTOR

Apstrakt: *Danas je u arhivistici gotovo nemoguće obavljati svakodnevni posao bez primjene savremenih tehnologija koje pospešuju sam rad i brži pristup arhivskim dokumentima. Razvoj novih tehnologija, kada su u pitanju arhivi, takođe donosi bolju prezentaciju i zaštitu arhivske građe. Državni arhiv Crne Gore prepoznao je značaj digitalizacije građe Istorijskog arhiva Kotor, koja je dio bogate materijalne kulturne baštine, te je zajedno sa „Arhimedom”, privatnom firmom koja se bavi digitalizacijom, trajno pohranio određeni dio arhivskih fondova.*

Početak stvaranja digitalnih zapisa i formiranje digitalne knjige austrougarskog katastra predstavlja veliki pomak u radu sa korisnicima građe u dokazne svrhe. Dostupnost ovoj građi u elektronskoj formi za sada je omogućena samo zaposlenima u Istorijskom arhivu. Cilj Državnog arhiva je omogućavanje pristupa digitalnim zapisima širim dijelovima društva, tako da u narednom periodu predstoji rješavanje problema hostinga.

Ključne riječi: *Državni arhiv Crne Gore, Istorijski arhiv Kotor, materijalna kulturna baština, digitalizacija arhivske građe, trajna zaštita arhivske građe, platforma austrougarskog katastra, “Arhimed”, zemljišne knjige.*

THE IMPORTANCE OF DIGITALIZATION IN THE CONSTRUCTION OF THE AUSTRO-HUNGARIAN CADASTRE AND THE IMPROVEMENT PURPOSES IN THE HISTORICAL ARCHIVE

Abstract: *Today, it is almost impossible to perform everyday work in archival science without the application of modern technologies that improve the work itself and enable faster access to archival documents. The development of new technologies, when it comes to archives, also brings better presentation and*

protection of archival material. The State Archives of Montenegro recognized the importance of digitizing the material of the Historical Archive of Kotor, which is part of the rich material cultural heritage, and together with "Archimeda", a private company that deals with digitization, permanently stored a certain part of the archival funds.

The beginning of the creation of digital records and the creation of a digital book of the Austro-Hungarian cadastre represents a major shift in working with users of materials for evidential purposes. The availability of this material is currently only available to employees of the Historical Archive. The goal of the State Archives is to enable access to digital records to wider parts of society, so that the hosting problem will be resolved in the coming period.

Key words: *State Archives of Montenegro, Historical Archives of Kotor, material cultural heritage, digitization of archival materials, permanent protection of archival materials, Austro-Hungarian cadastre platform, "Archimedes", land registers.*

Uvod

Istorijski Arhiv Kotor prva je samostalna državna arhivska ustanova u Crnoj Gori. Nastao je *Uredbom o osnivanju arhiva u Kotoru Vlade Narodne Republike Crne Gore*, 30. novembra 1949. godine, i tada nosi naziv *Državni arhiv u Kotoru*. Tokom 1951, 1965. i 1967. godine uslijedile su određene statusne promjene i promjena naziva u Istorijski arhiv Kotor. Tokom 1991. i 1992. godine ulazi u sastav Državnog arhiva Crne Gore i gubi status pravnog lica. Najprije stiče status sektora, a potom odsjeka unutar Državnog arhiva.

Kotor je grad veoma duge arhivske tradicije. Naime, u članu 435 *Statuta grada Kotora* već se 1417. godine navode tri arhivska spremišta. To su: notarska kancelarija, opštinska kancelarija i relikvijar katedrale Sv. Tripuna. Najstariji dokument Istorijskog arhiva je iz 1309. godine, dok su dva najvrijednija arhivska fonda sudsko-notarski spisi (1326-1945) i upravno-politički spisi vanrednih providura Mletačke Republike (1686-1797). Posjeduje oko hiljadu dužnih metara građe, odnosno 145 fondova, 42 zbirke i 1 depozit.

Istorijski arhiv posjećuje veliki broj naučnih istraživača iz zemlje i inostranstva koji izučavaju socijalne, privredne i kulturne prilike u Kotoru, Boki Kotorskoj, Crnoj Gori i susjednim zemljama. U posljednjih desetak i više godina sve je veći broj posjetilaca koji arhivsku građu koriste u dokazne svrhe radi rješavanja imovinsko-pravnih odnosa. Naime, u Istorijskom arhivu Kotor, formiran je arhivski fond Katastarska uprava Kotor (KUK). Građa ovog fonda preuzimana je od Uprave za nekretnine Crne Gore u više navrata od 1997. godine do 2004. godine.

Arhivski fond Katastarska uprava Kotor (KUK)

Arhivski fond KUK čini građa nastala u periodu od 1883. do 1995. godine. To su zemljišne knjige sa hronologijama upisa vlasnika, katastarske

Prilog 1. Izgled zemljišne knjige.

karte, identifikacione skice i manuali za ukupno 49 katastarskih opština na teritoriji Kotora i Tivta. Ukupno to je oko 80 dužnih metara građe. Preciznije, ovaj fond ima: 519 zemljišnih knjiga, 98 pomoćnih knjiga, 137 fascikli indetifikacionih skica i manuala i 628 komada mapa.

Što se tiče izgleda zemljišnih knjiga, one mogu da teže od 8 do 12 kg. Napravljene su od čvrstih kožnih poveza, metalnih ukrasa koje su postavljali na uglovima korica knjiga, a ponekad i po sredini radi boljeg učvršćivanja. Vremenom su se pojavila vidljiva oštećenja nastala uslijed rukovanja i rada sa ovim knjigama.

Što se tiče samog sadržaja, u zemljišnim knjigama nalaze se njihovi zemljišno-knjižni ulošci, odnosno hronologije upisa vlasnika.

Svaka knjiga vodi se za zasebnu katastarsku opštinu. Svaki uložak ima svoj broj. Sastoji se iz 3 lista, a to su: list A, B i C.

U listu "A" upisane su čestice zemlje ili zgrade po bićima odnosno tijelima. Ono što u savremenom katastru nazivamo parcele, to su zapravo nekadašnje čestice zemlje ili zgrade.

U listu "B" su upisani svi vlasnici i različite promjene vlasništva tokom godina. U "B" listu nalaze se i različita dosudna rješenja tkz. DN-ovi, uz pomoć kojih se može pratiti prenos vlasništva za period nakon 1945. godine (ova arhivska građa pohranjena je u drugom arhivskom odjeljenju Kotor).

Zadnji dio zemljišno-knjižnog uloška sastoji se od "C" lista, u kom piše da li je na nekoj nepokretnosti postojala hipoteka ili neka druga vrsta ograničenja.

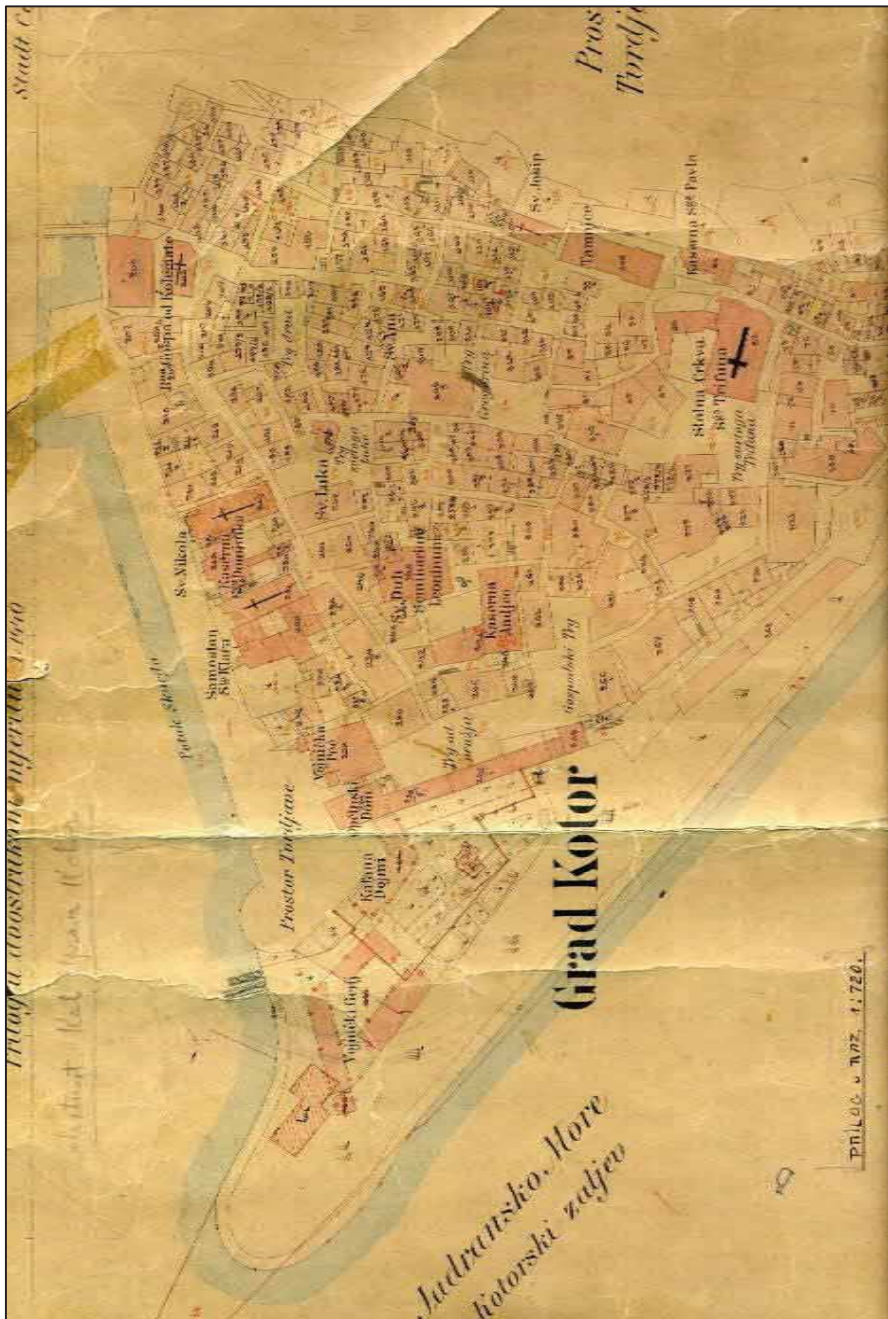
Osim zemljišnih knjiga, postoje još neke pomoćne knjige odnosno evidencije. To je *Osobni upisnik* odnosno imenski registar u kom su po abecednom redu unesena sva imena i prezimena vlasnika. Ova knjiga služi da bi određeni vlasnik lakše pronašao broj svog zemljišno-knjižnog uloška.

Prilog 2. *Upisi i DN rješenja u "B" listu.*

Druga pomoćna knjiga je *Stvarni upisnik* u kojoj su upisane sve čestice zemlje i zgrade. Ova knjiga služi da bi određeni vlasnik lakše pronašao broj svog zemljišno-knjižnog uloška pod uslovom da zna tačan broj čestice zemlje ili zgrade.

Dio fonda Katastarska uprava Kotor su i karte kojima se služe oni korisnici koji ne znaju tačan broj svog zemljišnog uloška (ZU), kao ni tačan broj čestice zemlje ili zgrade te je prepoznaju na karti, nakon čega uz pomoć Stvarnog upisnika dolaze do hronologije upisa vlasnika.

Prilog 3. KUK KO Kotor 004 (stari grad).

O digitalizaciji austrougarskog katastra

Na godišnjem nivou Istorijski arhiv Kotor obradi oko šest stotina zahtjeva koji za predmet imaju arhivsku građu austrougarskog katastra u dokazne svrhe. To je otprilike nekih četiri stotine posjetilaca i više desetina hiljada eura dobiti na godišnjem nivou za državnu upravu Crne Gore čiji je Državni arhiv dio. Ovoliki priliv stranaka u dokazne svrhe sigurno da je prouzrokovan velikim graditeljskim bumom koji se u posljednjih niz godina dešava u Crnoj Gori, a naročito na crnogorskom primorju. Zbog velike potražnje za ovom građom, Vlada Crne Gore je donijela odluku da se što hitnije digitalizuje austrougarski katastar, kako bi građa bila dostupna što većem broju korisnika i bila trajno sačuvana u elektronskom obliku.

Prilog 4. *Depo br. IV u kom se čuva građa austrougarskog katastra (KUK).*

Digitalizacija označava veću poslovnu sposobnost Državnog arhiva Crne Gore, brži i efikasniji rad arhivista koji rade sa tom katastarskom građom i naravno olakšicu korisnicima kako bi što prije mogli da pokrenu svoja imovinsko-pravna pitanja pred sudovima.

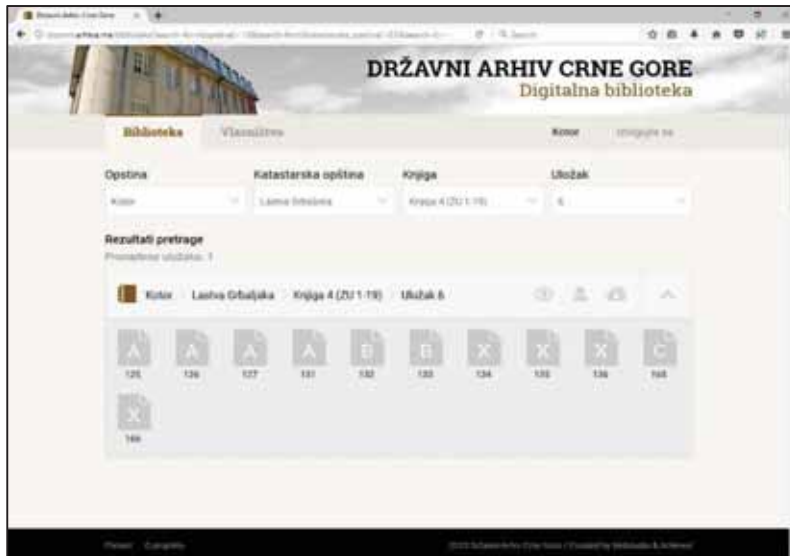
Cjelokupan posao digitalizacije zemljišno-knjižnih evidencija u Državnom arhivu Crne Gore povjeren je firmi “ARHIMED”, iz Podgorice. ARHIMED se od 2006. godine do danas razvio u lidera na tržištu usluga i praćenja i analize medija u Crnoj Gori sa najsavremenijim sistemom za digitalno arhiviranje objava. Posjeduje prvu digitalizovanu arhivu medijskih sadržaja u Crnoj Gori, sa preko 2 miliona novinskih web članaka, 600 hiljada tv priloga i emisija.

Kompanija “Arhimed” je u periodu od 24. 12. 2014. godine do 31. 1. 2017. prevela u digitalni oblik katastarske knjige iz doba Austrougarske i pohranila ih na web platformi, kao i na web aplikacijama za lokalnu upotrebu u arhivskim odsjecima u Baru, Budvi, Kotoru i Herceg Novom.

U nastavku slijede podaci koliko je tačno arhivske građe obrađeno u gore navedenim arhivskim odsjecima:

- Bar:
 - broj katastarskih opština: 1
 - broj knjiga: 62
 - Broj fajlova (strana) u bazi: 12.783
- Budva:
 - broj katastarskih opština: 30
 - broj knjiga: 326 (327)
 - broj fajlova (strana) u bazi: 4.808
- Kotor: (najviše građe digitalizovano)
 - broj katastarskih opština: 49
 - broj knjiga: 668
 - broj fajlova (strana) u bazi: 125.918
- Herceg Novi:
 - broj katastarskih opština: 27
 - broj knjiga: 396
 - Broj fajlova (strana) u bazi: 77.680

Pohranjena građa je dostupna isključivo arhivistima u pomenutim odsjecima. Postavljena je na web platformi. Uz pomoć ove web platforme radi se svakodnevno uvid sa korisnicima ove arhivske građe u dokazne svrhe.

Prilog 5. Izgled sajta Državnog arhiva Crne Gore.

Uvid se radi svakodnevno sa strankama na način što se prikaže građa koja je postavljena na pomenutoj platformi. Izabere se katastarska opština (na primjer Kotor), zatim se u produžetku pronade odgovarajuća zemljišna knjiga u kojoj se nalazi broj traženog zemljišnoknjižnog uloška. Nakon svih ovih odabira na platformi se prikazu svi podaci. Uz pomoć opadajućeg menija možemo da vidimo i tačan broj stranica sa pregledom na samu sadržinu dokumenata i upisa.

Prednosti i nedostaci projekta

Za sada je ova web platforma sa svim digitalnim aplikacijama i bazom podataka koji su vezani za Istorijski arhiv Kotor dostupna samo nama arhivistima za rad uz potrebno logovanje.

Nadamo se da će u budućnosti biti dostupna široj masi, što je bio i cilj samog projekta, kako bi se smanjilo vrijeme pretraživanja. Pretraživanje se vrši za sada isključivo uz prisustvo arhiviste zaduženog za usluživanje korisnika arhivske građe. Za sada je taj pristup omogućen samo u prostorijama Istorijskog arhiva Kotor.

Nažalost, još uvijek ne postoji povezanost između baza podataka u različitim arhivskim odsjecima (Kotor, Budva, Bar i Herceg–Novi).

U toku rada uočeni su različiti nedostaci koji su rješavani u hodu prilikom rukovanja sa digitalizovanom građom austrougarskog katastra.

Neke smo pokušali da saniramo u samom startu na platformi, kako ne bi bilo nepravilnosti prilikom predavanja dokumenata.

Na početku je to bilo uz tehničku podršku firme “Arhimed”, ali zbog neplaćanja hostinga i isteka ugovora nastavili smo samostalno korigovati i poboljšavati proces rada sa korisnicima.

- Projekat nije rađen sa savremenom opremom tako da nije ni ostvaren očekivani standard vezano za kvalitetu snimka.
- Digitalizovana dokumenta ponekad nisu složena redom. To otežava rad jer prilikom štampanja uložaka moramo da dodatno kontrolišemo da li je svaka strana na svom mjestu.
- Dešava se da prilikom pretrage Imenski upisnik ne izbacuje u pretragi sva prezimena koja su vezana za određen ZU.
- Neka prezimena nisu pravilno unesena u bazu podataka pa ih pretraživač ne prepoznaje.
- Nisu se skenirale naslovne korice zemljišnih knjiga, iz koje je preuzet neki zemljišnoknjižni uložak.
- Neki zemljišnoknjižni ulošci su spojeni, tačnije vode se pod istim brojem ZU, a zapravo su različiti brojevi stavljeni u isti folder.
- Treba istaći da su neke fotografije preuzete još od starijih arhivista. Na njima se nalaze fotografije na kojima su uslikana dokumenta sa

ukošenim stranicama ili se vidi podloga na kojoj su dokumeta položena radi slikanja.

- Poneki listovi moraju da “kropuju” ili ponovo fotografisu jer su mutni.
- Nažalost nije više u funkciji poseban računar u kojem su bili pohranjeni svi digitalni zapisi na hard disku. Taj računar je predstavljao bazu podataka sa svom digitalizovanom građom.
- Dokumenta koja su fotografisana, u nekim zemljišnim knjigama nisu složena redom, što otežava rad jer prilikom štampanja dokumenata moramo da pratimo redne brojeve na listovima kako bih ih složili hronološki i predali u redu strankama.
- Greška prilikom ukucavanja imena, tako da ih pretraga ne pronalazi kako su u originalu napisani jer nisu pravilno ukucani u bazu podataka.

Što se tiče prednosti digitalizacije, one su sljedeće:

- Zaštita originalnih knjiga od daljeg uništenja prilikom korišćenja,
- Velika ušteda prostora i opreme,
- Brža dostupnost informacijama korisnika,
- Kvalitetna zaštita podataka,
- Brža dostupnost cjelovitih informacija,
- Pregled i ispis digitalnog dokumenta,
- Mogućnost korištenja informacija i podataka od strane više korisnika,
- Mogućnost pronalaženja i korištenja dokumenata po više adresa (odrednica) i
- Ograničavanje pristupa i pretraživanja digitalizovanih sadržaja ovisno o zahtjevu.

Zaključak

Nakon dugogodišnjeg rada sa strankama posredstvom ove baze podataka, pokazalo se da su sredstva uložena u ovaj projekat zaista opravdana.

Najvažnije od svega jeste da su se gotovo prestali koristiti originalni zemljišnih knjiga i pomoćnih knjiga u radu sa korisnicima u dokazne svrhe.

U budućnosti se nadamo nastavku rada na projektu. To bi podrazumijevalo nastavak rada na digitalizaciji preostale još uvijek nedigitalizovane građe. Tu se prije svega misli na katastarske mape koje zbog svojih dimenzija nisu bile obuhvaćene prvom fazom projekta. Tu je takođe i sudska građa koja je vrlo obimna, a usko vezana za zemljišne knjige budući da se u sudskoj građi nalaze ostavine i druga srodna građa. Napominjemo da se u Istorijskom arhivu Kotor čuva sudska građa kotorskog i budvanskog suda.

Konačno, jedan od glavnih ciljeva ovog projekta, a što nažalost do sada nije realizovano, bilo bi da kompletna baza bude postavljena na javni portal, kojem bi korisnici mogli pristupiti preko svojih korisničkih naloga. Ako bi se

napravio web portal to bi bilo veoma značajno, jer bi se na taj način arhivski odsjeci rasteretili rada sa ovom vrstom korisnika i mogli više posvetiti svom standardnom arhivističkom radu, odnosno izradi naučno-obavještajnih sredstava.

Summary

After many years of working with our users through this database, it turned out that the funds invested in this project were really justified.

The most important of all is that the originals of land registers and auxiliary registers have almost stopped being used in working with beneficiaries for evidentiary purposes.

In the future, we hope to continue working on the project. This would imply the continuation of work on the digitization of the remaining materials that have not been digitized yet. This primarily refers to the cadastral maps which, due to their dimensions, were not included in the first phase of the project. There is also a court file that is very extensive and closely related to land registers, since the court file contains estates and other related documents. Please note that the Kotor and Budva court records are stored in the Historical Archive of Kotor.

Finally, one of the main goals of this project, which unfortunately has not been realized so far, would be for the complete database to be placed on a public portal, which users could access through their user accounts. If a web portal were to be created, it would be very significant, because in this way the archival departments would be relieved of the work with this type of user and could devote more to their standard archival work, that is, the creation of scientific and intelligence resources.

Adnan KALESIĆ

JU Historijski arhiv Sarajevo

adnan.kalesic@gmail.com

1.04 Stručni rad/Professional article

UDK/UDC: 930.25:004:004.01:002(497.6 Brčko)

**DIGITALIZACIJA ARHIVSKE GRAĐE I
INFORMATIVNIH SREDSTAVA
(iskustva Arhiva Brčko)**

Apstrakt: *Rad donosi iskustvo na poslovima digitalizacije, razmatra probleme i prepreke koje nastaju na ovim poslovima, prezentuje stepen dostupnosti informativnih sredstava o arhivskoj građi, te daje osvrt na mogućnosti unapređivanja dostupnosti istih kako bi se olakšavala priprema za istraživanje, te samo istraživanje. U prvom dijelu rada predstavljeni su poslovi digitalizacije pohranjenih arhivskih fondova u Arhivu u Brčkom, te digitalizacija arhivske građe pohranjene u drugim arhivima u Bosni i Hercegovini, koja se odnosi na Brčko. Drugi dio rada predstavlja pregled naučno-informativnih sredstava u arhivima u Bosni Hercegovini.*

Ključne riječi: *Digitalizacija, informativna sredstva, dostupnost.*

**DIGITALIZATION OF ARCHIVE MATERIALS AND INFORMATION
MEDIA (Experiences of the Brčko Archives)**

Abstract: *The paper presents experience in digitization, considers the problems and obstacles that arise in these activities, presents the degree of availability of information resources about archival material, and gives an overview of the possibilities of improving the availability of the same in order to facilitate the preparation for research, and the research itself. In the first part of the paper, the digitization of archival funds stored in the Brčko Archives, as well as the digitization of archival materials stored in other archives in Bosnia and Herzegovina, related to Brčko, are presented. The second part of the paper presents an overview of scientific and informative resources in archives in Bosnia and Herzegovina.*

Key words: *Digitization, information resources, accessibility.*

Uvod

Arhiv je javna ili privatna ustanova za zaštitu, čuvanje, preuzimanje, sređivanje, obradu, objavljivanje i korištenje arhivske građe.¹

Arhivska djelatnost je djelatnost zaštite arhivske i registraturne građe koja obuhvata:

- prikupljanje i evidentiranje arhivske građe, preuzimanje, sređivanje, stručnu i naučnu obradu arhivske građe i sistematizovanje arhivskog fonda;
- izradu informativnih sredstava o arhivskoj građi;
- valorizaciju i kategorizaciju arhivske građe;
- korištenje, izlaganje i objavljivanje arhivske građe;
- stručni nadzor nad čuvanjem i održavanjem arhivske građe koja se nalazi izvan arhiva, a na području na kome arhiv obavlja svoju djelatnost i dr.²

Korisnici koji dolaze u arhiv su fizička i pravna lica koja potražuju izvode iz građe i lica koja građu istražuju. Istraživače možemo podijeliti u pet skupina³ i to: predstavnici stvaralaca arhivske građe, arhivisti, naučnici, studenti i amateri.

Prva skupina u principu istražuje samo fond registrature kojoj pripada. Ti istraživači su poznavaoi građe kao i organizacione strukture stvaralaca, tako da pri ovoj vrsti istraživanja i nema nekih problema.

Druga grupa su arhivisti. Oni istražuju građu na zahtjev korisnika kao i za potrebe promocije građe u smislu organizovanja izložbi, pisanja priprema za predavanja, članaka i publikacija.

Ostale tri skupine istražuju građu za potrebe naučnog profilisanja, ispunjavanju zadataka u obrazovnom procesu, te da bi zadovoljili svoje lične afinitete. Naučnici su u principu ljudi sa iskustvom u istraživanje u koji imaju tačnu predstavu šta traže. Poznati su im načini i metode kako doći do određene građe te kako istu koristiti. Takvim istraživačima je dovoljno staviti na uvid, odnosno učiniti dostupnim informativna sredstva i po njihovom odabiru pronaći im i dati građu na uvid. Ostale dvije skupine, amateri i studenti, nisu poznavaoi građe ni naučne metode istraživanja te je njima od velikog značaja pomoć arhivista, kako onih koji rade u biblioteci i čitaonici, tako i onih koji su određeni fond sređivali i obrađivali.

Treba istaći da se istraživati može samo sređena i obrađena građa, ona koja ima izrađenu neku vrstu informativnog sredstva. Iznimno se može dati na korištenje u svrhu istraživanja i neobrađena građa, ali samo iskusnijim istraživačima i uz pojačan nadzor osoblja arhiva.

¹ *Zakon o arhivskoj djelatnosti*, član 2, stav 1b, „Službene novine Kantona Sarajevo“, 50/2016, 2

² *Isto*, član 2, stav 1a, 2.

³ Alenka Šaupperl, Polona Vilar, Maja Žumer, Zdenka Semlič Rajh, Izet Šabotić, Selma Isić, Sead Selimović, Teoretski pogled na korisnike arhiva, *Arhivska praksa*, br. 17, Tuzla 2014, 266-267.

Jedan od zadataka arhivskih ustanova je i digitalizacija kao jedna od mjera⁴ tehničke i tehnološke zaštite arhivske građe. Digitalizacija je prenošenje arhivske građe iz drugih oblika (fizičkih) u elektronski oblik radi lakšeg pretraživanja, korištenja i objavljivanja⁵, te njene zaštite⁶.

Digitalizacija u Arhivu Brčko

Arhiv u Brčkom je mlada institucija, teritorijalno ograničena na jedan jako mali prostor. Do zadnjeg rata prostor Brčkog je bio u nadležnost Arhiva Tuzlanskog kantona, odnosno tada Regionalnog istorijskog arhiva Tuzla pa se dio građe do ratnog perioda nalazi u tom Arhivu. Također veliki dio građe koji se odnosi na prostor Brčkog iz ranijih perioda (austrougarskog i prve Jugoslavije) nalazi se u Arhivu Bosne i Hercegovine. Dio teritorije općine Brčko pod kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine je i u ratnom i poratnom periodu bio u nadležnosti ovog Arhiva iz Tuzle, sve do formiranja Distrikta Brčko 2000. godine.⁷ Formiranjem te specifične administrativne jedinice stvorila se potreba i obaveza formiranja Arhiva Brčko distrikta. Godine 2001. izrađen je *Elaborat o opravdanosti osnivanja Arhiva Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, a *Zakon o arhivskoj djelatnosti* je donesen 2004. godine. Namjenska zgrada napravljena je 2008. i konačno 2011. osnovan Arhiv.⁸ Iste godine zaposleni su prvi radnici, mahom tehničko i upravno-administrativno osoblje. Godine 2014. nabavljena je oprema i informacijski sistem Digitalna arhiva *Libris*.⁹ Vremenom se pokazalo da sistem ima mnoge nedostatke i probleme u radu, te je 2023. zamjenjen novim, savremenijim pod nazivom *Zira*.¹⁰ Ovaj sistem pruža mnogo više mogućnosti i ima veću učinkovitost. Također nudi mogućnost za razne vrste nadogradnji i umrežavanje. Trenutno radi u zatvorenoj (lokalnoj) mreži, a po stvaranju zakonskih pretpostavki planirano je i ima mogućnost da bude dostupan i online preko interneta. Arhiv se tek od 2017. počinje u većem obimu baviti stručnim poslovima.

⁴ Mjere tehničke i tehnološke zaštite arhivske građe su pored digitalizacije: mikrofilmovanje, restauracija i konzervacija.

⁵ *Zakon o arhivskoj djelatnosti*, član 2, stav 1p, „Službene novine Kantona Sarajevo“, 50/2016, 2.

⁶ *Isto*, član 45, stav 1k, 6

⁷ Izet Šabotić, Nermina Hodžić, Selma Isić, Razvoj arhivske djelatnosti na širem tuzlanskom području, *Vodič kroz arhivske fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona*, Tuzla 2012, 5-6.

⁸ Radovan Lučić, Anđelka Popara, Arhivska djelatnost na području Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, *Vodič Arhiva Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, Brčko 2019, 19. (dalje: R. Lučić, A. Popara, *Arhivska djelatnost*).

⁹ Esaf Lević i Asmir Zečić, Digitalizacija i upravljanje digitalizovanom arhivskom građom u Službi za arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, *Arhivska građa u teoriji i praksi broj 3, Zbornik radova sa međunarodnog arhivističkog savetovanja*, Čačak 2019, 60-68.

¹⁰ Asmir Zečić i Rasim Korajac, *Rješenje za digitalizaciju arhivske građe, njenu sigurnost i pristup podacima sa dvostrukim slojem zaštite*, Međunarodna konferencija „4. Tuzlanski arhivski dani“, Tuzla 2023.

Prilikom osnivanja Arhiv u Brčkom je počeo preuzimati građu, prije svega onu koja je bila čuvana u arhivi Vlade Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, a vremenom i građu iz ostalih registratura. Tako je krajem 2017. godine Arhiv Brčko raspolagao sa 800 dužnih metara arhivske građe.¹¹ Ta građa raspoređena je bila u 16 fondova i dvije zbirke.¹² Do 2023. godine količina građe je narasla na 1055,75 dužnih metara, fondova je 40, a stručno ih je obrađeno 27.¹³

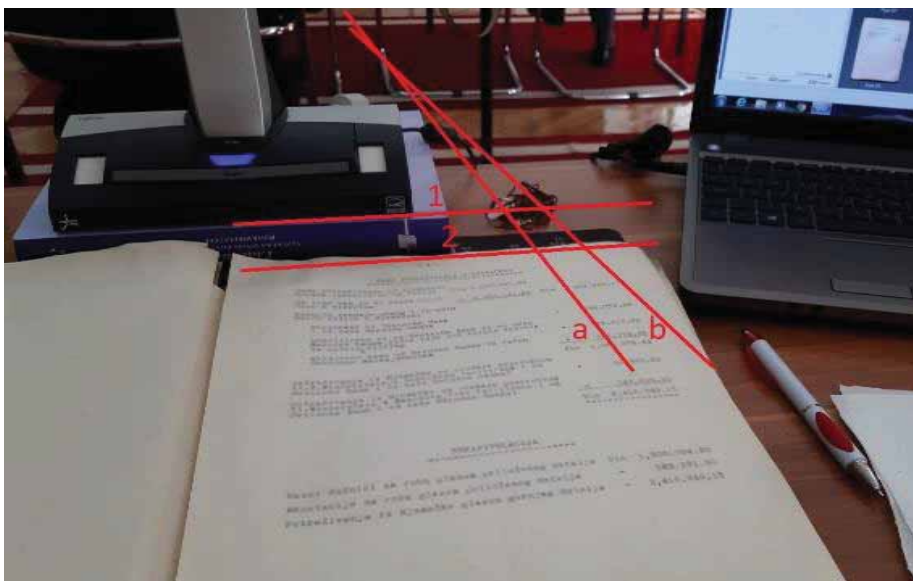
Obzirom da do 2018. godine Arhiv u Brčkom nije imao obrađenih fondova ni stalno zaposlenog arhivistu na sređivanju i obradi arhivske građe pristupilo se digitalizaciji one građe koju su korisnici najviše tražili kako bi ona postala što brže i jednostavnije dostupna, a i kako bi se zaštitila od habanja stalnom upotrebom. Tu se prije svega misli na građu Skupštine opštine Brčko, Odjeljenje za urbanizam (građevinske i urbanističke dozvole), te građu firmi u stečaju koja se odnosi na ostvarivanje prava građana na penziju. Tako je digitalizovana građevinska dokumentacija fizičkih i pravnih lica koja je izdata u period 1974-1992. Obzirom da je ova građa na štampanim obrascima koji su ispunjavani i ručno, hemijskom olovkom, podaci o imenovanom nisu mogli biti OCR-ovani, jer software ne prepoznaje, odnosno ne može procesuirati takvu vrstu zapisa (rukopis). Zato se moralo pristupiti mehaničkom OCR-u tako što su se pomoću programskog rješenja Abbyy ti podaci ubacivali u digitalni preslik ukucavanjem. Na taj način stvorena je baza koja je u potpunosti pretraživa. Uporedo sa digitalizacijom predmetna građa je i sređivana u ukupnoj količini od blizu 100 dužnih metara. Što se tiče firmi koje su otišle u stečaj, a građu preuzeo Arhiv Brčko (Izbor, Interplet, Merkur i dr) korisnici su bivši radnici koji odlaze u penziju te traže podatke o uplatama penzijskog staža. S tim u vezi digitalizovani su M-4 obrasci svih preuzetih firmi, razvrstani po godinama nastanka i organizacionim jedinicama firmi kako se ne bi narušavao njihov organski nastanak. Obzirom da su M-4 obrasci specifičnog formata (nešto većeg od A3) prilikom pakovanja i odlaganja morali su biti presavijani više puta te se pojavio problem kako ih digitalizovati obzirom da su oba skenera s kojima Arhiv Brčko raspolaže sa mogućnošću skeniranja do veličine A3. Jedan skener je kombinacija rotacionog (protočnog) i ravnog skenera kod kojeg širinu rolera i dimenzije radne staklene površine nadilazio sam dokument te se on u startu morao isključiti iz procesa. Drugi skener je prenosni, bezkontaktni sa pokretnom glavom. Logičkim razmišljanjem stvorila se ideja da bi se njegov obuhvat mogao povećati tako što će se pokretna glava staviti na veću udaljenost od površine za skeniranje. To se postiglo tako što se jednostavno postolje skenera podiglo za nekoliko centimetara

¹¹ R. Lučić, A. Popara, *Arhivska djelatnost*, 23

¹² *Isto*.

¹³ Izvor: Podaci dostavljeni 29.9.2023. od Arhiva Brčko kao odgovor na anketu od 21.9.2023.

višu podlogu, te na taj način riješio problem obuhvata većeg formata dokumenta. (fotografija 1).

Fotografija 1.

Ovakvi „poduhvati“ mogu se raditi samo kod malih odstupanja, jer ako se previše udalji pokretna glava od skeniranog objekta gubi se rezolucija i oštrina digitalnog preslika.

Drugi problem je bio što su obrasci bili presavijeni te su i nakon njihovog razmotavalja i pokušaja ispravljanja listovi ostali u dobroj mjeri neravni što je onemogućavalo njihovo valjano skeniranje. Tu se stvorila nova ideja da se pokuša skenirati tako što će se preko njih staviti staklo (fotografije 2 i 3). Nakon niza pokušaja „pošlo je za rukom“ i na taj način se odradila digitalizacija i te građe. Da bi se ovaj posao uspješno odradio staklo mora biti čistio, bez nepravilnosti u samoj strukturi i mehaničkih oštećenja. Također mora biti nešto većih dimenzija od skenirane građe kako ne bi ostajao trag ruba na digitalnom presliku. Sama težina stakla je dovoljna da ispravi listove građe, ali staklo ne treba da bude predebelo, jer onda njegova težina uveliko otežava manipulisanje istim. Optimalna debljina je 3 mm. U prostoriji je potrebno da bude prirodno osvijetljenje (dnevno) bez obzira na njegov intenzitet. Vještačko svjetlo u smislu rasvjetnih tijela nije moguće koristiti, jer se njihovi obrisi reflektuju na digitalnoj kopiji.

Fotografija 2.

Fotografija 3.

Nakon zaposlenja arhiviste za sređivanje i obradu arhivske građe 2019. godine u Arhivu Brčko počeli su poslovi digitalizacije građe koja je u međuvremenu obrađena (općinska građa imovinsko-pravne službe, ARIK - agrarna reforma i kolonizacija, te nacionalizacija).

Imajući u vidu da je arhivska građa s kojom Arhiv Brčko raspolaže dosta ograničena, te da Arhiv ima programsko rješenje za upravljanje i server za pohranu digitalnog sadržaja došlo se na ideju da se fundus upotpuni digitalizacijom arhivske građe koja se osnosi na Brčko, a nalazi se kod drugih arhiva. S tim u vezi Arhiv Brčko je potpisao niz sporazuma o saradnji među kojima je najznačajniji onaj sa Arhivom Bosne i Hercegovine. Projekat istraživanja i digitalizacije započeo je krajem 2018. godine i trajao je do maja 2022. godine. Tokom projekta istražena je i digitalizovana građa koja se odnosi na Brčko nekoliko vrlo obimnih, fondova od velikog značaja kao sto su:

- Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu (Landesregierung für Bosnien und die Herzegovina) – Sarajevo (1879 – 1918) (ZVS I),
- Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu – Sarajevo (1919 – 1921) (ZVS II),
- Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu – Sarajevo (1921 – 1924) (PU),
- Kraljevska banska uprava Drinske banovine – Sarajevo (1929 – 1941) – IV prosvjetno odjeljenje (KBUDB IV),

- Građevinska direkcija Sarajevo (1920 – 1929) (GDS).

Pretraživani su i skenirani i drugi arhivski fondovi sa manjim obimom arhivske građe o Brčkom. Pronađeno je i digitalizovano preko 1000 predmeta različite tematike: javna uprava, školstvo, kultura, sudstvo, zdravstvo, privreda te razni građevinski predmeti i projekti izgradnje i sanacija javnih objekata i dobara.

Da bi se radio tako opsežan projekat prvenstveno se mora napraviti studiozno istraživanje. Trebalo se prvenstveno upoznati sa fondovima, njihovom strukturom, obimom, vremenskim rasponom, količinom građe, stepenom njene sredečnosti i dostupnosti. Tu su uveliko pomogle kolege iz Arhiva Bosne i Hercegovine svojom stručnom pomoći i iskustvom, a dali su na uvid i informativna sredstva, sumarno-analiitičke inventare. Obzirom da je predmetna građa davno obrađena nisu postojali inventari u izvorno elektronskom obliku pa samim tim nije se moglo njima pristupiti pretraživanjem pomoću nekog od elektronskih pretraživača. Neki od njih su imali indekse mjesta i ličnih imena pa se po njima pristupalo popisivanju potrebne građe za obradu, odnosno digitalizaciju. Oni koji nisu imali indekse morali su se čitati u cjelosti. Imajući u vidu da se radi o obimnim fondovima traženje predmeta koji se odnose na određeno mjesto, u ovom slučaju Brčko, činili su istraživanje dugotrajnim i iscrpljujućim. Postavljalo se pitanje: da li se ovaj proces može olakšati i ubrzati? Odgovor je bio potvrđan. Sva naučno-obavještajna, informativna sredstva koja su u štamapnom obliku u vidu knjiga ili kucana na pisačoj mašini mogu se digitalizovati i na taj način učiniti ih pretraživim i dostupnim čak i na daljinu, preko interneta. Prilikom digitalizacije treba voditi računa da programsko rješenje skenera omogućava OCR dokumenta, a po mogućnosti da OCR bude prilagođen našem govornom području, odnosno bude prilagođen prepoznavanju svih slova našeg alfabeta. Također, bilo bi dobro taj digitalni sadržaj učiniti dostupnim na internet stranicama arhiva ili bar da bude dostupan za slanje putem elektronske pošte korisniku na zahtjev. Obzirom da ovo nije usamljeni primjer i da je problem dostupnosti informativnih sredstava prisutan u mnogim arhivima, digitalizaciju bi trebalo usmjeriti i u ovom smijeru, a ne samo na digitalizaciju građe. Na taj način istraživačima bi se mnogo olakšao posao obzirom da su nerijetko arhivi udaljeni od mjesta stanovanja istraživača. Ne samo da bi se olakšalo i ubrzalo istraživanje nego bi se i smanjili troškovi koje istraživači ulažu u istraživanje, a i prilagodilo bi se novim trendovima digitalnog *on line* sučeljavanja kojoj je posebno sklona mlađa populacija.

Pored ovog projekta rađen je i čitav niz drugih projekata, ali ćemo se ovdje fokusirati na posljednji tokom kojeg se u istraživački pohod išlo u više institucija i gradova, na kakve se izazove nailazilo tokom istraživanja, te kakvi su rezultati u konačnici. Riječ je o istraživačkom projektu Aleksa Mikić, nepravedno zapostavljeni i zaboravljeni pisac i novinar. Na samom početku istraživanja prvo za čime se poseglo bio je internet. Tu se pronašla samo jako štura biografiju i popis najznačajnijih njegovih djela – knjiga. Obzirom da je bio

uposlenik (dopisnik, a kasnije i urednik) Oslobođenja u JU Historijski arhiv Sarajevo u fondu NIŠRO Oslobođenje – Sarajevo (OS-465) ima personalni dosije uposlenog Alekse Mikića. Pored mnogih vrijednih dokumenata u predmetu se nalazi i molba Alekse Mikića u kojoj je naveo biografske podatke o radnom iskustvu koji su bili smjernice daljnjeg istraživanja. Tokom istraživanja pregledani su listovi: *Zadrugar*, *Oslobođenje* i *Male novine*. U njima je pronađen veliki broj raznih tekstova (izvještaji, dopisi, pripovijetke, stripovi), ukupno cca njih 230. Pored plodnog novinarskog rada Mikić se bavio i pisanjem proze, priča i romana, prvenstveno o i za djecu, najviše sa tematikom narodnooslobodilačke borbe. Tako istraživanje ide i u smjeru pregledanja *on line* baza podataka COBISS za Bosnu i Hercegovinu i Republiku Srbiju. U Bosni i Hercegovini su to dvije baze, baza za Federaciju Bosne i Hercegovine i baza za Republiku Srpsku. Baze su odlično urađene i daju puni uvid po pitanju bibliotečkih jedinica svih biblioteka sa određenog prostora. Ove baze su dobar primjer *on line* dostupnosti informacija o bibliotečkim jedinicama koje bi mogle poslužiti kao primjer kako bi se arhivistička informativna sredstva mogla učiniti dostupnima.

Tokom još jednog projekta: „Gradonačelnici Brčkog 1878-2022“ pored već pomenutih institucija pristupilo se i bazi podataka hrvatskih državnih arhiva. Tu su ustvari dvije platforme, stara ARHiNET koja je i danas u funkciji, te unaprijeđena platforma HAIS (Hrvatski arhivski informacijski sustav). Obje baze daju dobar uvid u arhivske fondove svih državnih arhiva u Republici Hrvatskoj sa opisima prema ISAD(G) standardima. Na upit putem elektronske pošte dostavljeni su i analitički inventari u elektronskom obliku. Nakon pregledanja istih, te popisivanja brojeva predmeta (signature) ponovno se putem elektronske pošte poslala molba za digitalnu kopiju. U kratkom vremenskom periodu stigao je predračun, te nakon uplate sredstva (propisane naknade) također putem elektronske pošte, odnosno „clouda“ dobijena je digitalna kopija građe. Činjenica je da smo mi u Bosni i Hercegovini još daleko od ovakvog sistematskog (sveobuhvatnog) rješenja, ali svaki od arhiva može uraditi bar toliko da već postojeća naučno-informativna sredstva digitalizuje i omogući pristup istima na daljinu.

Iskustva drugih arhiva (informativna sredstva i njihova dostupnost)

Mnogi arhivi u Bosni i Hercegovini rade prvenstveno na digitalizaciji arhivske građe. Na taj način žele da sačuvaju stariju i/ili oštećenu građu od trajnog gubitka praveći digitalne preslike, te da se građa koja se dosta koristi zaštititi od habanja. Drugi razlog je da se građa učini dostupnijom korisnicima i istraživačima. To je jako dobro, ali postavlja se pitanje kako pomoći istraživaču u ranoj fazi istraživanja, onom ko još uvijek nije konkretizovao temu ili pronašao konkretne dokumente koji će mu omogućiti uvid u činjenice i događaje koje istražuje. Takvom istraživaču su potrebna digitalizovana informativna sredstva. Pregledanjem vodiča istraživač će steći uvid sa kojom građom određena arhivska

ustanova raspolaže. Ako uoči neke fondove koji su mu interesantni od velike pomoći bi mu dalje bili digitalizovani inventari. Tek nakon ovih početnih istraživanja dolazi faza pregledanja pojedinačnih dokumenata. Obzirom da su istraživači u ovoj početnoj fazi istraživanja fokusirani na više arhivskih ustanova, koje su često i u različitim, čak i udaljenim mjestima od mjesta stanovanja istraživača pristup ovakvom digitalnom sadržaju bio bi od velike pomoći. Informativna sredstva koja su nastajala u nekom ranijem vremenu najčešće, ustvari nikako nemamo u elektronskom obliku. Ona su nastajala u rukopisu ili su pisana pisaćom mašinom. Obje vrste se mogu digitalizovati i učiniti dostupnim istraživačima s tim što se ova druga vrsta, pisana pisaćom mašinom može učiniti dostupna u smislu automatskog pretraživanja po zadatim riječima ili karakteristikama uz pomoć OCR tehnologije za prepoznavanje karaktera (slova). Bilo bi dobro da se pribavi takav program za skener prilagođen jeziku kojem je pisan tekst. Na taj način svi karakteri koji se ukucaju bili bi prepoznati.

Uzimajući u obzir pomenuta iskustva ukazala se potreba da se napravi pregled stanja naučno-informativnih sredstava u arhivima u Bosni i Hercegovini, njihovom obliku, vrstama zapisa i dostupnosti. S tim u vezi sačinjena su anketna pitanja i anketa je poslana svim arhivskim ustanovama u Bosni i Hercegovini na njihove zvanične adrese elektronske pošte 17. augusta 2022. godine. Odaziv na anketu je bio polovičan, te obzirom da je rad dorađivan poziv je poslan još u dva navrata, 3. juna i 21. septembra 2023. godine. Do zaključivanja rada pristigli su podaci iz većine arhiva. Pored rezultata ankete korišteni su i dostupni podaci sa zvaničnih internet stranica arhiva.

U Bosni i Hercegovini djeluje 12 arhiva¹⁴: državni, dva entitetska, osam kantonalnih i Arhiv Brčko distrikta.

Državni arhiv, odnosno Arhiv Bosne i Hercegovine raspolaže sa oko 16.000 dužnih metara građe. Građa je raspoređena u 550 fondova i zbirki od kojih je oko 20% stručno obrađeno na način da su za njih izrađeni sumarno-analički inventari. Od tih cca 80 inventra 50 je štampano, 10 pisano pisaćom mašinom, 2 su u rukopisu, a ostatak u elektronskom obliku.¹⁵ Arhiv Bosne i Hercegovine ima vlastitu internet stranicu na kojoj je popis svih fondova tematski razvrstanih.

Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine raspolaže sa oko 2.500 dužnih metara arhivske građe raspoređene u 40 fondova i 4 zbirke, od kojih je 20 fondova stručno obrađeno i za njih su izrađeni sumarno-analički inventari.¹⁶ Na

¹⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine, dva entitetska arhiva: Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine i Arhiv Republike Srpske. Pored matičnog Arhiva Republike Srpske u Banja Luci, na tom teritoriju egzistira još pet područnih arhiva u: Doboju, Zvorniku, Sokocu, Foči i Trebinju. Na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine egzistira osam kantonalnih arhiva i to: Historijski arhiv Sarajevo, Arhiv Tuzlanskog kantona, Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije, Arhiv Unsko-sanskog kantona, Kantonalni arhiv Travnik, Arhiv Bosansko-podrinjskog kantona, Županijski arhiv Široki Brijeg i novoosnovani Županijski arhiv u Orašju, te Arhiv Brčko distrikta.

¹⁵ Izvor: Podaci dostavljeni 31.8.2022. od Arhiva Bosne i Hercegovine kao odgovor na anketu od 17.8.2022.

¹⁶ Izvor: Podaci dostavljeni 31.10.2023. od Arhiva Federacije Bosni i Hercegovine kao odgovor na anketu od 21.9.2023.

internet stranici su fondovi i zbirke opisani po međunarodnim standardima i sadržaj je potpuno pretraživ.¹⁷

Arhiv Republike Srpske raspolaže sa preko 5.000 dužnih metara arhivske građe koja je raspoređena u oko 900 fondova i zbirki¹⁸. Građa se nalazi u Banja Luci i u pet područnih arhiva i to u: Sokocu, Doboju, Zvorniku, Foči i Trebinju te su i popisi fondova na internet stranici razvrstani po regijama. Arhiv Republike Srpske jedini u Bosni i Hercegovini posjeduje i *on line* digitalnu platformu „Arhipedija“ pomoću koje korisnici mogu pretraživati bazu podataka o arhivskoj građi, opise fondova, te pronaći određeni broj digitalizovanih dokumenata. Kako i sami napominju ovo su još uvijek počeci ovakvog predstavljanja arhivske građe na našim prostorima. Platforma je u testnoj, razvojnoj fazi i ima predispozicije za uspjeh i hvatanje koraka sa regionalnim i svjetskim trendovima.

Historijski arhiv Sarajevo raspolaže sa preko 11.000 dužnih metara građe. Građa je raspoređena u 640 fonda i zbirki. Informativnih sredstava ima za oko 2/3 fondova. Tu su inventari (sumarni, sumarno-analitički i analitički), katalogi, popisi i kartoteke.¹⁹ Arhiv posjeduje vlastitu internet stranicu i na njoj je dostupan vodič sa pregledom svih fondova i opisima istih razvrstanih po grupama.²⁰ Na stranici su dostupna i tri analitička inventara.²¹

Arhiv Tuzlanskog kantona raspolaže sa oko 13.000 dužnih metara arhivske građe. Građa je raspoređena u 518 fondova i zbirki.²² 150 fondova je arhivistički obrađeno. Analitičkih i sumarno-analitičkih inventara je po 7, analitičkih popisa 88, sumarno-analitičkih 44 i 4 sumarna popisa. Na internet stranici Arhiva Tuzlanskog kantona dostupan je Vodič kroz fondove i zbirke, dopunjeno elektronsko izdanje iz 2015. godine. Pored Vodiča na internet stranici su dostupna 33 popisa, odnosno inventara.²³ Vodič je sa popisom svih fondova i opisima po međunarodnim standardima. Sadržaj na stranici je u potpunosti pretraživ.²⁴

Arhiv u Mostaru, to jest Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije raspolaže sa 1.557,9 dužnih metara građe i 264 fonda i zbirke. Od informativnih sredstava tu su: jedan vodič, dva regesta, četiri kataloga i 39 inventara. Vodič i jedan katalog su štampani. Ostali katalogi su pisani pisačom mašinom. Regesti su u elektronskom obliku kao i jedan broj inventari, a drugi

¹⁷ <http://www.arhivfbih.gov.ba/index.php/bs/aktuelnosti/527-objavljeni-inventari-arhiva-federacije> (22.9.2022).

¹⁸ https://arhivrs.org/?page_id=23 (22.9.2022).

¹⁹ Izvor: Podaci dostavljeni 1.11.2023. od Historijskog arhiva Sarajevo kao odgovor na anketu od 21.9.2023.

²⁰ http://www.arhivsa.ba/wordpress/?page_id=270 (22.9.2022).

²¹ http://www.arhivsa.ba/wordpress/?page_id=192 (22.9.2022).

²² Srađeno sa 2020. godinom.

²³ Izvor: Podaci dostavljeni 17.8.2023. od Arhiva Tuzlanskog kantona kao odgovor na anketu od 3.6.2023.

²⁴ <https://www.arhivtk.ba/> (22.9.2022).

dio je u rukopisu. Arhiv posjeduje web stranicu. Na njoj su dostupni popisi svih fondova i zbirke te jedan analitički inventar.²⁵

Arhiv iz Bihaća, odnosno Arhiv Unsko-sanskog kantona raspolaže sa 7.550 dužnih metara građe. Ta građa raspoređena je u 378 fondova i 15 zbirke. Zbirke su sve stručno obrađene i oko 50% fondova. Za većinu fondova izrađeni su opšti inventari, a analitički za zbirke i važnije fondove. Informativna sredstva su u rukopisu i elektronskom obliku. Arhiv Unsko-Sanskog kantona trenutno nema svoju internet stranicu, ali je Programom rada i aktivnosti izrada predviđena za 2023. godinu.²⁶

Kantonalni arhiv Travnik raspolaže sa cca 10.000 dužnih metara građe. Evidentirano je 527 fondova od kojih je stručno obrađeno njih 481. Najviše je sumarnih inventara, njih 408, sumarno-analitičkih 48, te analitičkih 25. Svaki od inventara je štampan i u elektronskom obliku. Kantonalni arhiv Travnik trenutno nema internet stranicu, ali je planira pokrenuti u narednom periodu.²⁷

Arhiv Bosansko-podrinjskog kantona ne posjeduje arhivsku građu. Nije u mogućnost istu preuzimati, jer ne posjeduje smještajne kapacitete. Zbog tih problema Arhiv se prvenstveno bavi nadzorom nad registraturama.²⁸

Podaci iz Županijskog arhiva Široki Brijeg autoru rada nažalost nisu bili dostupni, a podaci iz Arhiva Brčko dati su u prvom dijelu rada. Županijski arhiv u Orašju je tek u osnivanju.

Zaključak

Na osnovu predočenog može se vidjeti da je Arhiv Brčko mlada arhivska ustanova sa dosta ograničenom teritorijalnom nadležnošću, te da je u predhodnom periodu na tom prostoru nadležnost imao drugi arhiv. Samim tim i građa sa kojom raspolaže je iz novijeg perioda. Uzimajući u obzir te činjenice rad na digitalizaciji je bio neophodan kako bi se pribavile digitalne kopije starije građe koja je dio fondova drugih arhiva. I pored niza prepreka na tom polju se uradio veliki posao. Digitalizovano je preko 1000 predmeta iz austrougarskog i perioda prve Jugoslavije, te je ta građa dostupna kroz informacioni sistem Arhiva. Pored obogaćivanja arhivske građe koja je urađena na ovaj način, rađeno je i na digitalizaciji u samom Arhivu. Tu posebno treba spomenuti digitalizaciju građevinske dokumentacije za period 1974–1992. sa oko 100 dužnih metara

²⁵ Izvor: Podaci dostavljeni 26.8.2022. od Arhiva Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije kao odgovor na anketu od 17.8.2022.

²⁶ Izvor: Podaci dostavljeni 18.8.2022. od Arhiva Unsko-sanskog kantona kao odgovor na anketu od 17.8.2022.

²⁷ Izvor: Podaci dostavljeni 18.8.2022. od Kantonalnog arhiva Travnik kao odgovor na anketu od 17.8.2022.

²⁸ Izvor: Podaci dostavljeni 24.8.2022. od Arhiva Bosansko-podrinjskog kantona kao odgovor na anketu od 17.8.2022.

građe kojom se uveliko olakšao i ubrzao postupak pronalaženja građe koju korisnici najviše i najčešće traže.

Iz pregleda datog u drugom dijelu rada može se zaključiti da većina arhiva u Bosni i Hercegovini, barem onih koji baštine dugu tradiciju i raspolazu sa većom količinom arhivske građe već imaju vlastite internet stranice ili će ih u skorijoj budućnosti imati. Na svih šest već postojećih internet stranica dostupni su popisi građe, odnosno fondova. Neki od arhiva imaju i određeni broj informativnih sredstava, inventara, dostupnih na stranicama. Vodeći se tom informacijom može se zaključiti da postoje dobre pretpostavke da se na internet stranice doda još takvog sadržaja. Mnogi inventar već postoje u digitalnom obliku i samo ih je potrebno postaviti na stranice. Čak i oni koji nisu u digitalnom obliku brzo i jednostavno se mogu digitalizovati i postaviti na internet mrežu. Arhiv Brčko ima digitalnu platformu koja ima mogućnost biti dostupna i *on line* kada se za to stvore zakonske pretpostavke. Arhiv Republike Srpske je jedini otišao i korak dalje u *on line* dostupnosti arhivskog sadržaja pokretanjem digitalne platforme Arhipedija. Nadati se da će i ostali arhivi uskoro krenuti tim putem.

Summary

On the basis of what has been presented, it can be seen that the Brčko District Archives are recently established, with quite limited territorial jurisdiction, and that in the previous period another Archive had jurisdiction over that area. Therefore, the material at his disposal is from a recent period. Taking these facts into account, work on digitization was necessary in order to obtain digital copies of older materials that part of the holdings of other archives. Despite a series of obstacles, great work was done in that field. Over 1,000 items from the Austro-Hungarian and first Yugoslavia period have been digitized, and this material is available through the Archive's information system. In addition to the enrichment of archival material that was done in this way, work was also done on digitization in the Archive itself. Special mention should be made of the digitization of construction documentation for the period 1974-1992 with about 100 square meters of material, which greatly facilitated and accelerated the process of finding the material that users are looking for the most and most often.

From the overview given in the second part of the paper, it can be concluded that the majority of archives in Bosnia and Herzegovina, at least those that inherit a long tradition and dispose of a large amount of archival materials, already have their own websites or will have them in the near future. Lists of materials and funds are available on all six existing websites. Some of the archives also have a certain number of information resources, inventories, available on the pages. Guided by this information, it can be concluded that there are good assumptions to add more such content to the Internet pages. A lot of inventory already exists in digital form and just needs to be put on the pages.

Even those that are not in digital form can be quickly and easily digitized and placed on the Internet. The Brčko Archive has a digital platform that has the possibility to be available online when the legal prerequisites are created. The Archive of the Republic of Srpska was the only one to go a step further in the online availability of archival content by launching the digital platform Arhipeđija. Let's hope that other archives will soon follow that path.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Službeni listovi/Official Gazette:

1. *Zakon o arhivskoj djelatnosti*, „Službene novine Kantona Sarajevo“ 50/2016.

Knjige/Books:

1. Lučić Radovan, Popara Anđelka, *Vodič Arhiva Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, Godus plus d.o.o Brčko, Brčko 2019.
2. Šabotić Izet, Hodžić Nermana, Isić Selma, *Vodič kroz arhivske fondove i zbirke Arhiva Tuzlanskog kantona*, JU Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Off-SET Tuzla, Tuzla 2012.

Članci/Articles:

1. Lević Esaf i Zečić Asmir, Digitalizacija i upravljanje digitalizovanom arhivskom građom u Službi za arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, *Arhivska građa u teoriji i praksi* broj 3, Zbornik radova sa međunarodnog arhivističkog savetovanja, Čačak 2019.
2. Podaci iz provedene ankete koje su dostavili: Arhiv Bosne i Hercegovine, Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije, Arhiv Unsko-sanskog kantona, Kantonalni arhiv Travnik, Arhiv Bosansko-podrinjskog kantona, Arhiv Tuzlanskog kantona, Arhiv Brčko distrikta, Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine i Historijski arhiv Sarajevo.
3. Šauperl Alenka, Vilar Polona, Žumer Maja, Semlič Rajh Zdenka, Šabotić Izet, Isić Selma, Selimović Sead, Teoretski pogled na korisnike arhiva, *Arhivska praksa*, br. 17, Tuzla 2014
4. Zečić Asmir i Korajac Rasim, *Rješenje za digitalizaciju arhivske građe, njenu sigurnost i pristup podacima sa dvostrukim slojem zaštite*, Međunarodna konferencija „4. Tuzlaski arhivski dani“, Tuzla 2023.

Internet:

1. <http://www.arhivbih.gov.ba/>
2. <http://www.arhivfbih.gov.ba/>
3. <http://www.arhivsa.ba/>
4. <https://arhivhmk-z.ba/>
5. <https://arhivrs.org/>
6. <https://www.arhivtk.ba/>

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ

JU Arhiv Tuzlanskog kantona/Društvo arhivskih zaposlenika TK

jasmin.jajcevic989@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0760-6091

1.04 Stručni rad/Professional article

UDK/UDC: 930.25:002:004.01

ELEKTRONSKI ILI PAPIRNI DOKUMENT: ZNAČAJ, PREDNOSTI I NEDOSTACI?

Apstrakt: *Među arhivskim stručnjacima, ali i drugim radnicima širom svijeta godinama unazad vodi se debata o tome da li je dokumente najbolje koristiti i čuvati elektronski ili u štampanom (papiрном) obliku, ali još nema jasnog odgovora. I jedno i drugo ima svoje prednosti i nedostatke u određenim prilikama.*

Prelazak na elektronske dokumente predstavlja ključnu promjenu u načinu na koji institucije čuvaju, dijele i obrađuju informacije. Ovaj značajan korak ima dalekosežne implikacije na efikasnost poslovanja, održivost i pristup informacijama. Rad analizira kompleksnost izbora između elektronskih i papirnih dokumenata, ističući važnost uravnoteženog pristupa kako bi se ostvarile prednosti obje vrste dokumenata u određenom kontekstu.

U radu će se upoređivati papirni dokument sa elektronskim dokumentom, te ukazati na značaj, zatim prednosti i nedostatke obje vrste dokumenata i tražiti odgovor koji bi bio bolji za poslovanje.

Ključne riječi: *Elektronski dokument, papirni dokument, značaj, prednosti, nedostaci.*

ELECTRONIC OR PAPER DOCUMENT: SIGNIFICANCE, ADVANTAGES, AND DISADVANTAGES?

Abstract: *For years, there has been a debate among archival experts and other workers around the world about whether it is best to use and store documents electronically or in printed (paper) form, but there is still no clear answer. Both have their advantages and disadvantages in certain situations.*

The transition to electronic documents represents a key change in the way institutions store, share and process information. This significant step has far-reaching implications for business efficiency, sustainability and access to information. The paper analyzes the complexity of the choice between electronic

and paper documents, emphasizing the importance of a balanced approach in order to realize the advantages of both types of documents in a certain context.

The paper will compare a paper document with an electronic document as well as point out the importance, then the advantages and disadvantages of both types of documents and look for an answer that would be better for business.

Key words: *Electronic document, paper document, importance, advantages, disadvantages.*

Uvod

“Papirni dokument”¹ odnosi se na fizički dokument koji je napisan ili odštampan na papiru. Ovi dokumenti mogu sadržavati različite vrste informacija, uključujući tekst, slike, grafikone, tablice, potpise ili bilo koju drugu vrstu informacija koja se može prenijeti na papir.

Papirni dokumenti često se koriste u poslovnim, pravnim, obrazovnim i mnogim drugim kontekstima. Primjeri papirnih dokumenata uključuju pisma u rukopisu, izvještaje, ugovore, račune, knjige, letke, bilješke i mnoge druge oblike zapisa. Ovi dokumenti često zahtijevaju fizičko čitanje i rukovanje, za razliku od elektronskih dokumenata koji se pohranjuju elektronski na računarima ili drugim uređajima.²

Papirni dokumenti imaju svoj značaj i upotrebu iz više razloga, iako se s vremenom sve više prelazi na digitalne odnosno elektronske dokumente.³

¹ Suzanne Briet je koncept “dokumenta” definirala kao “svaku konkretnu ili simboličku indikaciju, sačuvanu ili zabilježenu, za rekonstrukciju ili za dokazivanje fenomena, bilo fizičkog ili mentalnog”. Citirano prema: Michael K. Buckland, *Information as Thing*, *Journal of the American Society of Information Science*, vol. 42, no. 5, June 1991, 351-360. American Society for Information Science by Wiley. ([https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199106\)42:5<351::AID-ASI5>3.0.CO;2-3](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199106)42:5<351::AID-ASI5>3.0.CO;2-3)); <https://escholarship.org/uc/item/4x2561mb> (Pristup:10.1.2024).

² Citirani članak (Michael K. Buckland, *Information as Thing*) zaključuje da je “pojam dokumenta koji se razvijao” među Jonathanom Priestom, Paulom Otletom, Brietom, Walterom Schürmeyerom i drugim dokumentalistima sve više naglašavao sve što je funkcioniralo kao dokument umjesto tradicionalnih fizičkih oblika dokumenata. Čini se da prelazak na digitalnu tehnologiju ovu razliku čini još važnijom. David M. Levy je rekao da je naglasak na tehnologiji elektronskih dokumenata ometao naše razumijevanje elektronskih dokumenata kao dokumenata. Konvencionalni dokument, kao što je poštanska poruka ili tehnički izvještaj, postoji fizički u digitalnoj tehnologiji kao niz bitova, kao i sve ostalo u digitalnom okruženju. Kao predmet proučavanja, pretvoren je u dokument. Postao je fizički dokaz od strane onih koji ga proučavaju. David M Levy, *Fixed or Fluid? Document Stability and New Media*, *ECHT 94 Proceedings*, september 1994, 24-31; <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.119.8813&rep=rep1&type=pdf> (Pristup:10.1.2024).

³ Ovdje treba razlikovati pojam elektronski dokument u odnosu na digitalni dokument. Elektronski dokument je bitan u sistemu upravljanja dokumentima u njegovoj operativnoj fazi i on kao takav može biti i pravno valjan ako je nastao na propisima definisan način. On se može i odštampati na papiru, a papir u tom slučaju nije kopija elektronskog dokumenta. S druge strane ako govorimo o digitalnom dokumentu, onda se uglavnom radi o obrnutom procesu da je dokument prvobitno i

Elektronski dokumenti postaju sveprisutniji zbog svoje praktičnosti, brzine pristupa i lakšeg dijeljenja informacija. Različite situacije i preferencije utječu na to koji će oblik dokumenta biti odabran u određenom kontekstu.

Kada je u pitanju elektronski dokument, on podrazumjeva bilo koji dokument koji je sačinjen, obrađen, prenijet ili sačuvan u elektronskom obliku.⁴ *Elektronski dokument jeste dokument u elektronskom obliku koji ima istu pravnu valjanost kao i dokument na papiru ukoliko je sačinjen na odgovarajući način.*⁵ Ovi dokumenti često se koriste umjesto tradicionalnih papirnih dokumenata. Elektronski dokumenti⁶ mogu imati različite formate, uključujući tekstualne dokumente, tabele, prezentacije, slike, audio i video zapise, PDF datoteke i mnoge druge.

Elektronski dokumenti olakšavaju dijeljenje, skladištenje i pretragu informacija. Oni se često koriste u poslovnom okruženju, obrazovanju, zdravstvu i drugim sektorima. Elektronski dokumenti takođe omogućavaju lahko

isključivo nastao na papirnoj podlozi, a kasnije migriran u digitalnu. Ono što je bitno da digitalni dokument izvorno nije nastao kao elektronski dokument. Vidi: Gregory V. Chapman, *Koje su prednosti korišćenja usluga skeniranja dokumenata za digitalizaciju vaših zapisa*, 5. februara 2020, <https://www.openkm.rs/sr/blog/koje-su-prednosti-koriscenja-usluga-skeniranja-dokumenata-za-digitalizaciju-vasih-zapisa.html> (Pristup: 11.1.2024).

⁴ Više o definiciji pojma „elektronski dokument“ i *Zakonu o elektronskom dokumentu* vidi: *Zakon o elektronskom dokumentu Federacije Bosne i Hercegovine*, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 55/2013, <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-elektronskom-dokumentu.html> (Pristup: 11.1.2024); *Zakona o elektronskom dokumentu Bosne i Hercegovine*, br. 01,02-02-1-5/14, Sarajevo, 10.7.2014, <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/Hv7auD8YBTw> (Pristup: 11.1.2024); *Zakon o elektroničkom dokumentu*, „Službeni list Bosne i Hercegovine“, god. XVIII, br. 58/14, Sarajevo, ponedjeljak, 28.7.2014; <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-elektronskom-dokumentu-FBiH.pdf> (Pristup: 11.1.2024); *Zakona o elektronskom dokumentu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 01-02-819/20, Brčko, 11.3.2020.

<https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20elektronskom%20dokumentu%20Brcko%20distrikta%20BiH/001B11-20%20Zakon%20o%20elektronskom%20dokumentu%20Brcko%20distrikta%20BiH.pdf> (Pristup: 11.1.2024); *Zakon o elektronskom dokumentu RS*, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 106/15, Banja Luka, 10.12.2015, https://res.cloudinary.com/dzb9j4cx4/image/upload/v1627375249/Zakon_o_elektronskom_dokumentu_Republike_Srpske_344543b0b9.pdf (Pristup: 11.1.2024); *Komentar prijedloga Zakona o elektronskom dokumentu*, (GAP – Governance Accountability Project), Projekat upravne odgovornosti, https://www.sogfbih.ba/sites/default/files/javni_dokument/2020-08/3%200%20Komentar%20prijedloga%20Zakona%20o%20Elektronskom%20Dokumentu.pdf (Pristup: 11.1.2024); Predrag Dimitrijević, *Elektronski dokument*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 53, Niš 2009, 55-60.

⁵ Više vidi: Predrag Dimitrijević, *Elektronski dokument*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 53, Niš 2009, 55-69.

⁶ Primjeri elektronskih dokumenata: Tekstualni dokumenti: Word dokumenti, TXT datoteke, HTML stranice; Tabele: Excel tabele, CSV datoteke; Prezentacije: PowerPoint prezentacije, PDF prezentacije; Slike: JPEG, PNG, GIF, i druge slikovne datoteke; Audio: MP3, WAV, i drugi audio formati; Video: MP4, AVI, MKV, i drugi video formati.

prilagođavanje, uređivanje i dijeljenje informacija putem digitalnih uređaja i mreža.⁷

„Dokument“ papirni ili elektronski je definisan u arhivskoj, bibliotečkoj i informatičkoj nauci i nauci o dokumentaciji kao fundamentalna, apstraktna ideja: riječ označava sve što može biti predstavljeno ili obilježeno da služi kao dokaz.⁸ Dokument može biti strukturiran, poput tabelarnih dokumenata, lista, obrazaca ili naučnih grafikona, polustrukturiran poput knjige ili novinskog članka, ili nestrukturiran kao rukom pisana bilješka. Dokumenti se klasifikuju kao tajni, privatni ili javni. Oni se također mogu opisati kao nacrti ili dokazi. Kada se dokument kopira, izvor se označava kao “original”.

U nastavku rada na osnovu relevantne literature domaće i inostrane literature ukazati ćemo na prednosti i nedostatke elektronskih odnosno papirnih dokumenata i koji od njih je najpovoljniji za poslovanje.

Elektronski ili papirni dokument - komparacije

Godinama unazad među arhivskim stručnjacima, ali i drugim radnicima širom svijeta vodi se debata o tome da li je dokumente najbolje koristiti i čuvati elektronski ili u štampanom (papirnom) obliku, a na nju nema jasnog odgovora. I jedno i drugo ima svoje prednosti i nedostatke u nekim prilikama.

Upoređujući papirni dokument sa elektronskim dokumentom, mogu se uočiti neke prednosti obje vrste dokumenata i dati odgovor koji bi bio bolji za poslovanje.

Prednosti i nedostaci papirnih dokumenata

Dokumenti na papiru postoje već dugo vremena. Sa razvojem tehnologije, papirni dokumenti polahko nestaju. Međutim, to ne znači da su papirni dokumenti ponekad bolji od elektronskih dokumenata.

Prednosti papirnog dokumenta u odnosu na elektronski dokument:

- *Pravna valjanost:* Dokument na papiru se naziva “pravni” originalni dokument. Elektronski dokumenti se mogu lahko mijenjati. U mnogim slučajevima, papirni dokumenti i dalje su potrebni zbog pravne

⁷ Vidi: <https://smarttender.biz/en/terms/view/electronic-document/> (Pristup:16.1.2024).

⁸ Vidi više: Michael Buckland, What Is a Digital Document?, *Document Numérique*, vol. 2, no. 2, Paris 1998, 221-230. Članak se malo razlikuje od objavljene verzije. Rad je skraćena verzija, sa malo više pažnje na elektronske dokumente, What is a 'document?', *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 48, no. 9, Sept 1997, 804-809, reprinted in Hahn, T. B. & M. Buckland, eds. *Historical Studies in Information Science*. NJ: Information Today, Medford 1998, 215-220. <http://people.ischool.berkeley.edu/~buckland/digdoc.html> (Pristup:10.1.2024); Michael Buckland, Document theory (PDF). *Knowledge Organization*, vol. 45 no. 5, 2018, 425-436. <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0943-7444-2018-5-425/document-theory-jahrgang-45-2018-heft-5?page=1>; https://web.archive.org/web/20220506030602id_/; <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0943-7444-2018-5-425.pdf>. (Pristup:10.1.2024).

valjanosti. Pravni dokumenti poput ugovora, testamenta ili drugih pravnih transakcija često se zahtijevaju u štampanom obliku kako bi se smatrali službenima. Zbog toga su pravne institucije veoma oprezne u podnošenju originalnih, štampanih dokumenata koji imaju očuvan integritet. Dok papirni dokumenti čuvaju originalnost dokumenata, elektronski dokumenti nisu toliko zagarantovani.

- *Sigurnost i povjerljivost*: Neki stručnjaci preferiraju papirne dokumente jer smatraju da su fizički dokumenti sigurniji od elektronskih, budući da ih je teže hakirati ili neovlašteno im pristupiti. Loša strana korištenja elektronskih dokumenata je ta što ih virusi mogu izbrisati u roku od nekoliko sekundi. Iako ima vrlo male šanse da se to dogodi, ne može se zanemariti kao moguća prijetnja elektronskim dokumentima.⁹
- *Papirna dokumenta ne zahtijevaju softversko održavanje*: Za razliku od elektronskih dokumenata, koji zahtijevaju redovno održavanje softvera, migraciju na nove nosioce informacija, papirni dokumenti ne zahtijevaju mnogo održavanja. Osim ako nema promjena u dokumentu, nema potrebe za ažuriranjem papirnog dokumenta iz bilo kojeg razloga.¹⁰
- *Edukacija*: U obrazovnom sektoru, papirni materijali i dalje igraju važnu ulogu. Udžbenici, radne sveske i drugi obrazovni materijali često se isporučuju u papirnom obliku.
- *Arhiviranje*: Papirni dokumenti često su arhivirani za trajno čuvanje. Papir može biti izdržljiv, a arhiviranje na papiru može pružiti stabilnost informacija tokom vremena.

Nedostaci papirnih dokumenata:

- *Skladištenje i organizacija*: Fizičko skladištenje papirnih dokumenata može biti skupo i zahtijevati značajan prostor.
- *Održivost*: Upotreba papira negativno utiče na životnu sredinu i dovodi do sječe šuma.¹¹
- *Ograničena pristupačnost*: Fizički dokumenti nisu lahko dostupni izvan određenog fizičkog prostora.

Elektronski dokument – prednosti i nedostaci

⁹ Vidi: <https://www.computerplusng.com/paper-document-vs-electronic-document-which-is-better/> (Pristup:15.1.2024).

¹⁰ Vidi više: David Robert, Defining electronic records, documents and data, *Archives and Manuscripts*, The journal of the Australian Society of Archivist, vol. 22, no. 1, May 1994, 14-26. <https://publications.archivists.org.au/index.php/asa/article/view/8381/8375> (Pristup:15.1.2024).

¹¹ Vidi više: Jelena Banović, Aleksandra Bradić-Martinović, Digitalizacija dokumentacije u funkciji očuvanja životne sredine, *Ecologica*, vol. 30, no 111 (2023), 442-448. <https://doi.org/10.18485/ecologica.2023.30.111.14>; <http://ebooks.ien.bg.ac.rs/1946/> (Pristup:11.1.2024).

Živimo u svijetu sve veće digitalizacije gdje je sve što radimo *on line*. Tehnologija postaje toliko uobičajena da možemo staviti mnogo informacija u svoj džep, zahvaljujući našim “pametnim” telefonima. Zbog toga su potrebni elektronski dokumenti.¹²

Elektronski dokument je medijski sadržaj koji se čuva i koristi u elektronskom formatu. Elektronski dokument pruža prednosti koje nadmašuju one tradicionalne papirne dokumentacijske sisteme na mnogim nivoima.

*Zašto odabrati elektronske dokumente u odnosu na papirne:*¹³

- *Elektronski dokumenti su efikasniji:* Uz pritisak da preduzeća i institucije idu u korak sa drugim velikim preduzećima i institucijama, mora se izgraditi efikasan tim. Ovo je nešto što se ne može postići ako se koriste papirni dokumenti. S elektronskim dokumentima tim može raditi brže bez ograničenja zbog nedostupnosti dokumentima. Efikasniji tim bi bio produktivniji, što bi dugoročno pomoglo da posao raste brže.
- *Elektronski dokumenti štede troškove:* Dokumentacija na papiru je skuplja u poređenju sa elektronskim dokumentima. Mora se potrošiti novac osim za papir i na štampače, mastilo, tonere, papir i kancelarijski materijal. S druge strane, elektronski dokumenti ne zahtijevaju nikakav novac osim kupovine neke opreme (koja se dugoročno isplati) i pretplate za skladištenje u oblaku (cloud)¹⁴. Uz cijenu, elektronski dokumenti su najodrživiji način izbora.¹⁵
- *Elektronske dokumente je lahko osigurati:*¹⁶ Uobičajeno je da kompanije/preduzeća/institucije imaju osjetljive dokumente koji moraju biti zaštićeni od očiju drugih. Teško je zaštititi takve dokumente kada su pohranjeni na papiru. Međutim, kada se pohranjuje kao elektronski dokument, može se osigurati lozinkom. Pregledanje visoko osjetljivih informacija može se kontrolirati postavljanjem kontrola pristupa i davanjem dozvole određenim ljudima.
- *Elektronski dokumenti štede vrijeme:* Prolazak kroz beskrajne hrpe papira je mukotrpan zadatak. To oduzima mnogo vremena, neproduktivno i usporava radni tok tima. Jedna od ključnih prednosti korištenja elektronskih dokumenata je jednostavnost traženja dokumenata u roku od nekoliko sekundi. Iako su potrebni sati za

¹² Vidi: Jack Van Oosterhout, Transition from Paper to Electronic Documents, *Sharp technical report*, No. 76/April 2000, 10-14. <https://corporate.jp.sharp/rd/journal-76/pdf/76-03.pdf> (Pristup:15.1.2024).

¹³ Vidi više: <https://www.openkm.com/blog/10-advantages-of-electronic-document-workflow-automation.html> (Pristup:15.1.2024).

¹⁴ Vidi više: <https://bs.rayhaber.com/2021/06/bulut-depolama-nedir-nasil-kullanilir-bulut-depolamin-avantajlari-nelerdir/> (Pristup:16.1.2024); <https://tehnoklik.ba/sta-je-cloud-oblak-i-kako-ga-koristiti/> (Pristup:16.1.2024).

¹⁵ Vidi: <https://completecontroller.com/advantages-of-electronic-document-storage/> (Pristup:15.1.2024).

¹⁶ Vidi: <https://www.bluemt.com/18-ways-to-secure-your-electronic-documents/> (Pristup:15.1.2024).

pronalaženje informacija na papiru, potrebne su samo sekunde za traženje bilo kojeg elektronskog dokumenta.

- *Elektronski dokument smanjuju nered:* To znači da možete zamijeniti držanje hrpe papira u ormarićima za datoteke za pohranu u oblaku ili na računaru/kompjuteru. Na taj način može im se pristupiti s bilo kojeg mjesta. Tu je i neograničen prostor za pohranu u oblaku¹⁷ – što znači da ne brinete da ćete kasnije morati odlagati papir. Možete pohraniti hiljade dokumenata na svoj računar ili laptop, a da ne zauzimate nikakav fizički prostor.

Elektronski dokumenti nude i niz drugih prednosti u poređenju s tradicionalnim papirnim dokumentima. Neki od ključnih benefita uključuju:

- ❖ *Lakše dijeljenje i distribucija:* Elektronski dokumenti omogućavaju brzo dijeljenje informacija putem e-mail¹⁸, oblaka, fajl dijeljenja i drugih digitalnih kanala, čime se ubrzava protok informacija.
- ❖ *Lakše pretraživanje:* Elektronski dokumenti omogućavaju jednostavno pretraživanje riječi, fraza ili ključnih riječi, što značajno olakšava pronalaženje određenih informacija.
- ❖ *Bolje organizovanje:* Elektronski dokumenti mogu se organizovati pomoću mapa, tagova i drugih metoda, što olakšava održavanje reda i pristup određenim dokumentima.
- ❖ *Ušteda prostora i resursa:* Eliminacija potrebe za papirnim dokumentima smanjuje potrebu za fizičkim skladištem, što dovodi do uštede prostora i resursa.
- ❖ *Brže i efikasnije procesuiranje:* Elektronski dokumenti omogućavaju automatizaciju određenih procesa, kao što su potpisi, smanjujući vrijeme potrebno za izvršenje različitih zadataka.
- ❖ *Bolja bezbjednost i zaštita podataka:* Implementacija određenih bezbjednosnih mjera, poput enkripcije i lozinki, može povećati nivo bezbjednosti elektronskih dokumenata.
- ❖ *Lakše ažuriranje i izmjena:* Elektronski dokumenti omogućavaju brzo i jednostavno ažuriranje informacija. Promjene mogu biti napravljene sa nekoliko klikova mišem ili dodira ekrana, a zatim se novi dokument može brzo distribuirati.
- ❖ *Prilagodljivost različitim uređajima:* Elektronski dokumenti mogu se lahko prilagoditi različitim vrstama uređaja, kao što su računari, tableti,

¹⁷ Vidi: Barbara Domunkoš, *Elektronsko arhiviranje in upravljanje dokumentov v podjetju*, Magistarsko delo, Maribor, junij 2016, <https://core.ac.uk/download/pdf/67604718.pdf>.

¹⁸ Više o e-mailu vidi: Jasmin Jajčević, E-mail - Electronic Archival Record (importance, availability, security and protection), *Moderna arhivistika*, Letnik 6 (2023), št. 1, Maribor 2023, 149-162. <https://doi.org/10.54356/MA/2023/OQIP7557>; <http://www.pokarhmb.si/zaloznistvo/moderna-arhivistika/izdane-stevilke/moderna-arhivistika-2023-6-1-13> (Pristup:15.1.2024).

pametni telefoni itd. Ovo omogućava korisnicima pristup informacijama iz različitih okruženja.

- ❖ *Automatizacija radnih procesa:* Elektronski dokumenti često podržavaju automatizaciju radnih procesa. Na primjer, moguće je postaviti radne tokove, automatski generisati izvještaje ili pratiti promjene u dokumentima.
- ❖ *Smanjenje troškova:* Kroz eliminaciju potrebe za kupovinom papira, štampanjem, fizičkim skladištenjem i slanjem dokumenata poštom, organizacije mogu značajno smanjiti troškove.
- ❖ *Povećana saradnja:* Elektronski dokumenti omogućavaju laku saradnju između pojedinaca i timova, čak i kada su fizički udaljeni. Kroz dijeljenje dokumenata u realnom vremenu, više ljudi može istovremeno koristiti ili raditi na istom dokumentu.

Sve ove prednosti čine elektronske dokumente ključnim elementom savremenog poslovanja i svakodnevnog života. Međutim, važno je voditi računa o bezbjednosti i privatnosti informacija kako bi se osiguralo ispravno korištenje elektronskih dokumenata. Važno je naglasiti da elektronski dokumenti također zahtijevaju odgovarajuće mjere zaštite podataka kako bi se spriječio neovlašten pristup i zadržao integritet informacija. Bezbjednosne kopije, redovno ažuriranje softvera i pažljivo upravljanje pristupom ključni su aspekti održavanja integriteta i sigurnosti elektronskih dokumenata.

Pri tome zakonska rješenja moraju biti sveobuhvatna, odnosno da ista tretiraju način postupanja sa istim od njihovog nastanka, odnosno prijema, pa do primopredaje nadležnom arhivu i forme dugoročnog čuvanja istih. Pri tome je neophodno obavezno definisati pravila i procedure u smislu softverske i hardverske opreme, te vrlo bitno pitanje nadležnosti arhiva, u dijelu praćenja tih procesa u registraturama, normativnog uređenja, itd.¹⁹

Također treba istaći da je elektronske dokumente lahko ažurirati, a ako postoje ažuriranja ili promjene u dokumentu, sve što je potrebno učiniti je ponovo ga otpremiti u oblak (cloud). To nije slučaj sa papirnim dokumentima. Sa papirnim dokumentima, mora se proći kroz proces ponovnog štampanja, ponovnog skladištenja i povećanja troškova poslovanja.

U konačnici, kada smo uvidjeli prednosti i papirnog i elektronskog dokumenta, može se sa sigurnošću zaključiti da elektronski dokument ima više prednosti.

Također, ako se želi ići u korak sa brzim tempom kojim se internet kreće, onda se mora odabrati elektronski dokument. Ukupno gledano, elektronski dokumenti transformišu način na koji komuniciramo, radimo i čuvamo

¹⁹ Više vidi: Omer Zulić, Uloga propisa u uspostavljanju sistema upravljanja e-zapisima u Bosni i Hercegovini, *Arhivski pogledi*, god. I, br. 1, Tuzla 2020, 43-52; Omer Zulić, Analiza propisa u Bosni i Hercegovini u oblasti postupanja i upravljanja zapisima na novim nosiocima informacija, *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, br. 47, Sarajevo 2017, 140-149

informacije, donoseći sa sobom brojne benefite za pojedince, institucije, organizacije i društvo kao cjelinu.²⁰

Zaključak

Papirni dokumenti često se koriste u poslovnim, pravnim, obrazovnim i mnogim drugim kontekstima. Ovi dokumenti često zahtijevaju fizičko čitanje i rukovanje, za razliku od elektronskih koji se pohranjuju elektronski na računarima ili drugim uređajima. Papirni dokumenti imaju svoj značaj i upotrebu iz više razloga, iako se s vremenom sve više prelazi na elektronske dokumente. Unatoč svim prednostima, elektronski dokumenti postaju sveprisutniji zbog svoje praktičnosti, brzine pristupa i lakšeg dijeljenja informacija. Različite situacije i preferencije utječu na to koji će oblik dokumenta biti odabran u određenom kontekstu.

Elektronski dokument, podrazumjeva bilo koji dokument koji je sačinjen, obrađen, prenet ili sačuvan u elektronskom obliku. Elektronski dokument jeste dokument u elektronskom obliku koji ima istu pravnu valjanost kao i dokument na papiru ukoliko je sačinjen na odgovarajući način. Elektronski dokumenti olakšavaju dijeljenje, skladištenje i pretragu informacija. Oni su često korišteni u poslovnom okruženju, obrazovanju, zdravstvu i drugim sektorima. Elektronski dokumenti također omogućavaju lahko prilagođavanje, uređivanje i dijeljenje informacija putem digitalnih uređaja i mreža.

„Dokument“ papirni ili elektronski je definisan u arhivskoj, bibliotečkoj i informatičkoj nauci i nauci o dokumentaciji kao fundamentalna, apstraktna ideja: riječ označava sve što može biti predstavljeno ili obilježeno da služi kao dokaz.

Kada rezimiramo prednosti papirnog dokumenta u odnosu na elektronski dokument sa sigurnošću možemo zaključiti da elektronski dokument ima više prednosti i čine ga ključnim elementom savremenog poslovanja i svakodnevnog života. Važno je naglasiti da elektronski dokumenti zahtijevaju odgovarajuće mjere zaštite podataka kako bi se spriječio neovlašten pristup i zadržao integritet informacija. Bezbjednosne kopije, redovno ažuriranje softvera i pažljivo upravljanje pristupom ključni su aspekti održavanja integriteta i sigurnosti elektronskih dokumenata. Pri tome zakonska rješenja moraju biti sveobuhvatna, odnosno da ista tretiraju način postupanja sa istim od njihovog nastanka, odnosno prijema, pa do primopredaje nadležnom arhivu u formi dugoročnog čuvanja istih.

²⁰ Vidi: Jennifer Wright, *Paper vs. Electronic: The Not-So-Final Battle*, April 10, 2014. <https://siarchives.si.edu/blog/paper-vs-electronic-not-so-final-battle> (Pristup:15.1.2024).

Summary

Paper documents are often used in business, legal, educational and many other contexts. These documents often require physical reading and handling, unlike electronic documents that are stored electronically on computers or other devices. Paper documents have their importance and use for a number of reasons, although over time more and more people are switching to electronic documents. Despite all the advantages, electronic documents are becoming more ubiquitous due to their practicality, speed of access and easier sharing of information. Different situations and preferences influence which form of document will be chosen in a particular context.

Electronic document means any document created, processed, transmitted or saved in electronic form. An electronic document is a document in electronic form that has the same legal validity as a paper document if it is prepared in an appropriate manner. Electronic documents facilitate the sharing, storage and retrieval of information. They are often used in the business environment, education, healthcare and other sectors. Electronic documents also allow for easy customization, editing and sharing of information via digital devices and networks

“Document” paper or electronic is defined in archival, library, information and documentation science as a fundamental, abstract idea: the word means anything that can be represented or marked to serve as evidence

When we summarize the advantages of a paper document compared to an electronic document, we can safely conclude that the electronic document has more advantages and make it a key element of modern business and everyday life. It is important to emphasize that electronic documents require appropriate data protection measures to prevent unauthorized access and maintain the integrity of the information. Backups, regular software updates and careful access management are key aspects of maintaining the integrity and security of electronic documents. At the same time, the legal solutions must be comprehensive, i.e. they must treat the way of dealing with the same from their creation, i.e. reception, until handing over to the competent archive in the form of long-term storage of the same.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Službeni listovi/Official papers:

1. *Zakon o elektronskom dokumentu Federacije Bosne i Hercegovine*, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 55/2013, <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-elektronskom-dokumentu.html>.
2. *Zakon o elektroničkom dokumentu*, „Službeni list Bosne i Hercegovine“; god. XVIII, br. 58/14, Sarajevo, ponedjeljak, 28.7.2014; <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-elektronskom-dokumentu-FBiH.pdf>.

3. *Zakon o elektronskom dokumentu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, br. 01-02-819/20, Brčko, 11.3.2020. <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20elektronskom%20dokumentu%20Brcko%20distrikta%20BiH/001B11-20%20Zakon%20o%20elektronskom%20dokumentu%20Brcko%20distrikta%20BiH.pdf>.
4. *Zakon o elektronskom dokumentu RS*, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 106/15, Banja Luka, 10.12.2015, https://res.cloudinary.com/dzb9j4cx4/image/upload/v1627375249/Zakon_o_elektronskom_dokumentu_Republike_Srpske_344543b0b9.pdf.
5. *Komentar prijedloga Zakona o elektronskom dokumentu*, (GAP – Governance Accountability Project), Projekat upravne odgovornosti, https://www.sogfbih.ba/sites/default/files/javni_dokument/2020-08/3%200%20Komentar%20prijedloga%20Zakona%20o%20Elektronskom%20Dokumentu.pdf.
6. *Zakon o elektronskom dokumentu Bosne i Hercegovine*, br. 01,02-02-1-5/14, Sarajevo, 10.7.2014, <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/Hv7auD8YBTw=>.

Rukopis/Manuscript:

1. Domunkoš Barbara, *Elektronsko arhiviranje in upravljanje dokumentov v podjetju*, Magistarsko delo, Maribor, junij 2016.

Članci/Articles:

1. Banović Jelena, Bradić-Martinović Aleksandra, Digitalizacija dokumentacije u funkciji očuvanja životne sredine, *Ecologica*, vol. 30, No 111 (2023), 442-448. <https://doi.org/10.18485/ecologica.2023.30.111.14>; <http://ebooks.iien.bg.ac.rs/1946/>.
2. Buckland Michael K, Information as Thing. *Journal of the American Society of Information Science*, vol. 42, no. 5, June 1991, 351-360. American Society for Information Science by Wiley. ([https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(199106\)42:5<351::AID-ASI5>3.0.CO;2-3](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(199106)42:5<351::AID-ASI5>3.0.CO;2-3)); <https://escholarship.org/uc/item/4x2561mb>.
3. Buckland Michael, What Is a Digital Document?, *Document Numérique*, vol. 2, no. 2, Paris 1998, 221-230. Članak se malo razlikuje od objavljene verzije. Rad je skraćena verzija, sa malo više pažnje na digitalne dokumente, What is a 'document?', *Journal of the American Society for Information Science*, vol. 48, no. 9, Sept 1997, 804-809, reprinted in Hahn, T. B. & M. Buckland, eds. *Historical Studies in Information Science*. NJ: Information Today, Medford 1998, 215-220. <http://people.ischool.berkeley.edu/~buckland/digdoc.html>.
4. Buckland Michael, Document theory (PDF). *Knowledge Organization*, vol. 45 no. 5, 2018, 425–436. <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0943-7444-2018-5-425/document-theory-jahrgang-45-2018-heft-5?page=1>; https://web.archive.org/web/20220506030602id_/; <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/0943-7444-2018-5-425.pdf>.
5. Chapman Gregory V, *Koje su prednosti korišćenja usluga skeniranja dokumenata za digitalizaciju vaših zapisa*, 5. februara 2020, <https://www.openkm.rs/sr/blog/koje-su-prednosti-korisicnja-usluga-skeniranja-dokumenata-za-digitalizaciju-vasih-zapisa.html>.
6. Dimitrijević Predrag, Elektronski dokument, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 53, Niš 2009, 55-69.
7. Jajčević Jasmin, E-mail - Electronic Archival Record (importance, availability, security and protection), *Moderna arhivistika*, Letnik 6 (2023), št. 1, Maribor 2023, 149-162. <https://doi.org/10.54356/MA/2023/OQIP7557>; <https://www.pokarh->

- mb.si/zaloznistvo/moderna-arhivistika/izdane-stevilke/moderna-arhivistika-2023-6-1-13.
8. Levy David M, Fixed or Fluid? Document Stability and New Media, *ECHT 94 Proceedings*, september 1994, 24-31; <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.119.8813&rep=rep1&type=pdf>.
 9. Robert David, Defining electronic records, documents and data, *Archives and Manuscripts*, The journal of the Australian Society of Archivist, vol. 22, no. 1, May 1994, 14-26. <https://publications.archivists.org.au/index.php/asa/article/view/8381/8375>.
 10. Van Oosterhout Jack, Transition from Paper to Electronic Documents, *Sharp technical report*, No. 76/April 2000, 10-14. <https://corporate.jp.sharp/rd/journal-76/pdf/76-03.pdf>.
 11. Zulić Omer, Analiza propisa u Bosni i Hercegovini u oblasti postupanja i upravljanja zapisima na novim nosiocima informacija, *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, br. 47, Sarajevo 2017, 140-149.
 12. Zulić Omer, Uloga propisa u uspostavljanju sistema upravljanja e-zapisima u Bosni i Hercegovini, *Arhivski pogledi*, god. I, br. 1, Tuzla 2020, 43-52.

Internet:

1. <https://bs.rayhaber.com/2021/06/bulut-depolama-nedir-nasil-kullanilir-bulut-depolamnin-avantajlari-nelerdir/>.
2. <https://completecontroller.com/advantages-of-electronic-document-storage/>.
3. <https://smarttender.biz/en/terms/view/electronic-document/>.
4. <https://start.paperoffice.com/hr/arhiviranje-dokumenata-prednosti-digitalizacije>.
5. <https://tehnoklik.ba/sta-je-cloud-oblak-i-kako-ga-koristiti/>.
6. <https://www.bluemt.com/18-ways-to-secure-your-electronic-documents/>.
7. <https://www.computerplusng.com/paper-document-vs-electronic-document-which-is-better/>.
8. <https://www.openkm.com/blog/10-advantages-of-electronic-document-workflow-automation.html>.
9. Wright Jennifer, *Paper vs. Electronic: The Not-So-Final Battle*, April 10, 2014. <https://siarchives.si.edu/blog/paper-vs-electronic-not-so-final-battle>.

II

HISTORIJSKA GRAĐA //
HISTORICAL RECORDS

Mr. sc. Omer ZULIĆ
JU Arhiv Tuzlanskog kantona
omer.arhiv@gmail.com

1.04 *Stručni rad/Professional article**
UDK/UDC: 94:929Džindo(497.6 Tuzla)"1885/1897" (093)

DOPRINOS GRADONAČELNIKA IBRAHIM-BEG DŽINDE RAZVOJU TUZLE

Apstrakt: *Istraživanje historijskih procesa i ličnosti iz lokalne historije Tuzle i njene okoline u austrougarskom periodu, nije provedeno sistemski, kojim bi se sveobuhvatno istražila određena bitna historijska pitanja, procesi i značajne ličnosti. U periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, kao i u Tuzli, na njenom čelu su se nalazili mnogi ugledni gradonačelnici, o kojima historijska nauka nije izvršila temeljita istraživanja, te samim time nije ni predočena njihova zasluga i značaj na planu razvoja i unapređenja grada Tuzle. Svakako da je razvoj grada Tuzle bio usko vezan za sposobnost i kompetencije prvog čovjeka, odnosno gradonačelnika. Takav je slučaj i sa Ibrahim-beg Džindom, koji je na položaju gradonačelnika Tuzle bio u dva mandata i to od 1885. do 1889. i od 1893. do 1897. godine. Stoga ovaj rad ima za cilj dati doprinos istraživanju i upoznavanju lika i djela ovog istaknutog gradonačelnika, te na taj način otrgnuti od zaborava, njegov doprinos razvoju Tuzle u navedenom periodu.*

Ključne riječi: *Tuzla, gradonačelnik, Ibrahim-beg Džindo, historijski izvori, Sarajevski list.*

CONTRIBUTION OF THE MAYOR IBRAHIM-BEY DŽINDO TO THE DEVELOPMENT OF TUZLA

Abstract: *The research of historical processes and personalities from the local history of Tuzla and its surroundings in the Austro-Hungarian period was not carried out systematically, which would comprehensively investigate*

* Rad je izlagan na okruglom stolu pod nazivom: *Znamenite ličnosti Tuzle: Ibrahim-beg Džindo gradonačelnik Tuzle – 135 godišnjica imenovanja*. Okrugli sto je održan 23.12.2020. godine u Omladinskom centru Tušanj – Slatina. Partneri projekta: Grad Tuzla i Centar za informatička, prirodna i društvena istraživanja Tuzla. Prijatelji projekta: Medžlis islamske zajednice Tuzla, JU Arhiv Tuzlanskog kantona, JU Centar za kulturu Tuzla, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno historijskog i prirodnog naslijeđa, te Radio televizija Slon. Vidi više: <https://medzlistuzla.ba/odrzan-okrugli-sto-ibrahim-beg-dzindo-gradonacelnik-tuzle/>.

certain important historical questions, processes and significant personalities. During the period of the Austro-Hungarian administration in Bosnia and Herzegovina, as well as in Tuzla, it was headed by many distinguished mayors, about whom historical science did not carry out thorough research, and therefore their merit and importance in terms of the development and improvement of the city of Tuzla was not presented. Certainly, the development of the city of Tuzla was closely related to the ability and competence of the first man, that is, the mayor. Such is the case with Ibrahim-beg Džindo, who was the mayor of Tuzla for two terms, from 1885 to 1889 and from 1893 to 1897. Therefore, this paper aims to contribute to the research and familiarization of the character and works of this prominent mayor, and in this way to tear from oblivion his contribution to the development of Tuzla in the mentioned period.

Key words: *Tuzla, mayor, Ibrahim-bey Džindo, historical sources, "Sarajevski list".*

Uvodne napomene

Viševjekovnu historiju Tuzle, obilježile su mnogobrojne istaknute ličnosti u političkom, kulturnom, privrednom, vjerskom, sportskom i svakom drugom polju djelovanja. Na taj način su isti ostavili pečat i trag u sveukupnom razvoju grada. Grad Tuzla je u svom viševjekovnom bivstvovanju živio i nadživio mnoge zaslužne i istaknute ličnosti njegove bogate historije, te su mnogi od njih vremenom pali u zaborav. Jedan od njih je i Ibrahim-beg Džindo, dugogodišnji gradonačelnik Tuzle, koji je tu dužnost obnašao u dva mandata. Sama činjenica da je dužnost gradonačelnika obnašao u dva mandata dokazuje da se radi o sposobnom i kompetentnom gradonačelniku, koji je ovaj grad vodio krajem burnog 19. stoljeća. Tome treba dodati i činjenicu da je bio gradonačelnik u periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Naime, austrougarska uprava je prilikom imenovanja na važne funkcije iznad svega vrednovala i cijenila sposobnost i znanje ljudi koje je imenovala na značajne dužnosti i funkcije.

Međutim, istraživanjem rada, djelovanja i doprinosa gradonačelnika Ibrahim-beg Džinde, sveukupnom razvoju Tuzle, nije nikada sistemski izvršen.¹ Jedan od razloga svakako jeste nedostatak historijskih izvora iz perioda njegovog

¹ Skromne podatke o Ibrahim beg Džindi dao je Dragiša Trifković u publikaciji *Tuzlanski vremeplov IV*, Tuzla 1990, 37. Kratko ga spominje i Živko Crnogorčević. Vidjeti u: *Memoari Živka Crnogorčevića*, priredio za štampu Milenko S. Filipović, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, knjiga XIV, odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knjiga X, Sarajevo 1966. (dalje: Ž. Crnogorčević, *Memoari*). Određene podatke o radu gradonačelnika Džinde iz početne godine njegovog drugog mandata, crpimo iz zapisnika sjednice gradskog vijeća Donja Tuzla iz 1893. godine. Vidi više: Mina Kujović, Zapisnik sjednice gradskog vijeća Donja Tuzla iz 1893. godine, *Arhivska praksa*, br. 12, Tuzla 2009, 464-467. (dalje: M. Kujović, *Zapisnik*).

mandata, odnosno života, koji bi kao historijski izvori prvog reda najbolje oslikali i približili period njegovog života i rada u Tuzli. Međutim, i u drugim, sekundarnim izvorima, sačuvanost podataka, informacija i dokumenata je sasvim mala. Tek po neki sačuvani dokument iz arhivskog fonda Zajedničkog ministarstva finansija, iz austrougarskog perioda, nam daje neke osnovne informacije o ovom istaknutom gradonačelniku. U tom smislu, za istraživanje i pripremu ovog rada u najvećoj mjeri je korišten dnevni list zvanične austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini, pod nazivom, *Sarajevski list*². Naime, informacije koje je *Sarajevski list* prenosio³, o bitnim dešavanjima u Tuzli, pa samim time i u vezi gradonačelnika Ibrahim-beg Džinde, predstavlja značajan izvor u istraživanju ovog pitanja. Tim više, jer ostali historijski izvori nisu sačuvani, ili su u vrijeme istraživanja i pisanja rada bili nepoznati i nedostupni autoru. Budući da je većina informacija koje su štampane u navedenom listu, dostavljena od strane zvanične kotarske ili gradske uprave, iste možemo smatrati validnim i objektivnim izvorima.

Ovim prilogom ne želimo i ne možemo staviti tačku na istraživanje ovog pitanja, već na taj način animirati i druge istraživače na dodatna istraživanja, kako bi eventualno došli do još nekog, dodatnog, značajnog historijskog izvora, koji osvjetljava doprinos gradonačelnika Džinde sveukupnom razvoju i napretku grada Tuzla.

Imenovanje Ibrahim-beg Džinde za gradonačelnika Tuzle

Prvog gradonačelnika Tuzle, poslije okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine, Mehagu Imširagića⁴ naslijedio je Ibrahim-beg Džindo, koji je tu dužnost obavljao u dva mandata (1885-1889. i 1893-1897. godine). Iako je malo podataka poznato o njegovom životu, zna se da je pripadao uglednoj tuzlanskoj, trgovačkoj porodici koju historičar Husnija Kamberović ubraja među 55 najvećih

² Radi se o zvaničnom listu Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu. List je pokrenut 1878. godine, pod nazivom *Bosanskohercegovačke novine*, da bi 1881. godine promijenio naziv u *Sarajevski list*. List je donosio zvanične vijesti, koje su se odnosile na političke, kulturne, ekonomske, prosvjetne i druge bitne segmente bosanskohercegovačkog društva. Donosio je i druge značajne zapise o zbivanjima u Bosni i Hercegovini, kao i vijesti iz drugih dijelova Monarhije, a koja su se odnosila na značajne procese, dešavanja, događaje i ljude.

³ Isti je u početku služio za približavanje okupacione uprave zemaljskim pripadnicima, te objavljivanju naredbi i drugih zvaničnih informacija domaćem stanovništvu. Po zvaničnoj namjeni, list je u početku služio "da občinstvo iz njih redovito saznaje sve naredbe i zapovjesti vlastitih i raznih poglavarstvih". Vidjeti više u: Todor Kruševac, *Bosanskohercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo 1978, 77.

⁴ Mehaga Imširagić je prvi gradonačelnik Tuzle, koji je dužnost obnašao od 1878-1885. godine. https://hr.wikipedia.org/wiki/Dodatak:Popis_tuzlanskih_gradona%C4%8Delnika. O imenovanju Mehage Imširagića za gradonačelnika, podatke daje Živko Crnogorčević. Vidjeti više: Ž. Crnogorčević, *Memoari*, 55.

i najuglednijih bošnjačkih porodica u sjeveroistočnoj Bosni.⁵ Izet Šabotić, navodi da je Ibrahim-beg Džindo u selu Uloviću, kotar Brčko, posjedovao 40 čifčija i begluk od 400-500 jutara.⁶

Za analizu lika i djela gradonačelnika Ibrahim beg Džinde, bitno je istaći dvije činjenice. Jedna je da je on bio drugi gradonačelnik Tuzle, u periodu austrougarske uprave, a druga da je bio u dva mandata gradonačelnik. Zašto je to bitno?

Prilog 1. *Gradonačelnik Ibrahim-beg Džindo.*⁷

Dužnosti, to je izabran i drugi put za gradonačelnika Tuzle.

S druge strane, izbor Ibrahim-beg Džinde za gradonačelnika govori nam posredno da se radi o sposobnom, racionalnom i mudrom Bošnjaku, koji je imao široke svjetonazore i poglede na život, društvo, Bosnu i Hercegovinu, Tuzlu. Radi se o čovjeku koji nije rado prihvatio okupaciju. O tome svjedoči Živko Crnogorčević, koji navodi da je Džindo bio jedan od onih koji su, poslije odluka Berlinskog kongresa, prikupljali novac za organizaciju otpora, protiv Austrougarske monarhije.⁸

Prvi mandat je bio od 1885-1889. godine, nakon mandata Mehage Imširagića. Bitno je naglasiti da je austrougarska vlast kao uređena država, raspolagala svim neophodnim informacijama bitnim za upravljanje Bosnom i Hercegovinom, a naročito je vodila računa o ljudima i njihovom odnosu prema novoj državi. Dakle, u tom smislu su na istaknute položaje birali ljude od povjerenja, te ljude istaknutih sposobnosti i kompetencija, po kom osnovu je izabran Ibrahim-beg Džindo, prvi put. Kako je bez sumnje nakon prvog mandata dokazao svoju sposobnost, opredjeljenje, ali i odgovornost u vođenju povjerene mu

⁵ Husnija Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878-1918. godine*, Sarajevo 2003, 187-194. (dalje: H. Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi*). Kamberović ističe da „na teritoriju sedam kotara sjeveroistočne Bosne beglučki kompleksi su se nalazili u rukama krupnih bošnjačkih zemljoposjedničkih porodica, a obuhvatali su krajem Prvog svjetskog rata ukupnu površinu od 187.168.234 dunuma. Među njima navodi i porodicu Džindo.

⁶ Izet Šabotić, *Čifčijski odnosi i promjena vlasništva nad zemljom u Bosni i Hercegovini, (1878-1918)*, Tuzla 2019, 148 (dalje: I. Šabotić, *Čifčijski odnosi*).

⁷https://hr.wikipedia.org/wiki/Dodatak:Popis_tuzlanskih_gradona%C4%8Delnika#/media/Datote_ka:Ibrahim-beg_D%C5%BEindo.jpg Pristup: 6.12.2023. godine.

⁸ Svjedočenje Živka Crnogorčevića nam omogućava objektivno sagledavanje situacije u Tuzli i Bosni i Hercegovini, te ulogu Ibrahim-beg Džinde. Naime, kako nam prenosi Živko Crnogorčević, poslije Berlinskog kongresa organizovano je prikupljanje novca „da se diže asker đe god koji imade“, te sastanci za organizaciju otpora. U tom smislu, Crnogorčević spominje i Ibrahim-beg Džindu, kao jednog od učesnika sastanka. Vidjeti više: Živko Crnogorčević, *Memoari*, 94, 95, 96.

Međutim, kako je Ibrahim-beg Džindo, kao mudar i pragmatičan Bošnjak pravovremeno spoznao realnost okupacije Bosne i Hercegovine⁹, te neminovnost iste, to se mudro i iskustveno uklopio u novi poredak i novi sistem, kako bi za svoj grad, svoje građane izdejtvoovao bolji život. Dakle, nije bio od onih ljudi koji su neprihvatajući okupaciju okretao leđa svom narodu, svojoj zemlji, gradu, te se iseljavao i slično. Gradonačelnik Džindo je racionalno i mudro postupio, te prihvatajući funkciju gradonačelnika, borio se na najbolji mogući način za dobrobit, napredak i bolji život građana u Tuzli i Bosni i Hercegovini, u okvirima Austrougarske monarhije.

Naime, veliki broj bošnjačkog stanovništva, ali i prvaka, je radio upravo suprotno: odbijao da prihvati okupaciju, kao i sve novine koje je sa sobom donosila nova država, od političkog uređenja, društvenih odnosa, kulturnih novina, novih pristupa segmentu obrazovanja, privrednog razvoja. Krajnji ishod takvog neprihvatanja okupacije doveo je do iseljavanja bošnjačkog stanovništva iz Bosne i Hercegovine, što je bilo najgora moguća opcija. Sama ta činjenica dosta govori o Ibrahim-beg Džindi. Pitanje je u kolikoj mjeri je tada bio shvaćen od strane svojih savremenika, ali sa današnjeg aspekta možemo konstatovati da je postupio vrlo racionalno i mudro.

Prihvatanje nove države, njenog ustrojstva i svih drugih osobnosti koje je sa sobom donijela Austrougarska monarhija, ispoljavalo se kroz otvorenu i nedvosmisleni podršku Austrougarskoj monarhiji, kako od strane predstavnika vlasti na svim nivoima, u školama, zavodima, tako i od strane građana. Ta podrška se morala otvoreno manifestovati i od strane prvog čovjeka Tuzle, odnosno gradonačelnika. Tako već u prvoj godini mandata na osnovu historijskih izvora pratimo manifestacije veličanja monarhije, carskih i drugih velikodostojnika. O tome govore i inicijative i organizovanje raznih svečanosti u čast određenih carskih velikodostojnika. Tako npr. Gradsko poglavarstvo u Tuzli je dostavilo informaciju, koju je prenio *Sarajevski list*, pod nazivom „unapregjenje“, a koja govori o slijedećem: *Ušljed Previšnjeg naimenovanja našeg obljubljenog mutesarifa g. vit. Vukovića¹⁰ savjetnikom namjesništva u Dalmaciji, vlada u našem gradu velika radost. Cjelokupno gradsko vijeće s našim gradonačelnikom na čelu, ostale općine i korporacije kao i činovništvo i*

⁹ U postojećoj političkoj situaciji, nakon Berlinskog konresa, a zbog sve veće bojazni od stalnih agitacija i pretenzija Srbije na Bosnu i Hercegovinu, u Tuzli se povela akcija za prikupljanje potpisa za priključenje Austro-Ugarskoj Monarhiji, kao civiliziranoj evropskoj zemlji. Pored muftije, akciju za sakupljanje potpisa u Tuzli za podnošenje predstavke vodili su „ispred muslimana Šemsibeg Tuzlić, Ibrahim-beg Džindo, hadži Mehmed Tefvik ef. Azabagić, kadija Mehaga Imširović i Mehaga Bešlagić (Bešlaga)“. Vidjeti više u: Esad Sarajlić, Gračanlija, Ibrahim ef. Muftić – tuzlanski muftija od 1876-1878. godine, *Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju*, godina XII, broj 25, Gračanica 2008, 53. (dalje: E. Sarajlić, *Ibrahim ef. Muftić*). Narodu se govorilo da ne može ostati Turska (Osmansko carstvo, op.a.) pa da se traži velesila koja će moći narod braniti i red uvesti u Bosni. Vidi više: Borba protiv okupacije, *Novi Behar*, 1.7.1927, na: <http://www.idoconline.info/article/723618> Pristup: 6.12.2023. godine.

¹⁰ Johan von Vuković bio je drugi po redu predstojnik Okružne oblasti Donja Tuzla, poslije von Berksa, koji je bio prvi.

časništvo podnijeli su poglavaru našeg sandžaka prekjučer, jučer i danas najtoplije čestitke. Gradonačelnik Ibrahim beg Džindo izrazio je u svojoj čestitci radost, diku i ponos ovdašnjeg stanovništva za taj Previšnji čin i toplim riječima blagodario našem mutesarifu što i pored tako odličnog zvanja njegovog u monarhiji ipak svoje talente i vrline i nadalje u korist ovdašnjeg naroda žrtvuje. Ovdašnje gragjanstvo kao i činovništvo spremalo je tom prilikom g. Vukoviću ovacije bakljadom i banketom, no usljed uzrične želje njegove, moralo je to izostati.¹¹

Ibrahim-beg Džindo je kao gradonačelnik Tuzle, a u skladu sa tadašnjom praksom veličanja lika i djela carskih i kraljevih velikodostojnika, pripremio i proslavu 40. godišnjice vladanja Franje Josipa I. Shodno tome, gradonačelnik Džindo je održao govor u Gradskom vijeću, te je između ostalog predložio da se tim povodom učini i kakvo dobro djelo. Stoga, u nastavku rada prenosimo u cjelosti navedenu inicijativu, gradonačelnika Džinde.

U sjednici našeg gradskog vijeća, držanoj 20. novembra o. g. (1888. op.a) gradonačelnik g. Ibrahim beg Džindo u prisustvu cjelokupnog vijeća i našeg kotarskog predstojnika vladinog tajnika Doboševića, kao vladinog povjerenika, stavio je sljedeći prijedlog: „Slavno vijeće! Dana 2. decembra o. g. navršuje se 40 godina, od kad Njegovo car. i kralj. Apost. Veličanstvo, naš premilostivi vladar i gospodar Car i kralj Franjo Josip I. caruje, te pošto se svi narodi u Njegovoj silnoj carevini puni radosti i oduševljenja spremaju da taj, u povjesnici preslavne monarhije Habsburške veoma znameniti dan dostojno proslave, u čemu i narod naše otadžbine, koja po njezinoj prevelikoj sreći sačinjava sad jedan dio te silne carevine, nije za rečenim narodima zaostao, već se on svugdje za proslavu tog njemu premilog dana najradosnije sprema, — pa s toga pozivam slavno vijeće da stvori zaključak, da se taj, za našu domovinu najznačajniji dan i u našem gradu proslavi dostojnim načinom, kako bi se u tom tako radosnom povodu i opet žarka ljubav i nepokolebiva lojalnost i odanost ovdašnjeg stanovništva prema našem uzvišenom vladaru dokazala. Ja sam tog mišljenja, da bi se taj dan najcjelishodnije time proslavio, kad bi se za vječitu uspomenu istog od strane ove opštine kakvo dobrotvorno djelo učinilo,... Pošto je taj predlog gradsko vijeće u cjelosti burnim oduševljenjem prihvatilo i odobrilo to je u potpunom smislu istog zaključak stvoren — te se usljed toga zaključka danas zorom sirotinja u dvoru beledije počela sakupljati iz sviju trinaest džemata naše kasabe i džemat po džemat sa njezinim muktarima i međžlisima na čelu rasporegijvati, kojoj naš gradonačelnik u prisustvu našeg kotarskog predstojnika, cjelokupnog gradskog vijeća i mnogobrojnog gragjanstva reče: „Čuj narode! Danas je punili četrdeset godina, od kad naš najmilostiviji Car caruje. U Njegovo carsko zdravlje dijeliće vam se danas od opštine sadaka; molite se Bogu uvijek za Njegovo zdravlje, jer od ovoga nama ništa drugog skupocjenijeg nema, bilo bogatu bilo fukari. Uskliknite sa mnom

¹¹ *Sarajevski list*, Unapregjenje, 2.12.1888. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1032692> Pristup: 6.11.2020. godine.

svesrdno: „Živio naš dobri Car Franjo Josip I.“ Gromoviti „živio“ zaori se iz hiljadu grla te su se po često čule riječi: Bog ga poživio, Bog dao i stotinitu carevao! nakon čega je gradonačelnik svojeručno 520 forinti, prisutnoj fukari: staru i mladu, zdravu i sakatu podijelio, koja je, opredjeljeni joj dio uzimajući, Cara blagosiljala.¹²

Doprinos gradonačelnika Džinde prosvjećivanju stanovništva

Ibrahim-beg Džindo značajnu pažnju je poklanjao i obrazovanju i školovanju djece, vjerujući da je isto ključ uspjeha i napretka, kako individualnog, tako i kolektivnog. To nam najbolje potvrđuje njegova inicijativa u gradskom vijeću, na sjednici, održanoj u decembru 1888. godine, da se iz Budžeta grada Tuzla odvoje sredstva za nekoliko stipendija, koje će se svake godine davati određenom broju učenika. Između ostalog, gradonačelnik Džindo je predložio slijedeće: ...*da se ustanove tri vječite Stipendije, kojima će se uvijek tri pitomca iz D. Tuzle i to: na gimnaziji, preparandiji i dječaćkom odgojilištu u Sarajevu od ove opštine izdržavati, u ime čega će se svake godine u proračun ukupno svota od 730 forinti uvršćivati.*¹³

Gradsko vijeće je prijedlog gradonačelnika Džinde jednoglasno podržalo, te na taj način iskazalo odlučnost na putu prosvjećivanja stanovništva. Ovdje je prije svega bitno istaći svijest o potrebi podrške i podsticaja prosvjećivanju stanovništva, odnosno ulaganju u obrazovanje. Stoga je takav prijedlog gradonačelnika Džinde za svaku pohvalu. Ukoliko se pak u drugom kontekstu razmatra visina sredstava od 730 forinti, može se konstatovati da su to za tadašnje vrijeme bila pozamašna sredstva. Naime, poređenja radi, godišnja plata vjeroučitelja u školi je iznosila 800 forinti¹⁴, na osnovu čega možemo utvrditi da je tada inicirana visina stipendija od 730 forinti za svaku pohvalu. Osim toga, suma u konačnici i nije toliko bitna, koliko je bitna namjera, a to je pomoć i podrška đacima za učenje i školovanje.

Nažalost, nedostatak historijskih izvora ne dozvoljava nam da pratimo dalje aktivnosti na realizaciji stipendija, te da li su iste realizirane svih narednih godina.

¹² *Sarajevski list*, Previšnji jubilej u D. Tuzli, 14.12.1888. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1033954> Pristup: 6.11.2020. godine.

¹³ *Sarajevski list*, Previšnji jubilej u D. Tuzli, 14.12.1888. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1033954> Pristup: 6.11.2020. godine.

¹⁴ „Na I. opštoj osnovnoj muškoj školi u Sarajevu, treba da se 1. septembra o. g., popuni mjesto rimo-katoličkog vjeroučitelja kojem će još spadati u dužnost, da predaje vjeronauku i na učiteljskom zavodu i opštoj djevojačkoj školi. S ovijem mjestom skopčana je godišnja plata 800 (osam stotina) forinata, a za nastavu u vjeri na učiteljskom zavodu još 200 (dvije stotine) forinata doplatka.“ Vidjeti više: *Sarajevski list*, autor: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Raspis stečaja, 22.7.1888. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1025487> Pristup: 6.11.2020. godine.

Privredni razvoj Tuzle u vrijeme gradonačelnika Džinde

Istraživanje i pisanje o gradonačelniku Ibrahim-beg Džindi treba razumijevati i analizirati zajedno sa njenim prevashodno industrijskim razvojem, odnosno sveukupnim privrednim rastom i unapređenjem. Za vrijeme dva mandata Ibrahim-beg Džinde, Tuzla izrasta od tradicionalnog u savremeni europski grad, sa izgradnjom značajnih industrijskih kapaciteta, vjerskih i drugih značajnih objekata, organizovanjem i kulturnim uzdizanjem stanovništva.

Tuzla, odnosno Donja Tuzla, dolaskom Austrougarske monarhije pokreće intenzivnu industrijsku proizvodnju. Značaj Tuzle i njen razvoj, još ranije je primijetio i Pavle Rovinski¹⁵, koji ističe prirodna bogatstva kojima obiluje Tuzla i konstatuje slijedeće: “bez sumnje, Donja Tuzla će u bliskoj budućnosti razviti i fabričnu industriju, u čemu će joj pomoći njena blizina prema civilizovanoj Evropi i ujedno s tim, još više će ojačati njena trgovina”. On za stanovnike Donje Tuzle navodi da “poseduju posebnu živahnost i poslovnost u celom ovom kraju i više nego bilo gde, ovde odiše duh slobode i težnja za obrazovanjem”. Znakovito je kako Rovinski prepoznaje privredne kapacitete Tuzle, te joj predviđa značajan industrijski rast. Također, zanimljiva je njegova analiza stanovnika Tuzle, o kojima govori u kontekstu težnje za obrazovanjem.

Dolaskom austrougarske uprave Donja Tuzla se postepeno mijenjala od tradicionalnog agrarno-zanatlijsko-trgovačkog, u industrijski grad, a kasnije i kulturni centar, sa svim etničkim, vjerskim, socijalnim, kulturnim i civilizacijskim posebnostima. To je vrijeme borbe tradicionalizma i modernizma, koja je prisutna u svim segmentima društva. Donja Tuzla postaje prostor miješanja naroda i kultura, ljudi različitog obrazovnog, stručnog i političkog profila.

Za Tuzlu su od posebne važnosti bili propisi od značaja za nesmetan trgovinski promet, te eksploataciju ruda i proizvodnja soli. Među najvažnijim privrednim aktivnostima i rezultatima su: izgradnja Solane u Simin Hanu (započeta 1884. godine, a u probnu proizvodnju puštena 1885), zatim otvaranje Rudnika uglja i Ciglane u Kreki 1885. godine, izgradnja pruge Doboje – Simin Han (puštena u saobraćaj 1886. godine), itd. *Sarajevski list* prenosi i značajnu informaciju Okružnog kao trgovačkog suda u Donjoj Tuzli, da je u registar za inokosne firme upisana: „Prva bosanska fabrika špirita i rafinerija, Alojs Granang, D. Tuzla“.¹⁶

U kolikoj mjeri su Donja Tuzla, Lukavac, te Simin Han bili bitni za industrijski razvoj najbolje potvrđuje činjenica po kojoj Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, donosi Naredbu o administrativnom odvajanju Grada

¹⁵ Pavle Rovinski, *Zapažanja za vreme putovanja po Bosni 1879. godine*, Časopis ministarstva narodne prosvete, mart 1880, peta decenija, deo CCVIII, Štamparija V. S. Balaševa, Sankt Peterburg 1880. (dalje: P. Rovinski, *Zapažanja*).

¹⁶ *Sarajevski list*, Okružni sud D. Tuzla, 3.2.1888. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1021787> Pristup: 6.11.2020. godine.

Donja Tuzla i industrijskih mjesta Lukavac i Simin Han, od kotara Donja Tuzla, pod nazivom Gradski i industrijski kotar Donja Tuzla, od 1. marta 1897. godine.¹⁷

Živopisan tekst o preobražaju grada Tuzle, izgradnji industrijskih objekata, fabrika, vodovoda itd, daje nam *Sarajevski list*, u kojem se navodi slijedeće: D. Tuzla, 18. jula. Gradnje. *Novi industrijalni zavodi*, „Čudo divno!“ *doviknuće zaista svatko, koji bude sadanji izgled našega grada sravnio sa onim od prije okupacije odnosno od prije režima Njegove Preuzv. g. ministra pl. Kallay-a. Od tvrdog materijala gragjene kuće mogle bi se u to doba, tako redi, na prstima brojati, dočim sada velika množina ovakovih ukusnih, javnih i privatnih zgrada naš grad ukrasuje, koje su u tečaju posljedne i ove godine gragjene a i sada se još na više strana veličanstvene zgrade dižu a to su: hapsana okružnog suda, četiri činovničke kuće, jedna velika i jedna srednja gostiona i više privatnih velikih i srednjih kuća. Hvala velikom dobrotvoru našega grada mudrom ministru Kallay-u, koji je uz ostale, do sada nam učinjene ogromne blagodjeti, početkom ove godine i taj nam veliki dobročin učinio da je nove zgrade za deset godina od kudnjeg poreza oslobodio, što je veoma naše gragjane na gradnje pobudilo... Osim postojećih erarnih, industrijalnih zavoda, ugljenog majdana, solare, cigljane itd., o kojima je u tom cijenjenom listu više puta riječ bila, gradi se već ove godine i velika fabrika za špiritus blizu Kreke, koja će preko sto hiljada forinti stati i o kojoj ću vam skoro opširno pisati, a ove nedjelje počinje takogjer i gradnja fabrike za pivo na općinskom meraju kod Brčanske Malte, koja će do 30.000 for. stati obe od privatnih poduzetnika. Eto dakle čudnog preobražaja našega grada za tako kratko vrijeme, eto mu goleme srede, napretka i blagostanja pod okriljem Nj. Veličanstva i mudrom vrhovnom upravom gosp. ministra Kallay-a.*¹⁸

¹⁷ *Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu*, Zemaljska štamparija, Sarajevo 1897, 45. Naredba br. 21.275/i, od 19. februara 1897. godine. U naredbi se navodi slijedeće: „Da bi se općim a naročito industrijalnim podizanjem grada D. Tuzle i industrijskih mjesta Lukavac i Simin Han vazda umnožavajući se poslovi njihovog stanovništva kod oblasti s potrebnom brzinom dovoljno savlagjivati mogli, izlučuje se na temelju dozvole dane od visokog zajedničkog ministarstva otpisom od 2. januara 1897. godine, br. 12.299/B.H. iz 1896. godine, iz teritorije kotara D. Tuzla poblize, kao što slijedi, opisani dio istog, te se pod oznakom „Gradski i industrijski kotar D. Tuzla“ od 1. marta 1897. godine, ustanovljuje kao novi politički upravni kotar.“

¹⁸ *Sarajevski list*, Gradnje, 24.7.1887. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1029677> Pristup: 4.11.2020. godine.

Prilog 2. Panorama Donje Tuzle iz 1892. godine.¹⁹

Koliki je bio značaj gradske uprave i gradonačelnika u smislu privrednog razvoja vidljivo je i iz činjenice da su grad i gradonačelnik stvarali pretpostavke za investitore, na način da su im ustupali gradske parcele za izgradnju industrijskih objekata. Takav je slučaj bio na primjer sa izgradnjom pivare u srcu Tuzle, a što je omogućeno od strane gradske uprave i gradonačelnika.

U kolumni *Sarajevskog lista* između ostalog navodi se i slijedeće: *Dne 25. pr. mj. (25.7.1887. op. a) započelo se faktično raditi oko gradnje nove pivare tik grada D. Tuzle kraj brčanske ceste. Posao brzo napreduje i nada je, da ćemo Tuzlaci za kratko vrijeme jeftinije pivo piti, nego li do sada. Za ovu pivaru kupio je vlasnik buduće tvornice g. S. Kohn iz Praga od grada vrlo udesno gradilište, upravo ispod strmog brda Trnovca. G. Kohn namjerava po svome zemljištu zasaditi vrlo krasnu šumicu i perivoj za zabavu i odmor svojih gostiju. Tuzlanska publika željno očekiva, da bude pothvat g. Kohna što prije ostvaren. Ova pivara ne će biti bez dobrih pošljedica po seljaštvo ovdašnje okolice, jer g. Kohn namjerava svoj ječam davati seljacima da budu uz njegove napredne napute proizvagjali ječam, što će ga pivara trošiti za kuvanje piva.*²⁰

Izgradnja komunalne infrastrukture

Urbanizacija i privredni razvoj, uticali su značajno na porast broja stanovništva Tuzle. U tom smislu se pred gradskom upravom prioriternim nametnulo pitanje izgradnje vodovoda, ali i kanala za odvođenje nečiste vode. Gradonačelnik Ibrahim-beg Džindo je za prvog mandata prepoznao prioritet

¹⁹ Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: ATK), *Zbirka fotografija* (dalje: ZF), br. 373, K- br. 3.

²⁰ *Sarajevski list*, Industrija i poljoprivreda, 5.8.1887. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1022751> Pristup: 3.11.2020. godine.

izgradnje komunalne infrastrukture, te je zajedno sa gradskim vijećem krenuo u realizaciju istog.

Riješenost, odlučnost, ali i spremnost izdvajanja finansijskih sredstava za realizaciju ovog bitnog projekta, potvrđuje nam kolumna *Sarajevskog lista*, u kojoj se između ostalog konstatuje slijedeće: *Osim toga gradi se od strane općine veliki vodovod, kojim će naš grad kroz tri lijepa i tako redi monumentalne česme potrebnu vodu za piće imati, a grade se takogjer na više mjesta i kanali, čime de se zdravstvene naše okolnosti veoma poboljšati, jer i pored romantičnog položaja našega grada ipak su mu zdravstvene okolnosti traljave zbog oskude u dobroj i dovoljnoj vodi i nedostatka kanala. Ove dvije posljedne gradnje stade općinu oko 15000 for. Elem kud god se čovjek krene svukud se gradi ili ruši, ulice se regulišu, kao poslije kakve prirodne katastrofe ili požara, aleje se sade a usrećeni smo i lijepim gradskim perivojem sa krasno sažidanom verandom i paviljonom.*²¹

Kako se vidi iz naprijed navedenog teksta, gradonačelnik Džindo je zajedno sa gradskim vijećnicima značajnu pažnju posvetio izgradnji vodovoda i česme, ali i izgradnji odvodnih kanala, koji su značajno uticali na poboljšanje higijenskih i zdravstvenih uslova građana. Za navedene radove Grad Tuzla je izdvojio 15.000 forinti. Zahvaljujući tome u Tuzli je 1888. godine izgrađena gradska česma u samom centru grada, na glavnom gradskom trgu.

Neumorni gradonačelnik Džindo je već na samom početku drugog mandata, 1893. godine, ulagao značajne napore, da odobrovolji Zemaljsku vladu, za izgradnju željeznog mosta na rijeci Jali, kod tadašnje gradske pijace.²² Tim povodom je sazvana sjednica gradskog vijeća²³, koja je održana šestog juna 1893. godine. Tom prilikom je gradonačelnik Džindo, nakon argumentiranog izlaganja na datu temu, gradskim vijećnicima predložio slijedeće: „...Stoga predlažem da vijeće zaključi da se Visoka Vlada u gore pomenutom smislu zamoli da našem gradu veliki dobročin učini te da gvoždenu ćupriju mjesto kod Kreke kod pazara sagraditi dade blagoizvoli, a da naša općina ćupriju kod Kreke na svoj trošak popraviti dade.“²⁴ Gradsko vijeće je sa velikim zadovoljstvom prihvatilo prijedlog gradonačelnika Džinde, te je zapisnik sa sjednice gradskog vijeća upućen Zemaljskoj vladi u Sarajevu, uz propratni akt predstojnika Okružne oblasti Donja Tuzla, Vukovića. Naime i okružni predstojnik Donje Tuzle,

²¹ *Sarajevski list*, Gradnje, 24.7.1887. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1029677> Pristup: 4.11.2020. godine.

²² Naime, Zemaljska vlada je 15. maja 1893. godine, donijela odluku da kod Rudnika Kreka sruši stari most i o državnom trošku podigne novi, željezni most, koji je trebao da poveže Kreku (upravu Rudnika) sa novom cestom u pravcu Doboja – Donja Tuzla. Narod, a ni gradski vijećnici nisu bili zadovoljni ovom odlukom, te su smatrali da bi bilo bolje da Zemaljska vlada iz svog proračuna podigne željezni most preko rijeke Jale, kod gradske pijace, gdje je saobraćaj frekventniji. Vidi više: M. Kujović, *Zapisnik*, 465.

²³ Na sjednici su osim gradonačelnika Džinde bili prisutni: Živko Crnogorčević, Pavle Stokanović, Abdaga Ponjavić, Muharem aga Kunosić, Mustafa eff. Turčinović, Abdaga Berbić i Boško Štitić. Perovođa je bio gradski bilježnik Mavrakis. *Isto*, 466.

²⁴ *Isto*, 467.

Vuković, je u potpunosti podržavao prijedlog gradonačelnika Džinde i gradskog vijeća Donja Tuzla.²⁵

Nesačuvanost historijskih izvora ne dozvoljava nam da pratimo dalje inicijativu gradonačelnika Džinde, ali se posredno kroz dostupne izvore može zaključiti da navedena inicijativa nije prihvaćena od strane Zemaljske vlade. Naime, budući da je prijedlogom planirana izgradnja mosta u blizini sadašnjeg mosta sa kipovima²⁶, možemo zaključiti da on nije izgrađen, budući da je na tom mjestu decenijama kasnije bio još uvijek drveni most. Gradsko vijeće Tuzle je 1933. godine donijelo odluku o izgradnji betonskog mosta (most sa kipovima), jer je raniji drveni, oronuli, odnijela Jala usljed olujnog vremena.²⁷

Izrastanje Tuzle u kulturni centar

Razvoj industrije uticao je direktno, ali i indirektno na kulturne prilike u Tuzli i njenoj okolini. Naime, sve veći razvoj industrije, zahtijevao je veću potrebu za kvalifikovanom radnom snagom, koja je dolazila iz drugih dijelova Monarhije, a koja je sa sobom donosila svoje običaje, tradiciju, kao i potrebu za djelovanjem na kulturnom polju, kroz organizovanje koncerata i drugih kulturnih sadržaja. Razvoj industrije uzrokovao je i nasušnu potrebu obrazovanja domaćeg stanovništva, na koji način je povećani nivo obrazovanosti i prosvijećenosti stanovništva direktno uticao na nivo kulturnog uzdizanja stanovništva.

U periodu uprave gradonačelnika Ibrahim-beg Džinde, Tuzla izrasta u značajan kulturni centar, u kojem se osnivaju pjevačka društva, udruženja građana iz oblasti kulture, prosvjećivanja, sporta i slično.

Značajnije uzdizanje na kulturnom planu, u segmentu njegovanja konfesionalnih običaja, rezultiralo je formiranjem pjevačkih društava. Tako je u Donjoj Tuzli osnovano, prvo u Bosni i Hercegovini, pjevačko društvo pod nazivom “Donjotuzlansko srpsko pravoslavno crkveno pjevačko društvo“, 1887. godine. Nakon sarajevske, druga muslimanska čitaonica u Bosni osnovana je u Tuzli, 1891. godine, a za prvog predsjednika postavljen je dr. Mehmed Šerbić²⁸, koji je ostao na toj dužnosti do kraja Prvog svjetskog rata.

²⁵ *Isto*, 465.

²⁶ U prijedlogu gradonačelnika Džinde se govori da bi most spajao Pazar (marveni sajam) sa Appelovim trgom, iz čega se može zaključiti da se radi o lokaciji u blizini današnjeg mosta sa kipovima.

²⁷ Više o izgradnji mosta sa kipovima 1933. godine vidjeti: Hatidža Fetahagić, Gradnja mosta s kipovima na rijeci Jali, *Arhivska praksa* br. 20, Tuzla 2017, 543-553.

²⁸ Mehmed Šerbić je prvi diplomirani ljekar musliman iz Bosne. Rođen je 1847. godine, a umro je 1918. godine u Tuzli. Završio je Medicinski fakultet u Istanbulu, a nostrificirao je diplomu u Beču 1879. godine. Dr. Mehmed Šerbić je postavljen 1874. godine za ljekara Zvorničkog sandžaka u Tuzli i postaje prvi ljekar bolnice u Tuzli. Kao čovjek, dr. Šerbić je bio prožet visokim humanizmom. Držao je predavanja ne samo iz medicine, već i iz drugih oblasti, boreći se protiv praznovjerja i nazadnog shvatanja. Dragiša Trifković, *Tuzlanski vremeplov*, Beograd 1980, 56.

Osim čitaonica koje su imale uglavnom konfesionalni predznak, osnivane su i činovničke čitaonice (Beamten casinos). Prva takva, činovnička čitaonica, na prostoru Okruga Tuzla, osnovana je u Donjoj Tuzli, 1893. godine, kada su 15. septembra navedene godine odobrena Pravila iste.²⁹

Pjevačko društvo "Majeвица" zvanično je započelo sa radom 11. januara 1896. godine, kada su odobrena Pravila, odnosno Pravilnik Narodnog pjevačkog društva "Majeвица" u Donjoj Tuzli.³⁰ Pjevačko društvo "Majeвица" je često organizovalo, u prostorijama "Grand Hotela" u Donjoj Tuzli koncerte, sa plesom i diletantnim predstavama. Isti su često izvođeni uz sudjelovanje vlastitog pjevačkog i tamburaškog zbora, te rudarske muzike, a nakon istog je priređivana igranka.

U skladu sa navedenim promjenama, cjelokupni društveni, a samim tim i kulturni život Donje Tuzle, dobija nove dimenzije. U Donjoj Tuzli se organizuju konjičke trke, vožnja i trke čamcima, zatim takmičenja u gađanju puškama. *Sarajevski list* o tome izvještava slijedeće: *Od gradskog poglavarstva u Donjoj Tuzli dobili smo ovaj izvještaj: Dana 16. i 17. juna o. g. (1888. godine, op.a) biće grad D. Tuzla presretan ugostiti Njezinu Carsku Visost prejasnu Carevičku Stefaniju. Uz ostale svečanosti, koje su za rečene dane odregjene, priregjuje grad D. Tuzla tri trke i to: 1. Velika bosanska konjska trka sa djecom. Za ovu trku odregjene su 3 nagrade i to: a) 30 # (trideset), b) 12 # (dvanaest), a c) 8 # (osam dukata u zlatu). 2. Mala bosanska konjska trka bez djece sa 5 nagrada i to: a) 3 aršina čoje, b) košulja, c) gaće, d) marame i e) svitnjak. 3. Pješačka trka sa 3 nagrade i to: a) 2 aršina čoje, b) košulje i c) peškir. Pri velikoj i maloj konjskoj trci mogu samo konji bosanske pasmine poteći se, a pravo na nagrade pri velikoj trci imaju samo onda ako pod djecom bar do polovine puta dogju. Vlasnici pak dotičnih konja dužni su najdalje do subote 4. juna o. g. u 9 sah. prije podne kod potpisanog poglavarstva prijaviti se, jer koji se do rečenog dana i sah. ne prijavi, biće sa kasnijom prijavom odbijen i ne će mu se nikako dopustiti da i njegov konj u trci bude. Vlasnici konja za veliku trku moraju do rečenog dana kod ovog poglavarstva i po jedan dukat u zlatu kao opkladu položiti. Sve ove trke držaće se u Nedjelju 5. juna o. g. u 10 sah. prije podne na staroj brčanskoj cesti; dotični se prijavitelji na to veoma upozoruju da se već u 9 sah. u jutru toga dana konji*

²⁹ Pravila Činovničke čitaonice u Donjoj Tuzli, nalaze se u Zavičajnoj zbirci JU NUB "Derviš Sušić" u Tuzli, (dalje: Zbirka, JU NUB "DŠ" T). Značajno je napomenuti da su pomenuta Pravila napisana dvojezično, na bosanskom i njemačkom jeziku. U skladu sa članom 2. Pravila, svrha društva jeste *unapredjivanje opšteg uma, korisnog znanja i društvenosti*.

³⁰ Pravilnik Narodnog pjevačkog društva "Majeвица". Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), Zajedničko ministarstvo finansija (dalje: ZMF), br. dok. 4112/I.A. od 11. januara 1896, K- br. 314, Š. 63-65. Rudo Krajtmajer, dugogodišnji član i sekretar društva (od 1920-1943. godine) navodi 1895. godinu, za godinu osnivanja društva, jer su se članovi društva i ranije sastajali, dakle prije zvaničnog odobravanja Pravila. Mirna Marić, Razvoj i djelatnost pjevačkih društava u Tuzli do 1945, *Zbornik radova XXXIV Kongresa Saveza Udruženja folklorista Jugoslavije*, Tuzla 1987, 342. (dalje: M. Marić, *Razvoj i djelatnost pjevačkih društava*),. Član društva od 1900. godine bio je i nadbiskup Štadler. Ambrozije Benković, *Tuzlansko područje negda i sada, s posebnim osvrtom na vjerske prilike*, Županja – Đakovo, 1971, 263-264. (dalje: A. Benković, *Tuzlansko područje*).

na onom mjestu moraju naći, sa kojega će se poteći. Osim toga vlasnicima konja za veliku trku javlja se još i to, da djeca, koja će konje jahati, moraju biti čisto obučena, jer im se sa prljavim i poderanim haljinama ne će dopustiti jahati Takogjer i pješaci moraju biti čisto obučeni, a i oni se moraju na jedan dan prije prijaviti ovom gradskom poglavarstvu.³¹

U vrijeme gradonačelnika Džinde osnivaju se i prve štamparije u Tuzli i njenoj okolini. Prema navodima Đ. Pejanovića, prvobitno je u Bijeljini 1895. godine počela sa radom Štamparija Nikolausa Pissenberga, ali je ubrzo prenesena u Donju Tuzlu, 1897. godine.³²

Iste godine u Tuzli se pojavljuje još jedan štampar, Jozef Schnürmacher (Šnirmaher, op. a), koji je osim dobijene dozvole za otvaranje knjižare, dobio dozvolu za maloprodaju publikacija koje su izlazile u izdanju državne uprave.³³ Saradnja koja je ostvarena između ove dvije tuzlanske štamparije prerasta u zajedničku štamparsko – izdavačku kuću, pod nazivom Štamparija Nikolausa Pissenbergera i Jozefa Schnürmachera komanditnog društva.³⁴ Pozorišne predstave također su u to vrijeme sadržajno obogaćivale i krasile kulturnu scenu Tuzle.³⁵

Izgradnja sakralnih objekata

U mandatu Ibrahim-beg Džinde grade se i značajni sakralni objekti. Pored već, ranije izgrađene pravoslavne crkve, gradonačelnik Džindo je zajedno sa muftijom Muhamed ef. Čokićem bio na čelu odbora koji se pobrinuo za ponovnu izgradnju Behram-begove (Šarene) džamije 1888. godine³⁶.

³¹ *Sarajevski list*, konjska i pješačka trka, 10.6.1888. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1024655> Pristup: 7.11.2020. godine.

³² Đorđe Pejanović, *Štamparije u Bosni i Hercegovini 1529-1951*, Sarajevo 1952, 38. (dalje: Đ. Pejanović, *Štamparije*).

³³ Dopis Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, br. 64452 od 14. septembra 1896. godine, upućen Zajedničkom ministarstvu finansija, koji se odnosi na zahtjev Jozefa Šnirmahera iz Donje Tuzle, za odobravanje koncesije za otvaranje knjižnice i za nošenje izdatih publikacija u izdavačkoj kući Zemaljske vlade. *Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Redaktor, Risto Besarović, Građa za proučavanje političkih, kulturnih i socijalno-ekonomskih pitanja iz prošlosti Bosne i Hercegovine (XIX i XX vijek), Sarajevo 1968, 221-222. (dalje: R. Besarović, *Kultura i umjetnost – građa*).

³⁴ Sabina Babajić, Razvoj štamparsko–izdavačke djelatnosti u Tuzli, *Bosniaca, Časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1996, 13. (dalje: S. Babajić, *Razvoj štamparsko–izdavačke djelatnosti u Tuzli*).

³⁵ O kulturnim prilikama u Tuzli i njenoj okolini, vidjeti više u: Omer Zulić, *Kulturne prilike u Tuzli i njenoj okolini na razmeđu XIX i XX stoljeća*. Magistarski rad, mentor: prof. dr. Izet Šabotić. <https://plus.cobiss.net/cobiss/bh/bs/bib/1024375294>

³⁶ Graditeljska cjelina - Šarena (Časna, Atik, Gradska, Behram-begova) džamija sa haremom, ulazni portal i mjesto Behram-begove medrese u Tuzli, općina Tuzla, 2010. godine proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Vidjeti više na:

http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3295

Pristup: 13.12.2023. godine.

U tekstu koji je prenio Sarajevski list, navodi se slijedeće: *Iz D. Tuzle pišu nam 4. o. m. (juna, op. a) o početku klanjanja u nanovo sazidanoj Behrambegovoj džamiji ovo: „Naš grad, koji se ima dvije godine neprestano dan za danom gragjenjem krasnih i veličanstvenih privatnih i javnih zdanja ukrasuje, usrećio se ove godine, hvala inicijativi, revnosnom nastojanju i toplom zauzimanju našeg valjanog mutesarifa, velemožnog g. vladinog savjetnika viteza Vukovića, kome naši muhamedovski sugragjani ne mogu dovoljno za to zahvaliti i prema kome u opšte sve ovdašnje stanovništvo za mloga njegova blagodjetna djela a osobito za uregjenje i uljepšanje ovoga grada vrle osjećaje najiskrenije ljubavi i najdublje odanosti i naklonosti i najtoplije blagodarnosti odavno odgajiva, koje je osjećaje ponova na najsajjniji način i objelodanilo; usrećio se, velim, u toku ove godine divnim i zaista čarobnim nakitom, novosagragjenom „Behrambegovom džamijom“, koja je srdačnim prilozima ovdašnjeg muhamedovskog stanovništva i velikodušnom potporom visoke Zemaljske vlade sa svim iz temelja na novo podignuta. S toga što nijesam sposoban u vještačkom znanju veoma mi je žao što ne mogu ljepotu ove zgrade stvarno i obširno ovdje opisati, nu toliko navesti mogu, da je po planu i štihu džamije u Kajiru postojeće zidana, po kojoj su formi i Mavri u Španjolskoj u svoje vrijeme na više mjesta džamije podizali; da je njezin izgled magičan, i da po ovoj domovini ovakove lijepe džamije nigdje nema, i ako postoje na više mjesta od nje skupocjenije i bogatije. Njezin ukusan i veoma estetičan plan izradio je naš vrijedni okružni mjernik g. Mihanović, koji ga je i izveo takom vještinom i uspjehom kakav se samo poželjeti može, te je za to zaslužio svaku pohvalu; a ovaku pohvalu izrekli su mu najmjerodavniji muževi, članovi društva mjernika i neimara iz Beča, koji su ovijeh dana njihovom cijenjenom posjetom naš grad usrećili: Ovi vještaci nijesu se dosta mogli načuditi ljepoti ove džamije a veoma ih je iznenadilo kad su doznali koliko će ista stati, jer po njezinom izgledu i krasoti čini se odista svakome da je njezina gradnja dvostruko stala, nego što je u samoj stvari potrošeno na nju. Prvi put će se klanjati u ovoj džamiji u petak 15. o. m. (juna, op.a.) te je već odbor, koji se sa gradnjom iste veoma pohvalno pobrinuo sa našim gradonačelnikom Ibrahimbegom Džindom i mustijom Muhamed ef. Čokićem na čelu poslao naviše mjesta po svoj Bosni najsrdačnije pozive na tu, za muhamedovski narod uzvišenu vjersku svečanost, pa sudeći po pripremama, koje se za to čine, u naprijed se misliti može da će svečanost ispasti najsajjnije.*³⁷

O Šarenoj džamiji u Tuzli, zanimljive podatke, donosi i Dragiša Trifković, koji, između ostalog navodi kako je džamija imala sagrađenu kupolu, koja je poslije tri godine napukla, te je zamijenjena krovom na četiri vode.³⁸ U Salnami iz 1888. godine (1306. hidžretske godine) navodi se slijedeće: „Dvjesto

³⁷ Sarajevski list, 10.6.1888. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1024633> Pristup: 6.11.2020. godine.

³⁸ Dragiša Trifković, *Tuzlanski vremeplov V*, Tuzla 1997, 51.

godina bila na istom mjestu drvena džamija bez munare, a na njenim temeljima podignuta sada ova lijepa džamija sa munarom.“³⁹

Prilog 3. Razglednica Tuzle, iz austrougarskog perioda, sa motivom Šarene džamije.⁴⁰

U Tuzli je 1893. godine u vrijeme drugog mandata Ibrahim-beg Džinde sagrađena i Rimokatolička crkva.

Informacije o tome donosi nam Sarajevski list, u kojem stoji slijedeće: *Osveštanje crkvenog zemljišta. Iz D. Tuzle pišu nam, da je ondje 12. o. presv. nadbiskup dr. Stadler osveštao zemljište, na kojem će otpočeti gradnja nove rimokatoličke crkve. Tom činu prisustvovali su okružni upravitelj, vladin savjetnik g. A. vit. Vuković, brigadir general Sommer, načelnik Ibrahim beg Džindo, činovnici, oficiri i ogroman broj tamošnje publike. Poslije crkvenog obreda oslovio je nadbiskup prisutnu publiku, za tijem okružnika vit. Vukovića hvaleći blagotvorna djela zemaljske vlade i velikodušnost njezinu i prilikom gradnje ove crkve; za tijem je istakao uspješno djelovanje vit. Vukovića i preporučio njegovoj brizi izvršenje ove gradnje. Vladin savjetnik vit. Vuković zahvalio je nadbiskupu na svečanom činu, te oduševljeno kliknuo u zdravlje Nj. Veličanstva, na što se publika odazvala burnijem poklikom, a rudarska kapela uz gruvanje prangija odsvirala carevku. Iza toga je nadbiskup tri puta zakopao ašovom u zemlju, a za njim isto tako vit. Vuković i general Sommer i svečani čin*

³⁹ http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3295 Pristup: 13.12.2023. godine.

⁴⁰ Zbirka fotografija Arhiva Tuzlanskog kantona, br. 376b.

se na tome završio. Rimokatolička crkva sagradiće se na novom velikom Appelovom trgu, najljepšem dijelu napredne Tuzle.⁴¹

Izgradnja sakralnih objekata u Tuzli, u periodu gradonačelnika Ibrahim-beg Džinde, svakako je obogatila urbanu i arhitektonsku sliku grada. Kako to primjećuje autor naprijed navedene kolumne, crkva je izgrađena „u najljepšem dijelu Tuzle“, a u njenoj neposrednoj blizini je bila i Behram-begova džamija. Behram-begova džamija je za ono vrijeme predstavljala pravi biser sakralne arhitekture Tuzle, koja je svojom ljepotom i izgledom plijenila pažnju svih građana, ali i prolaznika i rijetkih putopisaca, koji su bili očarani njenom ljepotom navodeći da po ovoj domovini ovakove lijepe džamije nigdje nema.⁴²

Pohvale i odlikovanja gradonačelniku Džindi

Požrtvovan i aktivan rad gradonačelnika Džinde prepoznat je od strane kotarskih i carskih velikodostojnika, ali i od samih građana Tuzle. Za doprinos gradonačelnik Džindo je odlikovan ordenom Franje Josipa. Značajno je napomenuti da je Džindo odlikovan zajedno sa gradonačelnikom Sarajeva, Mustafa-begom Fadilpašićem, gradonačelnikom Banja Luke, Bali-begom Beglerovićem, kao i tadašnjim vjerskim uglednicima.

U kolumni koju donosi *Sarajevski list*, a povodom navedenih odlikovanja, stoji sljedeće: *Njegovo car. i kralj. Apostolsko Veličanstvo je Previšnjim riješenjem od 9. augusta 1888. u znak priznanja osobito lojalnog držanja blagoizvoljelo premilostivo podariti sljedeća Previšnja odlikovanja: orden željezne krune II. stepena gradonačelniku u Sarajevu Mustafi begu Fadil Pašiću i isti orden III. stepena franjevačkom redovničkom svešteniku i župniku u Vitezu fra Anti Čuriću, velikom posjedniku i predsjedniku ist. pravosl. crkvene i školske opštine u Sarajevu Petru T. Petroviću i gradonačelniku u Banjaluci Baliti begu Begleroviću, svjema uz oprost pristojbe; daljekomturni krst ordena Franje Josipa sa zvijezdom katoličkom biskupu u Banjaluci fra Marianu Markoviću i viteški krst istog ordena: šerijatskom nadsudiji Nureddinu eff. Hafizoviću, gradonačelniku u D. Tuzli Ibrahimu begu Džindu, predsjedniku ist pravosl. crkvenog i školskog odbora u D. Tuzli Risti Jovanoviću, gradonačelniku u Bos. Gradišci Mujagi Smajlagiću, posjedniku i gradskom vijećniku u Sarajevu Hašim agi Glogju, posjedniku Gligoriju M. Jeftanoviću i najzad gradskom vijećniku u Sarajevu Vasi S. Kraljeviću.*⁴³

U kolikoj mjeri je gradonačelnik Džindo uživao povjerenje i pohvale najviših austrougarskih zvaničnika, govori i podatak da je Džindo počastvovan

⁴¹ *Sarajevski list*, Mali vjesnik, 21.7.1893. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/940446> Pristup: 15.11.2020. godine.

⁴² *Sarajevski list*, 10.6.1888. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1024633> Pristup: 10.11.2020. godine.

⁴³ *Sarajevski list*, Zvanično, 24.8.1888. godine. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/1026409> Pristup: 11.11.2020. godine.

time da je bio u zvaničnoj delegaciji koja je u ime Bosne i Hercegovine posjetila i prisustvovala otvaranju Milenijske izložbe u Budimpešti 1896. godine, na kojem je Bosna i Hercegovina imala poseban izložbeni paviljon.⁴⁴ Gradonačelnik Džindo je učestvovao u delegaciji sa najvišim državnim i vjerskim dužnosnicima iz Bosne i Hercegovine. *Jučer je oputovao poglavar zemlje preuzv. g. baron Appel sa svojom suprugom na otvaranje milenijske izložbe u Budimpeštu. S istim vozom oputovali su i mještanski članovi deputacije iz Bosne i Hercegovine, koja će se u Budimpešti pokloniti ljubljenom vladaru, Njeg. Veličanstvu Caru i kralju Franji Josipu. U deputaciji biće ovi domaći dostojanstvenici i gragjani: mitropolit Serdim Perović i Nikola Mandić. reis-ul-ulema H. Mehmed Teofik ef. Azabagić; muftije H. Muhamed Kadim ef. Korkut iz Travnik, H. Muhamed ef. Čokić iz D. Tuzle; Ali ef. Džabić iz Mostara; španjolski nadržabin Avram Abinon; dalje gradski načelnik u Sarajevu Mehmed beg Kapetanović-Ljubušak i podnačelnik Petro T. Petrović; mostarski gradski načelnik Ibrahim beg Kapetanović sa podnačelnicima Ivanom Bašadurom i Gjorgjom Glavanom, savjetnik vrhovnog šerijatskog suda H. Nezir ef. Škaljić, predsjednik zemaljske vakufske komisije Ibrahim beg Bašagić, vlasnik "Bošnjaka" advokat Jusuf beg Filipović, urednik „Vatana“ Mehmed Hulussi, gradski zastupnici Gligorije M. Jeftanović, Vaso S. Kraljević, Risto Gj. Besarović i Anton Peršić iz Sarajeva; veliki posjednici Derviš beg Čengiđ iz Zagorja, Ragib beg Džinić iz Banjaluke, Mehmed beg Alajbegović iz Bihaća, Ibrahim beg Džindo iz D. Tuzle, Ali beg Firdus iz Livna, Daud beg Bašagić iz Nevesinja, vojvoda Mašo Vrbica i proto Vid Kovačević iz Banjaluke. Sa deputacijom su pošli u Budimpeštu i okružni predstojnici iz Bosne i Hercegovine gg. dr. F. baron Mollináry, Jakov Vojvodić, Pius baron Lazarini, Fridrik Foglár, M. vitez Rukavina i okružni upravitelj vladin savjetnik dr. Lothar vit. Berks iz Bihaća, a deputaciju će najstariji okružni predstojnik dr. baron Mollináry privesti Njeg. Veličanstvu na poklonstvo.*⁴⁵

Uspješno vođenje Tuzle, od strane Ibrahim-beg Džinde, bilo je prepoznato i od strane samih građana. U čast njegovog višegodišnjeg upravljanja gradom, u Tuzli je priređena i proslava. Tako, *Sarajevski list*, donosi informaciju o proslavi koja je održana u Tuzli, 1897. godine, u čast gradonačelnika Džinde. *Iz Tuzle nam pišu, da se tamo svečano proslavlja deset-godišnjica načelnikovanja Ibrahim beg Džinde. Predstavnici vojenih i gragjanskih vlasti, korporacije i mnogi gragjani svijju vjeroispovjesti čestitahu svečaru u njegovom gostoljubivom domu.*⁴⁶

⁴⁴ O Milenijskoj izložbi, te sadržajima bosanskohercegovačkog paviljona pogledati više u katalogu: *Bosna i Hercegovina na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine*, izdanje izložbenog ureda Bosanskohercegovačke Zemaljske vlade. Dostupno na: <https://digital.bgs.ba/bosna-i-hercegovina-na-milenijskoj-izlozbi-u-budimpešti-godine-1896/> Pristup: 29.1.2021. godine.

⁴⁵ *Sarajevski list*, Mali vjesnik, 1.5.1896. godine. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/950163> Pristup: 6.12.2020. godine.

⁴⁶ *Sarajevski list*, Zvanično, 5.2.1897. godine. Dostupno i na: <http://www.infobiro.ba/article/964191> Pristup: 6.12.2020. godine.

Iznenadna smrt gradonačelnika Džinde

Ubrzo nakon navedene proslave koja je organizovana petog februara 1897. godine, gradonačelnik Ibrahim-beg Džindo je umro, početkom aprila 1897. godine. Vijest o smrti gradonačelnika Džinde je sadržana u telegramu, koji je predstojnik Okružne oblasti Donja Tuzla, Foglar⁴⁷ uputio u Beč, drugog aprila 1897. godine. U telegramu je navedeno slijedeće: „Gradonačelnik Donje Tuzle Ibrahimbeg Džindo upravo je umro“.⁴⁸ U vrijeme smrti, gradonačelnik Ibrahim-beg Džindo imao je 72 godine.⁴⁹

Prilog 4. Telegram koji je predstojnik Okružne oblasti Donja Tuzla, Foglar, uputio u Beč, sa viješću o smrti gradonačelnika Ibrahim-beg Džinde.⁵⁰

⁴⁷ Foglar je bio treći po redu predstojnik Okružne oblasti Donja Tuzla. Imenovan je na dužnost 1894. godine, a tu funkciju je preuzeo od ranijeg predstojnika Johana von Vukovića. Na toj funkciji bio je do 1912. godine. To je period u kojem je Bosna i Hercegovina imala najintenzivniji napredak kako u privrednom, graditeljskom, tako i kulturno-prosvjetnom razvoju, što se odnosi i na Okružnu oblast Donja Tuzla. Vidi više: Mina Kujović, Okružna oblast Donja Tuzla pod upravom Fridriha von Foglara od 1894. do 1912. godine, *Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju*, godina XII, broj 25, Gračanica 2008, 91-100. (dalje: M. Kujović, *Fridrih von Foglar*).

⁴⁸ ABiH, ZMF BiH, kutija 26, godina 1897.

⁴⁹ Rođen je 1825. godine. Podatak o godini rođenja preuzet od mr. sci. Kemala Nurkića, iz referata koji je izložio na okruglom stolu, pod nazivom: *Znamenite ličnosti Tuzle: Ibrahim beg Džindo gradonačelnik Tuzle – 135 godišnjica imenovanja*. Okrugli sto je održan 23.12.2020. godine u Omladinskom centru Tušanj – Slatina.

⁵⁰ ABiH, ZMF BiH, kutija br. 26, predmet broj: 3794/1897. od 2. aprila 1894. godine.

Zaključak

Period upravljanja gradom Ibrahim-beg Džinde može se okarakterisati značajnim industrijskim i uopće privrednim razvojem, urbanizacijom, kulturnim napretkom, izgradnjom sakralnih i profanih objekata, te njegovanjem dobrih međuljudskih odnosa i svekolikog napretka Tuzle. Kao prvi čovjek Tuzle, vodio je računa o svim bitnim segmentima za kvalitetniji život i prosperitet, te iste podržavao. Od privrednog razvoja, podsticaja prosvjećivanju stanovništva, njegovom kulturnom uzdizanju, do izgradnje vodovoda i čaršijske česme, inicijativa i aktivnog učešća i podrške u izgradnji vjerskih objekata. Njegovo umijeće upravljanja gradom, te uspostavljanju dobrih međuljudskih odnosa, koji su rezultirali napretkom na svim poljima društvenog života grada, najbolje ilustruje činjenica zajedništva u gradskom vijeću, gdje su inicijative i prijedlozi gradonačelnika Džinde usvajani jednoglasno, uz apsolutnu podršku svih vijećnika.

O njegovim ljudskim kvalitetima, a onda i profesionalnim sposobnostima najbolje svjedoče i potvrđuju priznanja, koja su mu dodijeljena od strane austrougarskih velikodostojnika, ali i od samih građana Tuzle. Na osnovu naprijed iznesenog može se konstatovati da je gradonačelnik Džindo, u svom postupanju, djelovanju i promišljanju bio znatno ispred svoga vremena. Njegova razmišljanja su bila svezremana, u smislu racionalnog promišljanja i prihvatanja realnosti, te neophodnosti uklapanja u savremene tokove, koje je diktirala, nova, austrougarska vlast. Zahvaljujući takvim prvacima, Bošnjaci Muslimani su mogli naći svoje mjesto u okvirima nove austrougarske uprave, te od toga društva dobiti određene benefite bitne ne samo za opstanak, nego i napredovanje u svakom smislu, uz pravo zadržavanja i njegovanja svih posebnosti bošnjačke, vjerske, tradicijske, običajne, jezičke i svake druge posebnosti.

Na taj način, Tuzla se postepeno mijenjala od tradicionalno agrarno-zanatsko-trgovačkog, u industrijski grad, a kasnije i kulturni centar, sa svim etničkim, vjerskim, socijalnim i kulturnim posebnostima. U gradu postepeno preovlađuje svijest vezana za moderne (u to vrijeme) tokove i načine života, te moderna zanimanja, kao što su intelektualci, činovnici, poslovni ljudi i radnici, koji postaju nosioci nove urbanizacije gradova i evropskog načina života i promišljanja. Orijentalni karakter grada nije se izgubio, ali je dobio neke nove, evropske karakteristike, kao što su nazivi ulica, vodovod, kanalizacija, električno osvjetljenje, arhitektura, itd.

O napretku Tuzle, u periodu gradonačelnika Ibrahim-beg Džinde, najbolje svjedoči zapažanje Henrika Rennera, koji je u svom putopisu, naveo slijedeće: *Prvi put sam Tuzlu posjetio 1878. godine. Tada je to bio turski grad, znamenit radi soli,... Drugi put sam vidio Tuzlu godine 1886., kada je se otvarala željeznica iz Doboja u Simin Han, postojala je polu modernim gradom.... Za mog*

posljednjeg boravka 1896. našao sam industrijsko i rudarsko središte, koje te zadivljuje...⁵¹.

Summary

The period of governance of Ibrahim-bey Džindo can be characterized by significant industrial and generally economic development, urbanization, cultural progress, the construction of sacred and profane buildings, and the nurturing of good interpersonal relations and all-round progress of Tuzla. As the first man of Tuzla, he took care of all important segments for a better quality of life and prosperity, and supported them. From economic development, encouragement to the enlightenment of the population, its cultural upliftment, to the construction of water supply and bazaar fountain, initiatives and active participation and support in the construction of religious buildings. His skill in managing the city and establishing good interpersonal relations, which resulted in progress in all areas of the city's social life, is best illustrated by the fact of unity in the city council, where the initiatives and proposals of the mayor of Džindo were adopted unanimously, with the absolute support of all councilors.

His human qualities, and then also his professional abilities, are best testified and confirmed by the recognitions awarded to him by the Austro-Hungarian dignitaries, as well as by the citizens of Tuzla themselves. Based on the above, it can be concluded that Mayor Džindo was significantly ahead of his time in his actions, actions and thinking. His thoughts were timeless, in the sense of rational reflection and acceptance of reality, and the necessity of fitting into contemporary trends dictated by the new Austro-Hungarian government. Thanks to such champions, Bosniak Muslims were able to find their place within the framework of the new Austro-Hungarian administration, and from that society to receive certain benefits essential not only for survival, but also advancement in every sense, with the right to retain and nurture all the peculiarities of Bosniak religious, traditional, customary, linguistic and any other law and particularity.

In this way, Tuzla gradually changed from a traditionally agrarian-craftsman-trade town to an industrial city, and later a cultural center, with all its ethnic, religious, social and cultural peculiarities. In the city, awareness related to modern (at that time) currents and ways of life, and modern professions, such as intellectuals, officials, businessmen and workers, who become the bearers of the new urbanization of cities and the European way of life and thinking, gradually prevails in the city. The oriental character of the city was not lost, but it gained some new, European features, such as house numbers, street names, water supply, sewage, electric lighting, architecture, etc.

The progress of Tuzla during the period of the mayor Ibrahim-bey Džindo is best evidenced by the observation of Henrik Renner, who stated the

⁵¹ Henrik Renner, *Herceg Bosnom uzduž i poprijeko*, Mitrovica 1900, 530.

following in his travelogue: *I visited Tuzla for the first time in 1878. At that time it was a Turkish city, famous for its salt... The second time I saw Tuzla was in 1886, when the railway from Dobož to Simin Han was opened, it existed as a semi-modern city... During my last stay in 1896, I found the industrial and mining center itself, which amazes you...*

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. Arhiv Bosne i Hercegovine: *Zajedničko ministarstvo finansija*.
2. Arhiv Tuzlanskog kantona: *Zbirka fotografija*.
3. Zavičajna zbirka JU NUB "Derviš Sušić" u Tuzli: *Pravila Činovničke čitaonice u Donjoj Tuzli*.

Objavljeni izvori/Published sources:

1. *Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Redaktor, Risto Besarović, Građa za proučavanje političkih, kulturnih i socijalno-ekonomskih pitanja iz prošlosti Bosne i Hercegovine (XIX i XX vijek), Sarajevo 1968.
2. *Memoari Živka Crnogorčevića*, priredio za štampu Milenko S. Filipović, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, knjiga XIV, odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knjiga X, Sarajevo 1966.
3. Renner Henrik, *Herceg Bosnom uzduž i poprijeko*, Mitrovica 1900.
4. Rovinski Pavle, *Zapažanja za vreme putovanja po Bosni 1879. godine*, Časopis ministarstva narodne prosvete, mart 1880, peta decenija, deo CCVIII, Štamparija V. S. Balaševa, Sankt Peterburg 1880.

Službeni listovi/Official papers:

1. *Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu*, Zemaljska štamparija, Sarajevo 1897.

Novine/Newspapers:

1. *Novi Behar*, 1927.
2. *Sarajevski list*, 1887.
3. *Sarajevski list*, 1888.
4. *Sarajevski list*, 1893.
5. *Sarajevski list*, 1896.
6. *Sarajevski list*, 1897.

Rukopis/Manuscript:

1. Zulić Omer, *Kulturne prilike u Tuzli i njenoj okolini na razmeđu XIX i XX stoljeća*. Magistarski rad.

Knjige/Books:

1. Benković Ambrozije, *Tuzlansko područje negda i sada, s posebnim osvrtom na vjerske prilike*, Županja – Đakovo 1971.

2. Kamberović Husnija, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878-1918. godine*, Sarajevo 2003.
3. Kruševac Todor, *Bosanskohercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo 1978.
4. Pejanović Dorđe, *Štamparije u Bosni i Hercegovini 1529-1951*, Sarajevo 1952.
5. Šabotić Izet, *Čifčijski odnosi i promjena vlasništva nad zemljom u Bosni i Hercegovini, (1878-1918)*, Tuzla 2019.
6. Trifković Dragiša, *Tuzlanski vremeplov IV*, Tuzla 1990.
7. Trifković Dragiša, *Tuzlanski vremeplov V*, Tuzla 1997.
8. Trifković Dragiša, *Tuzlanski vremeplov*, Beograd 1980.

Članci/Articles:

1. Babajić Sabina, Razvoj štamparsko – izdavačke djelatnosti u Tuzli, *Bosniaca, Časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1996.
2. Hatidža Fetahagić, Gradnja mosta s kipovima na rijeci Jali, *Arhivska praksa* br. 20, Tuzla 2017
3. Kujović Mina, Okružna oblast Donja Tuzla pod upravom Fridriha von Foglara od 1894. do 1912. godine, *Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju*, godina XII, Broj 25, Gračanica 2008.
4. Kujović Mina, Zapisnik sjednice gradskog vijeća Donja Tuzla iz 1893. godine, *Arhivska praksa* br. 12, Tuzla 2009.
5. Marić Mirna, Razvoj i djelatnost pjevačkih društava u Tuzli do 1945, *Zbornik radova XXXIV Kongresa Saveza Udruženja folklorista Jugoslavije*, Tuzla 1987.
6. Sarajlić Esad, Gračanlija, Ibrahim ef. Muftić – tuzlanski muftija od 1876-1878. godine, *Gračanički glasnik, časopis za kulturnu historiju*, Godina XII, Broj 25, Gračanica 2008.

Internet:

1. http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3295
2. <http://www.idoconline.info/article/723618>
3. <http://www.infobiro.ba/article/1021787>
4. <http://www.infobiro.ba/article/1022751>
5. <http://www.infobiro.ba/article/1024633>
6. <http://www.infobiro.ba/article/1024633>
7. <http://www.infobiro.ba/article/1024655>
8. <http://www.infobiro.ba/article/1025487>
9. <http://www.infobiro.ba/article/1026409>
10. <http://www.infobiro.ba/article/1029677>
11. <http://www.infobiro.ba/article/1032692>
12. <http://www.infobiro.ba/article/1033954>
13. <http://www.infobiro.ba/article/940446>
14. <http://www.infobiro.ba/article/946196>
15. <http://www.infobiro.ba/article/950163>
16. <http://www.infobiro.ba/article/964191>
17. <https://digital.bgs.ba/bosna-i-hercegovina-na-milenijskoj-izložbi-u-budimpešti-godine-1896/>
18. https://hr.wikipedia.org/wiki/Dodatak:Popis_tuzlanskih_gradona%C4%8Delnika
19. https://hr.wikipedia.org/wiki/Dodatak:Popis_tuzlanskih_gradona%C4%8Delnika#/media/Datoteka:Ibrahim-beg_D%C5%BEindo.jpg
20. <https://medzlistuzla.ba/odrzan-okrugli-sto-ibrahim-beg-dzindo-gradonacelnik-tuzle/>
21. <https://plus.cobiss.net/cobiss/bh/bs/bib/1024375294>

III

NOVA IZDANJA //
NEWLY PUBLISHED

Hatidža FETAHAGIĆ

JU Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla

hatidza.arhiv@gmail.com

UDK/UDC: 930.25:94:28-74(497.6 Tuzla)"1894/1946" (04)

ŠERIJATSKI SUD U TUZLI (1894-1946) - analitički inventar, JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla 2023, 574 str.

U izdanju JU Arhiv Tuzlanskog kantona krajem 2023. godine štampana je nova publikacija, *Šerijatski sud u Tuzli (1894-1946) - analitički inventar*.

Arhivi kao baštinske ustanove koje pohranjuju arhivsku građu u svoje spremišne prostore, vrše i poslove odabira i obrade iste pripremajući je tako za korištenje arhivistima i istraživačima, stručnim i naučnim radnicima, ali i istraživačima amaterima. Nakon arhivističke obrade izrađuje se naučno-obavještajno sredstvo sredstvo (analitički i sumarni inventari, vodiči, regesta, katalog i dr) s ciljem da se olakša i pojednostavi korištenje arhivskih fondova i zbirki.

Šerijatski sudovi su imali nadležnost i rješavali pitanja stanovništva islamske vjeroispovijesti, kao što su ženidbeno/bračno pravo, prava i dužnosti između roditelja i djece, ostavštine i dijeljenje ostavštine, postavljanje staratelja maloljetnim i stavljanje punoljetnih lica pod starateljstvo kao i ukidanje starateljstva i proglašavanje maloljetnih lica punoljetnim, proglašavanje lica umrlim, te ovjeravanje potpisa.

Arhivski fond Šerijatskog suda u Tuzli je veoma važan, jer svjedoči o sudstvu s kraja 19. i prve polovine 20. stoljeća na tuzlanskom području za stanovništvo islamske vjeroispovijesti. Isti je proglašen 2009. godine nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Vremenski raspon arhivske građe je od 1894. do 1946. godine, kada su šerijatski sudovi u Bosni i

Hercegovini ugašeni. U navedenom periodu sud je u zavisnosti od administrativnog ustroja nosio nazive Kotarski šerijatski sud i Sreski šerijatski sud. Ukupno radi se o 36 kutija arhivske građe razvrstane po vrsti sudskog predmeta i godinama nastanka. Arhivističku obradu fonda je uradio arhivista Esaf Lević. Uzimajući u obzir naprijed navedeno, Redakcijski odbor Arhiva Tuzlanskog kantona za publikovanje Inventara uložio je značajan napor na pripremi za objavljivanje analitičkog inventara pod nazivom *Šerijatski sud u Tuzli 1894-1946. godina – analitički inventar*.

Sadržajno inventar se sastoji od predgovora, opisa fonda Kotarski šerijatski sud, inventara Kotarski šerijatski sud, priloga iz fonda Kotarski šerijatski sud, opisa fonda Sreski šerijatski sud Tuzla, inventara Sreski šerijatski sud Tuzla, priloga iz fonda Sreski šerijatski sud Tuzla, registra ličnih imena, registra geografskih pojmova i recenzija. Opis fonda je urađen u skladu sa standardima arhivske struke, a sadrži identifikaciju fonda, kontekst (naziv stvaraoca, historijat stvaraoca, historijat fonda, način preuzimanja), sadržaj i ustroj, uslovi i dostupnost korištenja, napomene korisnicima i popis manje poznatih riječi.

Opis arhivskih fondova, koji je sastavni dio Inventara, je definisao obrađivač, a iste je uobličio i dopunio Redakcijski odbor. Iz opisa arhivskih fondova, koji uključuje i historijske bilješke koje se odnose na stvaraoca arhivske građe, odnosno Kotarski šerijatski sud i Sreski šerijatski sud u Tuzli, korisnici mogu brzo i jednostavno doći do značajnih podataka vezanih za ustroj i osnivanje šerijatskih sudova, njihovu nadležnost, dostupnost arhivske građe, jezik, pismo i ostale relevantne informacije.

Inventari Kotarskog i Sreskog šerijatskog suda je suštinski dio publikacije. Arhivska građa je sređena po principu provenijencije, te je tako i složena u arhivskim jedinicama. U procesu i sistemu sređivanja fonda poštivana su određena pravila, tako da su izvorni brojevi suda koji su navedeni u popisu, istovjetni brojevima spisa u arhivskoj građi. Zbog specifičnosti djelovanja šerijatskih sudova, sudski spisi su stručno, arhivistički obrađeni i sređeni tematski i hronološki u skladu sa standardima i arhivističkom metodologijom. Arhivska građa je razvrstana i označena po vrsti sudskog predmeta: sudska rješenja (R), spisi o bračnim odnosima (P), smrtovnice/ostavinski spisi (Os, O), te razni spisi. U okviru utvrđenih serija predmeti su popisani tabelarno po godini nastanka, broju spisa, imenu i prezimenu stranaka u postupku. Spis sadrži i detaljnije podatke o osobi na koju se odnosi, kao što su ime roditelja, djevojačko prezime, mjesto stanovanja, ime supružnika i druge korisne informacije koje se nalaze u predmetu i pomažu u identifikaciji lica.

Osim samog popisa arhivske građe Inventar je obogaćen određenim brojem arhivskih dokumenata, koji su u formi priloga publikovani u inventaru, što dodatno obogaćuje inventar i čini arhivalije dostupnije čitatelju.

Priređivački odbor je dodatno olakšao korištenje inventara izradom registra ličnih imena i registra geografskih pojmova. Na ovaj način je jednostavno i brzo provjeriti sadrže li sudovi predmete za određene osobe ili

mjesta. Registar ličnih imena je urađen abecedno po prezimenu osoba i sadrži više od 7.340 imena, od kojih neki imaju više od jednog predmeta. Registar geografskih pojmova je također urađen abecedno i sadrži 295 naseljenih mjesta, od kojih se većina pominje više puta u inventaru. Oba registra će biti velika pomoć istraživačima koji traže podatke za pisanje monografija određenog geografskog prostora ili vrše genealoška istraživanja i izrađuju porodična stabla.

Arhivska građa Šerijatskog suda u Tuzli nudi bogatstvo informacija o društvenim i privrednim procesima koji su se odvijali na području tuzlanske oblasti od 1894. do 1946. godine. Mnoštvo činjenica je moguće pronaći o sudskim praksama, ljudskim pravima i slobodama, procesima i događajima. Arhivski fond je pogodan za razne vrste istraživanja i analiza sa aspekta prava, historije, sociologije, psihologije, genealogije itd.

Sudski spisi sadrže dokumente u kojima se mogu pronaći informacije o čuvenim tuzlanskim porodicama, ali i advokatima koji su zastupali stranke na sudu, te privrednicima koji su potraživali dugovanja u predmetima ostavina preminulih. Tako su zanimljivi predmeti na ime Bakir-bega Tuzlića, Šefkije-ef. Gluhića, Osman-bega Džinde, Adem-ef. Bise i drugih. Osim predmeta kojima se rješavaju lična i porodična prava i slobode arhivski fond sadrži i obavještanja, izvještaje i informacije sa drugim sudovima, sreskim načelstvom, gradskim vlastima, imamatima raznih općina, privrednim društvima, bankama itd.

Izdavač Inventara je JU Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla. Priređivački/redakcijski odbor čine: mr. sc. Omer Zulić, mr. Jasmin Jajčević, mr. Adnan Tinjić, Selma Isić i Hatidža Fetahagić, a urednik je mr. Jasmin Jajčević. Lekturu i korekturu su uradile Hatidža Fetahagić i Selma Isić. Registre ličnih imena i geografskih pojmova su uradili mr. Jasmin Jajčević i Selma Isić. Dizajn korica i tehničku pripremu za štampu je uradio Adnan Tinjić.

Recenzije za inventar su napisali prof. dr. Izet Šabotić i prof. dr. Sead Selimović, redovni profesori sa Filozofskog fakulteta u Tuzli. U recenzijama su naglasili značaj samog arhivskog fonda, stručni način obrade i prezentovanja, ali i značaj inventara kao obavještajnog pomagala arhivistima i stručnoj i naučnoj zajednici i svima drugima koje ovakvi dokumenti interesuju.

Također je važno naglasiti da je *Šerijatski sud u Tuzli (1894-1946) - analitički inventar*, štampan sredstvima Federalnog ministarstva kulture i sporta.

Dr. sc. Tamara ŠTEFANAC

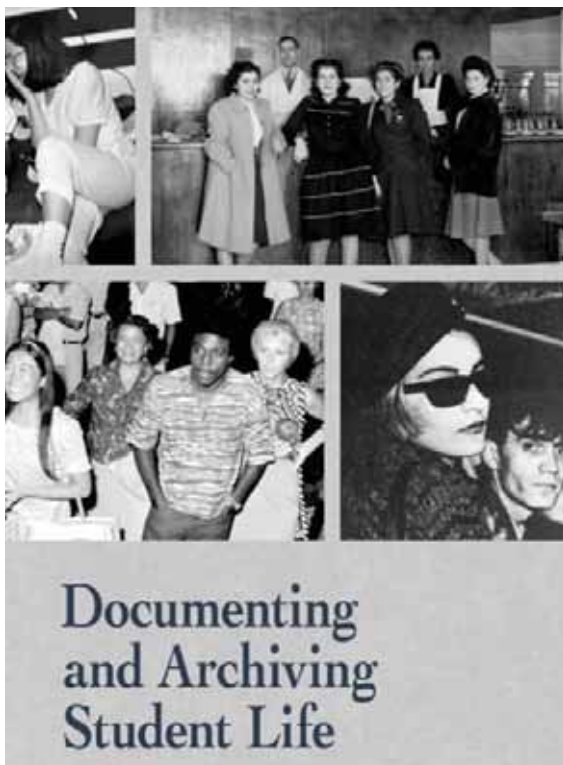
*Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Hrvatska
tstefanac@nsk.hr*

UDK/UDC: 930.25:004.01:378.4 (049.3)

**DOCUMENTING AND ARCHIVING STUDENT LIFE/
DOKUMENTIRANJE I ARHIVIRANJE STUDENTSKOG
ŽIVOTA, ICARUS Hrvatska, Zagreb 2023, 115 str.**

U nakladi ICARUS Hrvatska krajem 2023. godine izašla je publikacija na engleskom jeziku posvećena dokumentiranju i arhiviranju studentskog života. Pripremljena je u sklopu međunarodnog projekta Kreativne Europe THEY: LIVE - Student lives revealed through context-based art practices (Oni žive - studentski

životi otkriveni kroz kontekstualne umjetničke prakse) u kojem je ICARUS Hrvatska bio jedan od projektnih partnera. Cilj projekta THEY: LIVE bio je umjetnički reinterpretirati arhivsko gradivo koje dokumentira studentski život u studentskim domovima u gradovima projektnih partnera i to u Beogradu, Madridu, Podgorici, Rijeci i Zagrebu. Obzirom da je gradivo o životu studentske populacije sačuvano vrlo fragmentarno u baštinskim ustanovama, a gradivo koje su stvorili studenti i studentske organizacije sačuvano u još manjem opsegu, kroz projektne aktivnosti bilo je nužno prikupiti takvo gradivo te dokumentirati suvremeni život studenata. Upravo ovakve, arhivske i dokumentarne projektne aktivnosti u fokusu su predmetne publikacije koja je organizirana u tri poglavlja te sadrži ukupno 14 autorskih priloga. Sva tri dijela

publikacije imaju različitu svrhu te su nastala u različitim razdobljima. U uvodnom dijelu Maida Gruden donosi osvrt na korištenje arhivskog gradiva u umjetničkim praksama te razlaže projektne aktivnosti. U nastavku Tamara Štefanac, iz perspektive urednice publikacije, objašnjava motivaciju za njezinu izradu i donosi osvrt na status prikupljanja i čuvanja gradiva o studentima u kontekstu sveučilišnih arhiva, kao mjesta na kojima bi postojala mogućnost (i potreba) očuvanja takve arhivske baštine.

Drugi dio publikacije čini prilog *Arhiviranje kao proces, arhiv kao ishod i kao inspiracija: digitalno arhiviranje u sklopu projekta „Oni žive“ - studentski životi otkriveni kroz kontekstualne umjetničke prakse (Smjernice za arhiviste)* koje su priredili članovi projektnog tima ICARUS Hrvatska. Ove su *Smjernice* nastale tijekom pripreme projektnih aktivnosti na samom početku projekta i bile su namijenjene arhivistima koji su prikupljali i arhivirali gradivo i stvarali digitalne zbirke. Iako su nastale za potrebe projekta, *Smjernice* su primjenljive i u drugim sličnim dokumentarno-arhivskim inicijativama. Dodatni razlog uključivanja ovoga poglavlja u publikaciju jest težnja ka transparentnosti u čijoj je pozadini razumijevanje dokumentiranja i arhiviranja kao aktivističkog i interpretativnog procesa u kojem je naglašena uloga arhivista kao su-stvaratelja digitalnog sadržaja i zbirki. Iz istoga su razloga uključeni tekstovi projektnih arhivista u poglavlje pod naslovom *Iskustva i osvrti projektnih arhivista*. Nastali su po završetku samog projekta, a ujedno pružaju uvid u same procese prikupljanja gradiva u pojedinom kontekstu, izazove s kojima su se arhivisti suočavali i kojim praktičnim rješenjima su se poslužili. Autorske priloge potpisuju: Jana Gligorijević, Antonio Diaz Lucena, Jasenka Ferber Bogdan, Andreja Der-Hazarijan Vukić, Milena Prelević, Ivan Vranjić, Marta Pokos i Ivana Bošković.

U posljednjem, trećem dijelu naslova *Sveučilišni arhivi i dokumentarne inicijative* sveučilišni arhivisti donose svoje osvrtne na status prikupljanja i čuvanja studentskog arhivskog gradiva u sveučilišnim arhivima. Kroz priloge Tammi Kim, April K. Anderson-Zorn, Helen Wong Smith i Vlatke Lemić saznajemo praktične informacije o povijesti, strukturi i korištenjima studentskog gradiva u sklopu sveučilišnih arhiva. Fokus na svih 115 stranica publikacije jest na temama arhiviranja, dokumentiranja u kontekstu studentskog života.

Cilj projektne publikacije ovoga tipa jest ukazati na temeljne konceptualne i metodološke postupke u samom projektu, osvrnuti se na stečena znanja i iskustva i usporediti ih sa srodnim kontekstima. Istovremeno ovakvoj publikaciji nedostaju opći aspekti i šira, objektivno utemeljena kontekstualizacija, no navedeno nije niti bilo postavljeno kao mogući cilj. Projektna publikacija ovoga tipa nastala je u nizu izdanja koje je ICARUS Hrvatska priredio kao ishode svojih projekata. Namijenjena je prvenstveno čitateljima koji se tek susreću s tematikom stvaranja digitalnih zbirki i arhiva općenito, ali i onim baštinskim stručnjacima koji prepoznaju temu sveučilišnih arhiva i dokumentarnih inicijativa kao zanimljivu i komplementarnu općim arhivskim nastojanjima očuvanja arhivske baštine različitih vrsta.

Publikacija je pripremljena na engleskom jeziku, a tekstove je lektorirao Teo Francisković. Grafički dizajn potpisuje Anja Tkalec. Izdavanje publikacije realizirano je sredstvima Europske Unije, Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske te Ureda za udruge vlade Republike Hrvatske. Publikacija je dostupna trajno u elektroničkom obliku na mrežnim stranicama ICARUS Hrvatske (<https://www.icarushrvatska.hr/projekti-i-suradnje/theylive>).

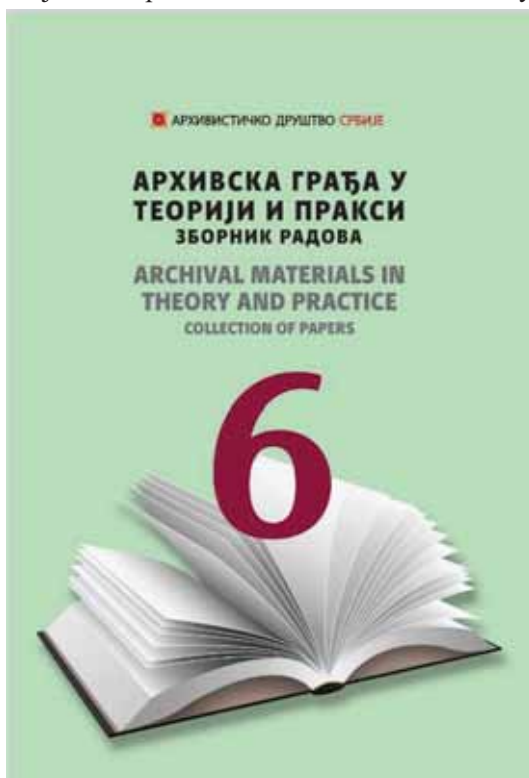
Мр. Милутин МИЛТОЈЕВИЋ
Историјски архив Ниш, Република Србија
miltojevic@arhivnis.rs

UDK/UDC: 930.25(497.11) (082)

**АРХИВСКА ГРАЂА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ,
Зборник радова, књига 6, Архивистичко друштво Србије,
Београд 2023, 681 стр.**

Архивистичко друштво Србије, уз подршку Министарства културе Републике Србије, организовало је октобра 2022. године на Међавнику међународни скуп на коме су осим учесника из Србије, своје радове изложили и аутори из Црне Горе, Хрватске, Словеније, Русије, Белорусије и Босне и Херцеговине. Мото скупа „Чувамо прошлост – мислимо на будућност“, како организатори наводе има за циљ да се још једном укаже на значај правилног чувања архивске грађе за будућа поколења. Зборник радова *Архивска грађа у теорији и пракси* приредила је Слободанка Цветковић, архивски саветник Историјског архива Пожаревац. На нешто више од 680 страна, публикована су три оригинална научна рада, 15 прегледних радова, 24 стручна рада, једно претходно саопштење и три информативна прилога, на српском, хрватском, енглеском, руском, словеначком и босанском језику.

Публиковани радови подељени су у две тематске целине. Прва целина „Архивска служба - питања одговори“ садржи приказ законске регулативе о архивској грађи и архивској делатности у Србији и

окружењу. *Марија Милошевић* у свом раду бави се обавезама јавних архива, посебно пријемом и чувањем архивске грађе у електронском облику, указује на различита тумачења и нејасноће при практичној примени Закона и нуди могућа решења. *Сандра Марковић* наглашава неопходност сарадње и деловања Државног архива и Управе за инспекцијске послове, Одсека за архивску делатност на подизање квалитета превентивне заштите архивске грађе у Црној Гори. *Милена Поповић Субић* у светлу транзиционих промена у Србији указује на нове субјекте ствараоца архивске грађе и неопходност идентификовања ствараоца и обавеза јавне архивске грађе.

Стјепан Прутки пише о недоследности дефинисања јавноправних тела у законодавству Хрватске који уз нове процесе дигитализације могу довести до проблема, а *Мартин Превшић* и *Томислав Бранђолица* на примеру измена хрватског законодавста приказују како отварање грађе са ознаком поверљивости утиче на истраживање новије историје у тој држави. *Мирјана Димитријевић* указује на проблеме/пренатрпаност архива Листама категорија архивске грађе и документарног материјала са роковима чувања, на основу Закона о архивској грађи и архивској делатности од стране приватног сектора. Предочена су искуства у примени Закона, пре свега у Историјском архиву Лесковац који је надлежан за територију Јабланичког округа. *Драган Р. Лекић* указује на проблеме са којима су се сусрели ствараоци архивске грађе и архиви због одлагања примене Закона о архивској грађи и архивској делатности и недоношења подзаконских аката и активностима Историјског архива „Топлице“ везаним за организовање обуке за лица и све заинтересоване ствараоце архивске грађе. *Марија Тодоровић* се бави неопходношћу унификације модела појединачних правних аката у службама заштите архивске грађе ван архива, а у циљу уједначавања стручног рада у архивима и стандардизовања архивистичких радних поступака и процедура. *Микаил Ларин* из Руске федерације и *Андреј Рубако* из Белорусије потенцирају значај међународне научне сарадње у архивском пословању између осталог, кроз рад на научно-архивским пројектима, размену правних аката, организовање и спровођење међународних научних конференција, међународне и билатерарне образовне програме, итд. *Бојан Цвелфар* представио је пројекат формирања електронског архива Републике Словеније, а *Соња Галина* из Хрватске скренула је пажњу на проблеме са којима се суочио Државни архив у Загребу при укључивању у пројекат *Enrich Europeana* + због неусклађености процеса дигитализације и израде метаподатака. *Јелена Шупут* на примеру Завода за заштиту споменика културе Сремска Митровица указује на значај дигитализације документарног материјала и архивске грађе, истичући бенефите које дигитализација пружа у пословању и информисању шире јавности о културним добрима и њиховим вредностима. *Наталија Генедијевна Суровцева* из Руске Федерације у чланку излаже кратак

преглед покушаја стварања универзално прихваћене класификације докумената у управљању документима и архивској служби и указује на везу класификације са израдом листе категорија са роковима чувања, а *Светлана Перовић Ивовић* полазећи од чињенице да у архивима у Србији постоје само четири лабораторије за конзервацију и рестаурацију са малим бројем запослених указује на неопходност проширења кадровске базе образованим кадровима у складу са препорукама Европске мреже за едукацију конзерватора и рестауратора *ENCORE*.

Два рада аутора из Босне и Херцеговине посвећена су проблемима са којима се сусрео Архив ове државе после пожара 2014. године, а један условима рада архива у Босни и Херцеговини. *Шимун Новаковић* и *Синиша Домазет* указали су на проблеме око увоза дониране опреме Амбасаде Чешке за рестаурацију и конзервацију архивске грађе, неопходности обуке кадрова, као и проблема везаних за идентификацију текста оштећеног жаром, водом и сл. *Споменка Пелић* и *Мухамед Гачић* указују на активности напоре за побољшање услова рада у Кантоналном архиву Травник, који су довели до адаптације, тачније изградње нове архивске зграде, при чему је архивска грађа била доступна корисницима.

Три рада публикована у овом делу подсећају на рад и допринос развоју архивистичке делатности код нас. *Душан Гутеша* указује на историјске корене образовања архивских радника и заслуге др Александра Арнаутовића, управника Државне архиве, који је Министарству просвете 1939. године упутио предлог Правила о полагању државног пријемног и стручног испита. *Мирјана Миленковић* у свом тексту подсећа на допринос Данице Гавриловић, архивске саветнице Историјског архива Београда, развоју архивске теорије и праксе, истичући њено интересовање за области информатике, кибернетике и аутоматизације и њихову имплементацију и практичну примену у архивистици још 60-тих и 70-тих година прошлог века. *Данијела Бранковић* се у свом тексту осврће на архивску грађу насталу радом мр Средоја Лалића, која по њеним речима сажима његов живот и дело и предочава његове визије модерног приступа архивистици. *Јасмина Латинковић* указује на проблем смештаја архивске грађе, при чему указује на предности и недостатке примене нових технолошких решења у чувању архивске грађе, али и подсећа да записи на папиру, као сведоци једног времена, бивају уништени због изузетно лоших, непримерених и неадекватних услова чувања. Залаже се за равноправност традиционалног и „постмодернистичког“ начина чувања грађе. Полазећи од друштвено-политичких промена у пост социјалистичкој Србији, *Милорад Јовановић* указује на неопходност редефинисања постојећих архивских фондова органа власти и управе, односно установљавање њихове крајње граничне године. Рад *Видосаве Ераковић* и *Весне Ђокић* посвећен је валоризацији фонда Министарства иностраних послова – Административно-правно одељење са освртом на категорије докумената које су трајно сачуване као

историјски извор и оне које су издвојене као безвредни документарни материјал.

Прву целину завршава рад *Александра Бережнова* који указује на примену мера за време пандемије и остваривање права грађана на доступност архивске грађе и у којој мери су њихова права у једном периоду суспендована на примеру Историјског архива у Краљеву.

Друга целина „Извори за повесницу“ садржи разноврсне прилоге, а почиње представљањем фондова или групе фондова и збирки у архивима у земљи и иностранству. *Борко Масалушић* и *Мирослав Јовановић* упознају нас са Збирком одликовања Архива САНУ, формирањем, развојем, процесом обраде и заштите, принципима каталогизације, поступцима конзервације, техникама фотографисања и начинима презентовања великог броја ордења, медаља, плакета, повеља, диплома и других одличја домаћег и страног порекла. *Предраг М. Видановић* пише о нежељеним последицама до којих доводи приватно чување и коришћење писаних докумената и описује Збирку поклона и откупа која је у настајању у Историјском архиву у Пироту. Рад *Предрага Илића* садржи попис укупног броја сачуваних фондова окружних и среских начелстава, степен очуваности фондова, количину архивске грађе, период за који је сачувана и шта из те грађе може да послужи за писање историје градова, општина и места. *Милутин Милтојевић* представио је Збирку рукописних хроника, аутобиографија и биографија учесника НОР-а 1941–1950, која се чува у Историјском архиву Ниш, која је настајала две деценије и која сведочи о актерима Другог светског рата села и градова овог дела Србије. *Слободан Селинић* указује на значај фондова Архива Југославије као извора изучавања спољног дуга социјалистичке Југославије после смрти Јосипа Броза, који могу дати одговор о спољном дугу Југославије. *Дарко Опалић* приказује Збирку Драгослава Страњаковића која се чува у Државном архиву Србије. Посебно је указао на сегменте сређивања једне збирке, тј. питања која су се наметнула у том послу: формирање тематских целина, исписивање сигнатура и печатање грађе. *Миријана Богосављевић* приказала је Фонд Министарства социјалног старања НРС 2 који обухвата период од 1944. до 1951. године, а чува се у Државном архиву Србије. *Славко Степановић* приказује архивску грађу насталу у раду званичне како локалне, тако и централне османске администрације, која се чува у Историјском архиву Шумадије Крагујевац. *Драгомир Бонџић*, даје преглед архивске грађе у београдским архивима у којој се могу наћи подаци о Русима белоемигрантима који су радили као професори на факултетима Београдског универзитета. *Ивана Петровић* и *Јованка Алимџић Вујичић* представиле су архивске фондове и збирке Архива Војводине, на основу којих се може вршити проучавање историје породице и указују на фондове који највише привлаче пажњу и интересовање корисника. Два прилога преносе резултате рада истраживача у иностраним архивима. *Ивана Божовић*, приказала је фонд

Комесар за непријатељске држављане која се односи на архивску грађу о Словенима и део прегледаног фонда Судија Врховног суда у Преторији – заоставштине, који се односи на Србе у другој половини прошлог века, као резултат рада у Државном архиву Јужне Африке у Преторији крајем 2017. године. *Бранислав Милићевић*, *Ненад Шегуљев* и *Синиша Ђуричић*, на основу архивске грађе у Бечком Ратном архиву и мађарском Институту и музеју ратне војне историје о француском топографу Франсоа Никол Спар де Бенсторф – ратни топографски албум, указују на бројне недоследности у биографским подацима који упућују да је албум настао неколико деценија касније него што се званично води у архивима у Бечу и Будимпешти. *Тамара Вијоглавин Манчић* захваљујући коришћењу архивске грађе просветних установа (разредних књига) у Брчком као релевантног историјског извора, сачинила је базу података ученика и ученица који су у периоду од 1886. до 1941. стицали основно и средње образовање у Брчком, чиме је допуњена архивска грађа о постојању јеврејске заједнице у Брчком. *Александра Пијук Пејчић* представила је Фонд Исидор Ђурђевић и указала на стање издавачке делатности у Сарајеву пре отварања његове књижаре и његову оставштину, у циљу приближавања историјских извора Фонда као незаобилазног за проучавање културне историје. *Светлана Стефановић*, на основу архивске грађе приказује делатност Кристе Ђорђевић у социјалистичком периоду – у Савету за науку и културу Владе ФНРЈ, у Савезној комисији за културне везе са иностранством, као и њен ангажман у Југословенском црвеном крсту и Друштву пријатеља Народног музеја, а *Горан Милосављевић* нас упознаје са судбином пуковника српске војске Антонија Орешковића и рукописном оставштином која се чува у Историјском архиву Шумадије у Крагујевцу. *Срђан Сивчев* и *Драган Белеслић* прилог су посветили поставкама, одликама и проблемима који се јављају у раду са истраживачима у Историјском архиву Кикинда.

Део радова посвећен је архивској педагогији и едукацији коју они спроводе према корисницима. *Зорица Смиловић*, анализира врсте архивске педагогије како у Србији тако и у региону и даје примере добре праксе сродних институција културе. Анализира програме који су намењени пре свега за предшколску, основношколску и средњошколску децу, отвора нека нова питања, али и даје неке одговоре и предлоге, скрећући пажњу на значај архивске педагогije као области којој архиви треба да посвете додатну пажњу. *Ивана Гојковић* указује на активности Архива Војводине који поред своје основне делатности пажњу посвећује ширењу знања, образовања и неговању културе сећања. *Агим Ј. Јанузи* и *Велибор Тодоров* пак приказују како се едукација из архивске струке некада вршила у зајечарском Архиву и каква је данас његова улога као институције у ширењу знања и утицају на грађане. *Роксанда М. Алексић* и *Александар Д. Васић* представили су пројекат „Албум сећања на наше претке из Првог

светског рата” посвећен обележавању стогодишњице Великог рата (1914–1918), као и активности после завршетка прославе годишњице.

Ова целина завршава прилог *Николе Арсића* који се осврнуо на развој часописа за историографију, архивистику и хуманистичке науке који излази скоро две деценије „Пешчаник“, чији је издавач Историјски архив Ниш. Аутор на основу анализе указује да мада је основан са идејом да ужој научној и широј читалачкој јавности представи „благо“ нишког Архива и презентује историјске догађаје и личности из локалне историје, данас превазилази локалне границе и препознатљив је у научним и стручним круговима на националном нивоу.

На крају треба истаћи да Зборник разноврсношћу и квалитетом прилога, изношењем проблема везаних за примену законске регулативе, до сада недовољно познатих података о фондовима и збиркама архива представља корисно штиво за доносиоце законских и подзаконских аката, а надасве је и интересантно, не само за архивисте, историчаре, ствараоце архивске грађе, већ и за ширу читалачку публику.

Adnan HADŽIABDIĆ
Historijski arhiv Sarajevo
adnan.hadziabdic@live.com

UDK/UDC: 94(497.6 Gračanica)"1992/1995" (051)

**GRAČANIČKI GLASNIK, časopis za kulturnu historiju,
Ratni zločini nad civilima Gračanice (1992-1995),
god. XXVIII, br. 56, Gračanica, novembar 2023, 342 str.**

Listajući i čitajući 56-ti broj časopisa za kulturnu historiju *Gračanički glasnik* može se zaključiti da je već ušao u 29 godinu izlaza. To je prava rijetkost da regionalni časopis izlazi tolike godine u kontinuitetu. Veći centri u Bosni i Hercegovini nemaju ovakav ili sličan časopis koji izlazi u kontinuitetu sa do sada 56 brojeva, dva broja godišnje u kojima je objavljen znatan broj naučnih i stručnih radova.

U redovnim rubrikama časopis obrađuje i objavljuje historiografske, književne i kulturološke teme, čime prezentira kulturnu historiju Gračanice i Bosne i Hercegovine. Kompletna izdanja *Gračaničkog glasnika* mogu se naći u printanoj i elektronskoj formi i dostupni su javnosti. Časopis je indeksiran u međunarodnoj bibliografskoj bazi CEEOL, i među referentnim je časopisima u Bosni i Hercegovini.

Pored *Riječi urednika* (uz 56. broj *Gračaničkog glasnika*), (5-7), glavna rubrika u ovom broju je rubrika *POVODOM* (9-124), gdje su objavljena tri rada. Objavljeni su rezultati istraživanja ratnih zločina, počinjenih na prostoru općine Gračanica u periodu 1992-1995. godine. Povod ovom istraživanju, po riječima glavnog urednika, bilo je nedopustivo evidentno usporavanje progona ratnih

zločina pred domaćim sudovima. Saznanje da nikada ni jedan slučaj ratnog zločina na području Gračanice nije ni pokrenut, a kamo li presuđen, dovodi do toga da ratnog zločina u Gračanici nije ni bilo, a bilo ih je svakako, samo što za one odgovorne vrijeme čini svoje i pada u zaborav.

Gračanica je promatrana i istraživana kao primjer (u historiografiji: slučaj). U Bosni i Hercegovini ima još puno opština i mjesta koji su puno više stradali od Gračanice, a ratni zločini počinjeni u njima nisu procesuirani.

U radu *Krivični progon ratnih zločina u Bosni i Hercegovini (1992-1995)- lični pogled iz perspektive Gračanice*, autora prof. dr. Omera Hamzića, (9-28), autor je frustriran podacima i lošim rezultatima u procesuiranju ratnih zločina pred domaćim sudovima. Uprkos brojnim strategijama procesuiranja ratnih zločina nije se daleko odmaklo. Osnova svega su haške optužnice koje mogu poslužiti kao primjer šta treba raditi. Rezultati rada/nerada domaćih tužilaštava najbolje su vidljivi na terenu kada se malo pažljivije analiziraju cifre i statistika po izvještajima.

Autor naglašava da pitanje ratnih zločina nije samo pravno pitanje, to je svakako političko, nacionalno, patriotsko i historijsko pitanje. Mnogo je u ovome otvorenih i bolnih pitanja, a najteže je kako spriječiti da se ponavljanje zločina ne ponovi u budućnosti.

U radu *Prilog istraživanja ratnih zločina na području Gračanice u periodu od 1992. do 1995. godine (ubijeni i ranjeni civili)*, autora Edina Šakovića (29-120), autor je kao član istraživačkog tima, došao do podataka da je tokom agresije na području Gračanice ubijeno preko 150, a ranjeno preko 350 civila.

Istraživanje je zasnovano na dostupnoj arhivskoj građi, najvećim dijelom dokumentacije u radu Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u Gračanici. Hronološki su navedeni podaci o stradalima, mjestu stradanja, mjestu odakle je ispaljen smrtonosni hitac ili granata. Zatim su dati podaci o stanovnicima Gračanice, stradalim od strane Hrvatskog vijeća odbrane, stradale Gračanlije u tzv. Tuzlanskoj koloni, kao i ostali slučajevi.

Gračanica je zahvaljujući uspješnoj odbrani i otporu velikosrpskom agresoru uspjela izbjeći sudbinu gradova i mjesta gdje su izvršeni masovni zločini, genocid, etničko čišćenje i drugo.

U tekstu *Govor održan pred Centralnim spomen-obilježjem poginulim borcima i civilnim žrtvama oslobodilačkog rata 1992-1995, u povodu Dana odbrane, 25.5.2023. godine*, autora prof. dr. Omera Hamzića (121-124), autor naglašava da je ovim govorom pokrenuto ovo istraživanje.

U rubrici *TEME*, (125-136), objavljen je rad, Jusufa Turbića pod nazivom *Zarobljena pravda*. Autor je iz Bijeljine i svjedok je srpskih zločina u Bijeljini. U radu govori o stravičnim zločinima nad Bošnjacima od prvog Arkanovog upada u martu 1992. godine, pa do kraja agresorskog rata. Iako postoje konkretni podaci i činjenice o zločinima bosanskohercegovačko pravosuđe nalazi se u ćorsokaku, i nije bilo u stanju da nastavi putem koji je započeo Haški tribunal. U Bijeljini i Janji, mjestima koja su bila daleko od fronta, počinjeni su brojni zločini nad bošnjačkim civilima. Bijeljina je odabrana da

bude generalna proba agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Tu je jedan od najvećih logora, logor Batković, koji je haškim presudama označen kao logor smrti. To je bio prvi otvoreni logor smrti, a posljednji zatvoreni logor u Bosni i Hercegovini. Na državnom nivou dobijaju se jedna za drugom revidirane strategije procesuiranja ratnih zločina, stanje u pravosuđu je sve bliže haosu, navodi autor. Pravde ni na vidiku. Šta učiniti da pravosuđe počne raditi svoj posao - to je pitanje na koje još nema odgovora.

U rubrici *PROŠLOST* (137-216), objavljeni su radovi:

- Ago Mujkanović, *Voćni zemaljski rasadnik u Donjim Hegovima kod Gradačca za vrijeme austougarske uprave*,
- Omer Hamzić, *Neka obilježja bankarstva u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata na primjeru poslovanja Muslimanske privredne banke i Srpske štedionice u Gračanici*.

U rubrici *Prošlost*, posebno mjesto zauzima prilog autora Nihada Halilbegovića pod naslovom *Nametnuti vojni zakon SFRJ i otpor njegovom provođenju u Bosni i Hercegovini (1991. godine)* (161-216), koji može, a trebao bi biti objavljen kao posebna studija. U radu su dokumentovani najvažniji detalji otpora primjene tog zakona, kao i bojkot mobilizacije regruta i njihovo slanje na hrvatsko ratište, uz priložene manje poznate dokumente koji su se odnosili na taj period.

U rubrici *GRAĐA* (217-246), objavljeni su radovi:

- Omer Delić, *Malešići u odbrambenom ratu*,
- prof. dr. Omer Hamzić, *Privredna slika Gračanice u 2022. godini*.

U rubrici *ZAVIČAJ* (247-282), objavljeni su radovi:

- Merima Hajdarbegović i Ago Mujkanović, *Novootkriveni lokalitet na brdu Stražba (između Sladne i Doborovaca)*,
- prof. dr. Omer Hamzić, *Likovi zavičaja: Omer Delić – novinar i urednik Radio Gračanice*.

U rubrici *RIJEČ* (283-290), objavljen je rad Amira Brke, *Psalma iz zle noći (Izbor pjesama iz knjige „Nebeski nomadi“)*.

U rubrici *PRIKAZI I OSVRTI* (291-326), objavljeno je nekoliko prikaza zanimljivih knjiga koje su izašle u predhodnim godinama:

- Roj Gutman, *Svjedok genocida, Tuzla/Vejle: Dijalagos - Asocijacija "Bosna", 2023. (preveli: Almedina Avdić i Resul Mehmedović)*, priredio Edin Šaković,
- Marko Matolić, *Orašje i okolica u Drugom svjetskom ratu*, Izdavač autor, priredio prof. dr. Omer Hamzić,
- Damir S. Hamidović i Adnan Šehić, *Bukovačke čivčije – monografija*, Planjax comerc, Tešanj 2023, priredio prof. dr. Azem Kožar, emeritus,

- Amir Brka, *Kikina tešanjaska Talija - sjećanje na Rifata Kantića*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj 2023, priredio prof. dr. Omer Hamzić,
- Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karičić, *Nastanak Republike Srpske od regionalizacije do strateških ciljeva*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava/Institut za historiju, Sarajevo, priredio Hamza Memišević,
- Mujo Avdić, *Bitka na Karušama, bosanski Bedr, mart 1993. godine*, Planjaks Bobare Tešanj 2022, priredio Miralem Begić.
- Nurija Delić, *Roman o Musi*, Kulturno udruženje *Musa Ćazim Ćatić*, Odžak 2020, priredio Kemal Ljevaković.
- Lejla Kadić, *Idemo u školu*, Lijepa riječ, Tuzla, Biblioteka *Mali princ*, Tuzla 2023, priredila mr. sc. Fatima Bećarević Softić.
- Valerijan Žujo, *Doktor Karel Bayer*, Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2020, priredila Mina Kujović.
- Prof. dr. Omer Hamzić, *Listovi gračaničkog kalendara od 9.5.2023. do 12.12.2023.* u kojem se prate i ispisuju najvažniji događaji u Gračanici između dva broja.

Likovnu opremu ovog broja časopisa prate reprodukcije grafika iz mape *Genocid nad Bošnjacima 1992-1995. godine*, akademskog slikara Mevludina Ekmečića.

Na kraju ovog veoma vrijednog naučnog i stručnog časopisa *Gračanički glasnik*, glavni urednik prof. dr. Omer Hamzić naglašava da *ovaj broj Gračaničkog glasnika posvećuje svom rahm. sinu Edinu i svim nevino ubijenim dječacima i djevojčicama, žrtvama rata širom svijeta*.

Časopis *Gračanički glasnik* afirmisao je mnoge istraživače kulturne historije Gračanice i Bosne i Hercegovine. Svoje mjesto našao je u svim najvažnijim bibliotekama i institucijama kulture i obrazovanja u Bosni i Hercegovini i šire. Sa nestrpljenjem se očekuje njegov sljedeći broj.

Prof. dr. Izet ŠABOTIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

izet.sabotic@untz.ba

ORCID: 0000-0002-6514-8618

UDK/UDC: 94:28-722:929(497.6 Tuzla)"19" Seljubac S. (049.3)

**Sead Seljubac, VJERSKI SLUŽBENICI VAKUFSKOG
POVJERENSTVA U TUZLI SREDINOM XX STOLJEĆA,
Muftijstvo tuzlansko i Institut za društvena i religijska
istraživanja, Tuzla 2023, 303 str.**

Malo je sadržaja u našoj historiografiji koji su posvećeni radu i doprinosu pojedinaca određenoj djelatnosti. Zato pojavljivanje sadržaja takve provenijencije izaziva posebno interesovanje naučne i šire javnosti. Knjiga *Vjerski službenici Vakufskog povjerenstva u Tuzli sredinom XX stoljeća*, autora dr. Seada Seljubca tretira zanimljivu temu, vezanu za vjerske službenike, njihov rad i istrajavanje na očuvanju vjere islama na području tuzlanskog kraja u prvoj polovini XX stoljeća. Knjiga je zanimljiva iz nekoliko razloga. Prvi je što se ista bavi poprilično neistraženom temom, koja je po mnogo čemu bitna i zanimljiva, jer tretira važan segment života ljudi, kakva je vjera. Drugi važan razlog je taj, što je knjiga nastala uglavnom na izvorima prvoga reda, koji su po prvi puta na ovakav način predloženi naučnoj i široj javnosti. Važno je istaći i to, da je metodološki pristup autora zasnovan na naučnim načelima, koji podrazumijevaju studiozan, profesionalan i naučno odgovoran odnos prema dostupnim činjenicama, što je

doprinijelo, da ovaj sadržaj bude pregledan i u strukturalno-sadržajnom pogledu jedno zaokruženo štivo. U konkretnom smislu, akcent je dat na vjerske službenike, imame, mualime i mujezine, istrajne borce, koji su u jednom teškom, turbnom i složenom vremenu, kakvo je bilo XX stoljeće, bili čuvari, ne samo vjere, već i kulture, tradicije i identiteta Bošnjaka. Taj svoj zadatak i dužnost izvršavali su odgovorno, dostojanstveno i istrajno, odolijevajući brojnim iskušenjima, koje je nosilo ovo vrijeme.

Kako bi nam što detaljnije dočarao ulogu imama u vremenu od austrogorskog perioda pa do turbnog vremena tranzicije s kraja 20. stoljeća, autor je knjiga podijelio na više tematskih cjelina (poglavlja). U *Uvodu* je dat osvrt na temeljni dokument: *Kartoteka službenika Islamske vjerske zajednice na području Vakufskog povjerenstva Tuzla iz 1950. godine*, iz kojeg se crpio najveći broj informacija prezentovanih u knjizi. U ovom dijelu knjige date su činjenice vezane za statusno uređenje Islamske zajednice, počev od 1900. godine, pa do sredine 20. stoljeća, kada je nastao predmetni dokument. Kartoteka tretira vjerske službenike, imame i mualime, te jedan broj mujezina sa područja Vakufskog povjerenstva Tuzla. Riječ je o 94 vjerska službenika o kojima su u knjizi doneseni detaljni, iznimno vrijedni i zanimljivi podaci, crpljeni kako iz predmetne *Kartoteke*, tako i iz drugih historijskih izvora. U poglavlju „Način obrade kartoteke“, ukazano je na strukturu dokumenta, te područje na koje se isti odnosi (22 mjesna narodna odbora i 18 džemata). Dat je akcenat na Tuzlu kao centar Vakufskog povjerenstva, ali i na sva druga sjedišta imamata u ovom Vakufskom povjerenstvu. Detaljnom analizom dokumenata, predočen je rad i život vjerskih službenika u navedenom vremenskom periodu. U obradi ove zahtjevne teme primjenjivana je funkcionalna istraživačka metoda, sadržana u tri etape. Prva, koja je podrazumijevala terenski rad i posjetu džematima u kojima su nekada radili tretirani imami, mualimi i mujezini, kao i posjetu porodicama istih i njihovim mezarjima. Druga etapa je podrazumijevala konsultovanje i analizu činjenica sadržanih u navedenoj *Kartoteci*, kao i osvrt na druge izvore vezane za službenike Islamske zajednice. Treća istraživačka faza se odnosila na usaglašavanje podataka iz navedene *Kartoteke* sa drugim dostupnim izvorima, kako onim dobijenim usmenom predajom, tako i ostalim izvorima. Ovakav pristup je doprinio, da se sačini jedan sveobuhvatan i zanimljiv sadržaj, posvećen radu i doprinosu imama, mualima i mujezina na širem tuzlanskom području u naznačenom vremenu.

Zahvaljujući profesionalnom i odgovornom pristupu, doneseni su detaljni podaci o 94 vjerska službenika sa područja Vakufskog povjerenstva Tuzla. Navedeni podaci su predočeni kroz temeljno poglavlje u knjizi, pod nazivom: „Biografija vjerskih službenika“. U ovom poglavlju vjerski službenici su tretirani po džematima gdje je ukupno obrađeno 18 džemata. Prvi džemat koji je tretiran i obrađen, jeste Tuzla. Ukazano je da se u navedenoj *Kartoteci* navodi 18 vjerskih službenika ovog džemata, 7 imama, 8 mujezina i 3 mualima. O svakom od njih doneseni su detaljni podaci, vezani za vrijeme i mjesto njihovog rođenja, prikazano je njihovo školovanje i službovanja, te podaci o porodičnom

i ekonomsko-socijalnom stanju, ali i drugi brojni podaci koji se odnose, ne samo na vjerske, već i ukupne prilike. U sadržaju dominiraju podaci koji se odnose na službovanje pojedinih imama, mualima i mujezina, te poteškoće sa kojima su se susretali, kao i rezultate koje su postizali u svom radu. Zanimljivi podaci dati su o slijedećim vjerskim službenicima ovog džemata: Šabić ef. Šefket, hafiz Mujezinović ef. Osman, hafiz Sušić ef. Mustafa, Hafizović ef. Husein, Hećamović ef. Alija, Altumbabić ef. Salih (Salko), Suljić ef. Hamdija (zv. Ibrahim), Zahirović ef. Mustafa, hafiz Damadžić ef. Sulejman, Bektašagić ef. Smail, hafiz Nalić ef. Mustafa, Hasanagić ef. Džemal, Fakić ef. Adem, Seljić ef. Mehmed (Mehemed), Smajić ef. Hasan, Brezić ef. Mehmed, Halilčević ef. Salih, Majdančić ef. Salih (Salko), Mehmedović ef. (Muho, Muharem) Mustafa. Ovako prezentovani podaci, daju jednu sveobuhvatnu sliku, ne samo o vjerskim službenicima i vjerskim prilikama, već i o ukupnim vjerskim prilikama na ovom području u navedenom vremenskom periodu. Prezentovani sadržaji ukazuju na jednu sveobuhvatnu složenost sa kojom su se susretali vjerski službenici na planu očuvanja vjere i dostojanstva muslimana na ovom području. No, ovim sadržajem stvorena je šira slika o prilikama u Tuzli u naznačenom vremenu.

Drugi džemat koji je predstavljen, jeste džemat Gornja Tuzla. U pomenutoj *Kartoteci* tretirano je ukupno 11 vjerskih službenika ovog džemata, od čega 6 imama i 5 mujezina. Sjedište imamata bilo je u Gornjoj Tuzli. Prvi džematski imam ovog imamata bio je Mujkanović ef. Husein. Doneseno je puno važnih podataka o ovom imamu, koji detaljno prate njegovo školovanje, postavljenje i napredovanje u službi. Činjenice ukazuju da je isti bio imam, mualim i vjeroučitelj u Gornjoj Tuzli. Brojni važni podaci ukazuju ne samo na njegov rad i djelovanje, već na rad cijelog džemata, ali i na ukupan život u Gornjoj Tuzli u vremenu službovanja ovog imama, u vremenu od 1939. do 1981. godine. Predočeni sadržaj potvrđuje da se radilo o uglednom imamu i mualimu, koji je izveo brojne generacije učenika, koje ga pamte kao vrijednog, principijelnog i učenog mualima. I o drugim imamima, mualimima i mujezinima ovog džemata dati su važni podaci, a riječ je o slijedećim vjerskim službenicima: Mehičić ef. Nedžib, Gutić ef. Nurudin, Čorhodžić ef. Hamid, Mujaković ef. Sulejman, Dervišagić ef. Mustafa, Dervišagić ef. Mehmed, Žunić ef. Zuhdija, Hadžiabdić ef. Đulaga, Pirić ef. Šećo i Terzić ef. Abdulah. O istim su dati podaci koji se odnose na njihovo porodično porijeklo, njihovo školovanje, postavljenje i službovanje. Neke predočene činjenice kazuju o socijal-ekonomskom statusu vjerskih službenika, poteškoćama sa kojima su se isti sretali u službi i izvan nje, broju članova njihovih porodica, kao i o njihovim karakternim crtama. Navedene činjenice potvrđuju da se radi o odgovornim ljudima, misionarskih vidika, odanim vjeri i stalnoj borbi na očuvanju iste. Njihova misija je uspjela, što potvrđuju njihovi rezultati, čiji dometi su vidljivi i danas.

I džemat Lisovići je predstavljen u knjizi. U uvodnom dijelu je ukazano koje područje je pokrивao ovaj džemat, te da je prema podacima iz navedene *Kartoteke* u istom radilo pet imama. Sjedište džemata je bilo u Lisovićima, a džematski imam bio je Alija ef. Suljić. Dati su podaci o mjesti i vremenu rođenja

Alije ef. Suljića, te ukazano da je od 1928. godine bio džematski imam u Lisovićima. Zanimljivi podaci su dati o njegovom školovanju, prvom postavljenju 1919. godine u D. Ljenobudu, te njegovom kretanju u službi. Svoju imamsku dužnost je vršio sve do 1964. godine, kada odlazi u penziju. Tu su podaci i o njegovom preseljenju i dženazi 1973. godine. I o drugim imamima, mualimima i mujezinima ovog džemata dati su važni podaci, a riječ je o vjerskim službenicima: Ibrišević ef. Muharem (Ohro), Kurtić ef. Bego, Zahirović ef. Sulejman i Bošnjaković ef. Abdulah. Prezentovani podaci govore o njihovom školovanju, porodičnom i socijalnom stanju i statusu, te imenovanju i kretanju u službi. Zahvaljujući prezentovanim podacima stvorena je snažna slika o vjerskim prilikama u navedenom džematu u vremenu od austrougarske uprave, pa do početka XXI stoljeća.

I o džematu Gornji Moranjci doneseni su važni podaci. Ukazano je koja je mjesta pokrivaov ovaj džemat. U *Kartoteci* se pominju 4 vjerska službenika ovog džemata, i to: jedan imam mualim, dva imama i jedan mualim. Sjedište džemata je bilo u Gornjim Moranjcima, a džematski imam je bio Ibrahim ef. Sinanović. I o ovom imamu imamo važne podatke, uzete iz *Kartoteke* i drugih izvora. Isti se odnose na godinu i mjesto rođenja, njegovo školovanje, dekrete o imenovanju u službi, njegovo službovanje u imamatima u: Gornjim Moranjcima, Orahovici, Čekanićima. Ibrahim ef. Sinanović je bio aktivan i izvan džematskih obaveza u rješavanju brojnih problema i pitanja sa kojima se sretalo stanovništvo ovih prostora. Ukazano je da se komunistička vlast nije slagala sa njegovim djelovanjem, zbog čega je bio osuđen na dvije godine zatvora. I o drugim imamima su dati zanimljivi podaci, a riječ je o slijedećim vjerskim službenicima: Omer ef. Ibrišimović, hafiz Hodžić (Gagić) (Jusuf) Osman i Mašić ef. Omer. Navedeni podaci, oslikavaju, kako vjerske, tako i ukupne prilike na ovom području u naznačenom vremenu.

U knjizi je predstavljen i džemat Seona. Ukazano je koja mjesta je pokrivaov ovaj džemat, te da je po osnovu činjenica iz navedene *Kartoteke* brojao pet vjerskih službenika: dva imama, dva mualima i jednog mujezina. Sjedište imamata bilo je u Seoni, a glavni imam je bio Džemal ef. Fazlić. O glavnom imamu je doneseno dosta važnih činjenica vezanih za njegovo školovanje, kao i službovanje. U džematu u Seoni je službovao od 1918. godine, gdje je bio imam, matičar, mualim i vjeroučitelj. U svom službovanju je napredovao, pa je od 1960. do 1970. bio predsjednik Odbora IZ Srebrenik. Široko je djelovao na vjersko-kulturnom i obrazovnom planu, gdje je dao veliki doprinos. Predočeni su i podaci o njegovom porodičnom statusu, kao i druge važne pojedinosti. Važni podaci su izneseni i o drugim vjerskim službenicima ovog džemata: Selimović ef. Hasib, hafiz Morankić ef. Mahmut, Glotić ef. Hasan i Lipjankić ef. Omer. O svima njima su u knjizi izneseni podaci vezani za godinu i mjesto rođenja, njihovo školovanje, službovanje, kao i drugi podaci vezani za rad i život navedenih vjerskih službenika.

Džemat Dobrinja je imao dva vjerska službenika. Glavni imam je bio Redžep ef. Mujkić. Rođen je u Modriči 1888. godine, tu su dati i podaci o

njegovom školovanju. U džematu Dobrinja bio je imam, hatib i mualim od 1910. do 1954. godine. Služeći se podacima iz navedene *Kartoteke*, dat je pregled njegovih naimenovanja i službovanja. Činjenice ukazuju da je bio agilan i vrijedan i da je ostvario izvrstan rezultat, te je zbog svog prijatnog karaktera bio omiljen kod ljudi. Bio je član Ilmije. Ostavio je snažan trag u vjerskom životu ovog mjesta. Otišao je u penziju 1954. godine. Drugi imam ovog džemata bio je Muharem ef. Nezić, koji je rođen 1910. u Mionici, a u Gradačcu je završio medresu. Predočeno je njegovo kretanje u službi, gdje je počeo 1943. u Krčevini kod Gradačca. Službovao je u Osoju, Lipnici, Tinji, te ponovo u Gradačcu, kada je 1976. godine otišao u penziju.

U džematu Miričina, po podacima iz navedene *Kartoteke* radila su tri vjerska službenika. Ukazano je da ovaj džemat pokriva: Gnojnicu, Berkovicu i Kruševicu. O svim vjerskim službenicima date su zanimljivi podaci, koji se odnose na njihovo službovanje i doprinos održavanju vjerskih prilika na ovom području. Među imamima ovog džemata predstavljeni su: Sejdinović ef. Mustafa (Mujo), Sakić (Avdić) ef. Ahmed, i Mahmutović ef. Salih. Date činjenice odnose se na njihovo rođenje, školovanje, službovanja, kao i one vezane za njihov doprinos, kako vjerskoj tako i ukupnoj životnoj komponenti na ovom području.

Džemat Dobošnica, obuhvatao je mjesta: Halilbašiće, Garac, Smoluću, Čifluk i Šikulje. Sjedište džemata je bilo u Dobošnici. Na ovom prostoru prema podacima iz *Kartoteke* službovao je jedan vjerskih službenik, i to Kadrić ef. Ibrahim. O istom je dato puno zanimljivih podataka, od mjesta i godine rođenja, do školovanja i službovanja. Bio je džematski imam od 1910. godine pa sve do 1941. godine. Dostupni podaci ukazuju da se radilo o uglednom i uticajnom vjerskom službeniku.

Džemat Puračić je pokrivaio slijedeća mjesta: Tabaci, Bikodže, Modrac i Prokosovići. Sjedište džemata je bilo u Puračiću, a glavni imam je bio Ahmed ef. Mešić. I on je bio jedini vjerski službenik ovog džemata zabilježen u *Kartoteci*. Ukazano je na njegovo školovanje, te da je za glavnog imama izabran 1945. godine. O navedenom imamu je donesen značajan broj drugih zanimljivih činjenica. Osim njega, tretiran je i vjerski službenik Imamović ef. Omer, o kojem je također doneseno dosta zanimljivih podataka, koji se odnose na njegovo školovanje i službovanje. Kao imam džemata Puračić je službovao od 1955. do 1970. godine.

Džemat Turija je pokrivaio naselja: Devetak, Treštenica, Jaruške, Babice, Orahovica i Milino Selo. Sjedište džemata bilo je u Turiji, a glavni imam je bio Mehmed ef. Imamović. O istom su dati detaljni podaci o njegovom školovanju, postavljenju i službovanju, kao i podaci vezani za njegov vjerski, ali i svjetovni rad i doprinos zajednici. Vršio je vjersku službu od 1919. godine. I o drugim imamima ovog džemata dati su važni podaci: hafiz Salihbegović ef. Fehim, Mehinović ef. Adem i Brigić ef. Ramadan. Predočeno je njihovo školovanje i službovanje, kao i druge činjenice iz vjerskog i svjetovnog života istih.

Džemat Lukavac Turski je obuhvatao slijedeća naselja: Huskići, Plane, Bistarac, Šićki, Ahmići, Crveno Brdo i Brgule. U *Kartoteci* su navedena tri

vjerska službenika, imam, mualim i mujezin. Sjedište džemata bilo je u Lukavcu Turskom, a glavni imam je bio Redžep ef. Muminhodžić. O glavnom imamu doneseno je puno važnih informacija, kako iz navedene *Kartoteke*, tako i iz drugih izvora. Ukazano je na mjesto i godinu rođenja Redžepa ef. Muminhodžića, na njegovo školovanje u Berham-begovoj medresi i Višoj šerijatskoj školi u Sarajevu, koju je uspješno završio 1933. Vjersku službu započeo je u rodnim Šerićima, a zatim nastavio u brojnim mjestima tadašnje države (Doboj, Vels, Kosovska Mitrovica, Uroševac), te na kraju u Lukavcu Turskom od 1941. pa do 1982. godine. I poslije penzionisanja radio je kao imam u Modracu. U nekoliko navrata je prisilno prekidao službu. Ostao je upamćen po izuzetno uspješnoj metodologiji rada sa mektebskom djecom. Nadaleko je poznat njegov mektebski udžbenik *Talimu-l-islam*, koji je doživio 17 izdanja sa preko 200.000 primjeraka. I pored velikih pritisaka, ostao je dosljedan u svom pozivu i metodu podučavanja. U knjizi su dati i drugi brojni zanimljivi podaci, koji potvrđuju njegovu istrajnost i doprinos u očuvanju vjere. Zanimljivi podaci su dati i o Abaz ef. Šogoljeviću i Hašimu ef. Malkiću o njihovom školovanju, te službovanju istih.

Džemat Priluk je pokrивao nekoliko mjesta, a za ovaj džemat je vezano 11 vjerskih službenika koji su obavljali dužnost imama, mualima i mujezina, a to su: Mešić (Karić) ef. Husein, Poljić ef. Osman, Poljić ef. Mehmed, Žabić ef. Hašim, Žabić ef. Ibrahim (Edhem Hodža), Okanović ef. Mustafa, Ejubović ef. Mehmed, Čičkušić ef. Ćazim, Kamberović ef. Mehmed, Hasanbašić ef. Omer i Hodžić ef. Bećir (Bego). O svima su izneseni iznimno zanimljivi podaci koji govore o mjestu i godini rođenja, njihovom školovanju, te službovanju i rezultatima na očuvanju vjere na ovom području. Svi oni su dali značajan doprinos na tom planu.

Džemat Banovići je pokrивao više okolnih mjesta: Banović Selo, Tulovići, Grivice, Gosovica, Milići, Pribitkovići, Podgorje, Omazići, Gornji Bučik, Repnik, Osječani i Ribnica. Na ovom području su službovali dva imama i jedan mualim. Sjedište imamata bilo je u Banovićima, a glavni imam bio je Emin ef. Avdić. Zanimljivi podaci su dati o vjerskim službenicima ovog džemata: Modrić ef. Aliji, Mujić ef. Ibrahimu i Kukić Muharemu. Riječ je o podacima koji se tiču njihovog školovanja i službovanju. Tu si i drugi podaci koji oslikavaju kako vjerske, tako i ukupne prilike na ovom području kroz jedan duži vremenski period.

Džemat Đurđevik je pokrивao mjesta: Crijevčići, Djedino, Brnjica Turska, Odorovići, Višća Gornja, Višća Donja, Živinice Turske i Suha. U *Kartoteci* je ubilježeno pet vjerskih službenika, džematski imam, tri imama i jedan mualim. Sjedište džemata bilo je u Đurđeviku, a džematski imam je bio Žabić ef. Muhamed. O istom su doneseni važni podaci o mjestu i godini rođenja (Poljice 1890), školovanju (Careva medresa 1912), te njegovom službovanju koje započinje u Bašigovcima 1912. godine. Tu si i detaljniji podaci o daljem službovanju koje je je trajalo sve do 1953. godine. Muhamed ef. Žabić je bio i imam matičar, a predavao je i vjeronauku. Imao je veliki ugled među vjernicima,

ali i kod naroda. I drugi vjerski službenici su tretirani u knjizi, i to: Čičkušić (Drinić) ef. Šefket, Hodžić ef. Adem, Čičkušić ef. Omer, Brčaninović ef. Spaho (Spahija). O svim njima donesene su veoma zanimljive činjenice koje govore ne samo o njihovom doprinosu vjerskom životu, već i o ukupnim prilikama na ovom području.

Za džemat Bašigovci, po osnovu navedene *Kartoteke* tretiran je samo jedan imam Hodžić ef. Sulejman. O istom je su dati detaljni podaci vezani za mjesto i godinu rođenja, školovanje, te službovanje. Radni vijek je proveo kao vjerski službenik u Bašigovcima kao mualim, hatim, zamjenik imama i imam. Tu si i drugi podaci iz života ovog vjerskog pregaoca.

Prema *Kartoteci* za džemat Lukavica Gornja vezana su tri vjerska službenika, glavni imam i još dva imama. Glavni imam je bio Ibrahim ef. Imamović. O istom su doneseni podaci vezani za mjesto i godinu rođenja, te školovanje i službovanje. Džematski imam je od 1909. godine, a u službi je ostao do 1953. godine. O njegovom službovanju korišteni su podaci iz *Kartoteke*, ali i iz knjiga Hivzije Suljkića i radova Adnana Jahića, koji nam ukazuju da se radilo o jednom vjerskom autoritetu, čovjeku koji je imao stav i princip i veliki ugled ne samo na području svog džemata, već i daleko šire. I o drugim vjerskim službenicima su u knjizi doneseni zanimljivi podaci. Radi se o Redžep ef. Haliloviću i Mehmed ef. Vrtačiću. Predočeni su podaci o mjestu rođenja, školovanju i službovanju, te posebno doprinosu na očuvanju vjere na ovom području.

Za džemat Vukovije Gornje, vezano je šest vjerskih službenika: glavni imam, dva imama i tri mualima. Glavni imam je bio Omer ef. Imamović. O istom su doneseni podaci o mjestu i godini rođenja, školovanju te službovanju. Važni podaci su dati i o drugim vjerskim službenicima, i to: Aščić ef. Halil, Rančić ef. Osman, Malkić ef. Mustafa (Musto), Salihović ef. Emin i Šljivić ef. Ahmed. O njima su također dati podaci koji se odnose na školovanje i službovanje, te posebno na doprinos vjeri i vjerskim prilikama na ovom prostoru.

Džemat Gornje Hrasno je posljednji u nizu obrađenih džemata u ovoj knjizi. Isti je pokrivaio nekoliko mjesta: Donje Hrasno, Gornje Hrasno, Gornje Petrovice, Lipovice, Horozovinu, Kikače, Paraće, Seljublje, Babinu Luku i Suhopolje. U *Kartoteci* su ubilježena za ovaj džemat četiri imama i dva mualima. Sjedište džemata je bilo u Gornjem Hrasnu. U knjizi su predstavljeni sljedeći vjerski službenici: Imamović ef. Ibrahim, Imamović ef. Mehmed, Hasanović ef. Ibrahim, Smajić ef. Omer, Husić ef. Smajl i Mujanović ef. Osman. O svim navedenim vjerskim službenicima dati su zanimljivi i važni podaci koji se odnose na njihov vjerski rad, službovanje i doprinos vjerskim prilikama na ovom području. Tu su i drugi važni podaci iz života navedenih imama i mualima, što oslikava i ukupan život i prilike na ovom području.

Iz svega priloženog, može se zaključiti da knjiga *Vjerski službenici Vakufskog povjerenstva u Tuzli sredinom XX stoljeća*, predstavlja važan sadržaj sa značajnim historijskim i historiografskim karakteristikama i vrijednostima, koje nisu do sada u ovakvom obimu i okviru predočene naučnoj i široj javnosti.

Knjiga je sa historiografskog aspekta bogata, zanimljiva i značajna. Tretira pitanje vjerskih službenika Vakufskog povjerenstva Tuzla, koje do sada nije značajnije istraživano. Knjiga prati važnu historijsku temu, koja je sa istraživačkog i naučno-metodološkog aspekta detaljno sagledana i daje nam jedan nov sadržaj vezan za vjerske službenike i vjerske prilike na širem tuzlanskom području od austrougarskog vremena, pa sve do danas. Prezentovani sadržaj je zasnovan na izvorima prvoga reda, što predstavlja posebnu vrijednost i značaj. Autor se potrudio, da sve što je u knjizi prezentovano potkrijepi adekvatnim historijskim izvorima, što potvrđuje i više od 1.100 fusnota. U analizama i stavovima, nisu ostavljeni po strani ni drugi historijski izvori, što radu daje snažniju tematsku i sadržajnu zaokruženost. U sadržajnom pogledu, kroz obradu džemata i vjerskih službenika: imama, mualima i mujezina, data je jasna slika o vjerskim prilikama na ovom području, sa akcentom na doprinos vjerskih službenika očuvanju vjere na ovom području. Knjiga obiluje brojnim sadržajnim novitetima, te detaljističkim isticanjima određenih važnih posebnosti navedene tematike, što ga čini zanimljivim historiografskim štivom, koje nam pomaže da bolje razumijemo navedenu tematiku i imamo pregledniju i objektivniju sliku o istoj. Knjigu smatram vrijednim historiografskim sadržajem, koji je u dobroj mjeri upotpunio historiografsku prazninu vezanu za vjerske prilike (islamska komponenta) na širem tuzlanskom području u XX stoljeću.

IV

NOVOSTI // NEWS

Selma ISIĆ

*Društvo arhivskih zaposlenika TK/ JU Arhiv Tuzlanskog kantona
selmaistic@yahoo.com*

UDK/UDC: 930.25(497.6 Tuzla)"2023" (047)

Izvještaj sa Međunarodne arhivske konferencije “4. TUZLANSKI ARHIVSKI DANI”, Tuzla, 29. i 30. septembar 2023. godine

Conference Report from the International Archives Conference “4. TUZLANSKI ARHIVSKI DANI”, Tuzla, September 29 and 30, 2023.

U organizaciji Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, 29. i 30. septembra 2023. godine, u Hotelu “Salis” u Tuzli održana je Međunarodna arhivska konferencija “4. Tuzlanski arhivski dani”.¹ Konferencija je, kao i ranije, privukla izlagače iz različitih zemalja, uključujući Sloveniju, Hrvatsku, Srbiju, Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu, stvarajući tako preduslov za razmjenu znanja i iskustava, kao i usavršavanje u arhivskoj djelatnosti. U fokusu interesovanja Konferencije bila je tema: *Izazovi uspostavljanja sistema zaštite, upravljanja i korištenja elektronskih zapisa*.

Učešće u skupu su pored arhivskih radnika iz Bosne i Hercegovine uzeli i stručnjaci iz Slovenije, Hrvatske, Srbije i Crne Gore.

U ime Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona okupljenima se obratila predsjednica Organizacionog odbora Konferencije, Hatidža Fetahagić. Učesnike skupa pozdravili su i dr. Miroslav Novak, u ime Arhivskog društva Slovenije, dr. Dinko Čutura, u ime Hrvatskog državnog arhiva, dr. Silvija Babić, u ime Hrvatskog arhivističkog udruženja, Hajrudin Čuprija, direktor Arhiva Federacije Bosne i Hercegovine, Milena Popović Subić, u ime Arhiva Vojvodine, Marija Todorović,

¹ Informacije o održanoj Konferenciji možete naći na linku: <https://daztk.net/2023/10/03/odrzana-konferencija-4-tuzlanski-arhivski-dani/>.

u ime predsjednice Arhivističkog društva Srbije, te dr. Vlatka Lemić u ime ICARUS Hrvatske.

Pored konferencijskog dijela, posjetitelji su imali priliku prisustvovati promociji časopisa “Arhivski pogledi” br. 3², godišnjaka koji publikuje Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona. Časopis je namijenjen podizanju svijesti i edukaciji, te ističe važnost razvoja arhivistike u Bosni i Hercegovini, čime daje doprinos jačanju arhivske zajednice kroz promicanje istraživanja na polju arhivske djelatnosti, kao i razmjenu ideja među arhivskim stručnjacima. Promotori časopisa bili su izvr. prof. dr. Zdenka Semlić Rajh i doc. dr. Šefko Sulejmanović.

Prilog 2. Promocija časopisa “Arhivski pogledi”, br. 3.

U okviru Konferencije predstavljena je i izložba “Priče iz Arhiva”, koja je proistekla iz projekta Kreativne Europe CREARCH. Izložba je predstavila neuobičajen i inovativan pristup arhiviranju, razvoju nove publike i kreativnoj interpretaciji arhivskih izvora. Putem krativnog pripovijedanja, arhivski i baštinski stručnjaci oživjeli su arhivske zapise iz spremišta i posjetiteljima omogućili da dožive nove priče kroz različite medije i formate. Ovaj projekt, u kojem je ICARUS Hrvatska bio projektni partner, dodatno je produbio svijest o važnosti arhivske građe u suvremenom kontekstu.³ O izložbi “Priče iz arhiva” govorila je dr. Vlatka Lemić, te prisutnima predstavila izložbu, ali i približila samu ideju i namjeru koja se krije iza projekta „Priče o arhivima”.

U radnom dijelu Konferencije, 30. septembra 2023. godine održane su dvije sesije. Izlagači su dijelili svoja iskustva i perspektive, iznoseći različite probleme, ali i donoseći različite ideje i rješenja o pitanjima koja se tiču digitalne arhivske prakse.

² Elektronska verzija časopisa dostupna na linku: <https://www.daztk.net/ARHIVSKIPOGLEDI3.pdf>.

³ Više o „Pričama iz arhiva“ vidjeti na stranici <https://drive.google.com/file/d/1Ib9FiHYxYXTotzWkXZwrkDjdBpJnbsNx/view> (7.3.2024).

U okviru I sesije predstavljena su sljedeća izlaganja:

- Izr. prof. dr. Zdenka SEMLIČ RAJH, Zgodovinski arhiv Ljubljana (Slovenija), *Standardi i zahtjevi za upravljanje elektronskim zapisima*
- Izr. prof. dr. Miroslav NOVAK, Pokrajinski arhiv Maribor (Slovenija), *Digitalizacija u arhivima – savremeni izazovi arhivske teorije i prakse*
- Doc. dr. Vlatka LEMIĆ, ICARUS Hrvatska/Sveučilišta u Zagrebu (Hrvatska), *Digitalna pismenost i vještine u arhivima – međunarodne prakse i iskustva u unaprijeđenju kompetencija arhivskih stručnjaka*
- Milena POPOVIĆ SUBIĆ, Arhiv Vojvodine (Srbija), *Pravni okvir zaštite elektronskih dokumenata u Republici Srbiji*
- Mr. Jasmin JAJČEVIĆ, Arhiv Tuzlanskog kantona/Društvo arhivskih zaposlenika TK (Bosna i Hercegovina), *Elektronski ili papirni dokument: značaj, prednosti i nedostaci*

U okviru II sesije predstavljena su izlaganja:

- Mr. Spomenka PELIĆ, Kantonalni arhiv Travnik (Bosna i Hercegovina), *Sistem za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (CMS) i arhivsko poslovanje*
- Adnan KALESIĆ, Historijski arhiv Sarajevo (Bosna i Hercegovina), *Istraživanje i digitalizacija arhivske građe i informativnih sredstava (iskustvo Arhiva Brčko)*

Prilog 3. Učesnici Konferencije "4. Tuzlanski arhivski dani".

- Maruška NENEZIĆ, Jelena MRŠULJA, Državni arhiv Crne Gore – Istorijski arhiv Kotor (Crna Gora) *Značaj digitalizacije austrougarskog katastra u Istorijskom arhivu Kotor za unaprijeđenje rada sa korisnicima u dokazne svrhe*
- Asmir ZEĆIĆ, Služba za arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Rasim KORAJAC, CEO Development Rožanica doo (Bosna i Hercegovina), *Rješenje za digitalizaciju arhivske građe, njenu sigurnost i pristupu podacima sa dvostrukim slojem zaštite*

- Taiba MEHMEDBEGOVIĆ, Arhiv Bosansko-podrinjskog kantona Goražde (Bosna i Hercegovina), *Goraždanska iskustva u radu sa elektronskim zapisima*
- Iz. prof. dr. Miroslav Novak je izlagao rad kolegice Špele VALADŽIJA, Pokrajinski arhiv Maribor (Slovenija), *Pokrajinski arhiv Maribor na usluzi ljudima – obnova i revitalizacija prostorija za korisnike*.

Pitanje izazova uspostavljanja sistema zaštite, upravljanja i korištenja elektronskih zapisa bila je tema koja je pobudila veliko zanimanje i otvorila nekoliko bitnih pitanja za arhivsku struku, o čemu se razvila konstruktivna diskusija. U diskusiju o temi su se uključili: Zdenka Semlič Rajh, Miroslav Novak, Milena Popović Subić, Vlatka Lemić, Dinko Čutura, Omer Zulić, Selma Isić. Na kraju dvodnevne konferencije i po okončanju diskusije doneseni su i zaključci Konferencije koji su istaknuli važnost posjedovanja posebnih znanja i sposobnosti u radu sa elektronskim zapisima, ali i posjedovanje odgovarajućih sredstava potrebnih za održavanje elektronskih zapisa i uspostavljanje sistema potrebnih za njihovu zaštitu i upravljanje.

Prilog 4. Zajednička fotografija učesnika Konferencije
“4. Tuzlanski arhivski dani”.

Po svršetku prisutne je još jednom pozdravila i zahvalila im na učešću Hatidža Fetahagić, predsjednica Organizacionog odbora Konferencije “4. Tuzlanski arhivski dani”. Sumirala je zbivanja sa stručnog skupa i pozvala učesnike da i naredne godine uzmu učešće u Konferenciji.

Konferenciju su finansijski podržali Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke Mostar i Ministarstvo kulture, sporta i mladih Tuzlanskog kantona, te Kabas d.o.o. Sarajevo koji je kao sponzor od samog početka podržavao projekat Tuzlanski arhivski dani.

Konferencija je bila i medijski dobro praćena kroz najave i vijesti o održavanju iste, te video priloge i emisije. Informacije o istim mogu se naći na

nekoliko portala u tuzlanskoj regiji⁴, kao i u video priložima snimljenim i emitovanim na lokalnim televizijskim kućama RTV TK i RTV7.⁵

U konačnici, "4. Tuzlanski arhivski dani" predstavljaju značajan korak ka unapređenju globalnog dijaloga o elektronskim arhivskim materijalima. Konferencija je pridonijela povezivanju arhivskih profesionalaca iz različitih zemalja, potičući razmjenu ideja i zajedničko suočavanje s izazovima digitalne transformacije arhivske prakse. Očuvanje pisanog kulturnog naslijeđa i kulturno-historijske baštine kroz stalnu brigu o elektronskim zapisima ostaje ključna misija arhivske zajednice.

⁴ <https://tuzlainfo.ba/index.php/najava-dogadaja-2/item/217955-slijedeceg-vikenda-4-mejnarodna-arhivska-konferencija-tuzlanski-arhivski-dani/>; <https://enovosti.ba/video-odrzana-4-medunarodna-arhivska-konferencija-tuzlanski-arhivski-dani/>.

⁵ [https://www.youtube.com/watch?v=lj0oLftBbwk&t=3s&ab_channel=RTV7Tuzla](https://www.youtube.com/watch?v=lj0oLftBbwk&t=3s&ab_channel=RTV7Tuzla;);
https://www.youtube.com/watch?v=22R2obv3ohk&ab_channel=RTVTK.

Mr. Vidosava ERAKOVIĆ

Arhiv Jugoslavije, Republika Srbija

vida.e1986@gmail.com

UDK/UDC: 930.25 (497.11 Kuršumlijska Banja)"2023" (047)

Izveštaj sa VII. MEĐUNARODNOG ARHIVISTIČKOG SAVETOVANJA „KURŠUMLIJSKA BANJA 2023“

Conference Report from VII. OF THE INTERNATIONAL ARCHIVISTIC CONSULTATION „KURŠUMLIJSKA BANJA 2023“

U živopisnom krajoliku Kuršumlijske Banje u periodu od 11. do 13. oktobra 2023. godine održano je VII Međunarodno arhivističko savetovanje Arhivističkog društva Srbije „Kuršumlijska Banja 2023“ pod sloganom *Arhivi inspirišu* u organizaciji Arhivističkog društva Srbije.

Domaćin savetovanja bio je Istorijski arhiv „Toplice“ iz Prokuplja, partner u organizaciji Međuopštinski istorijski arhiv Čačak, a pokrovitelj Ministarstvo kulture Republike Srbije. Svečano otvaranje bilo je u sredu 11. oktobra. Prisutnima su se obratili Lela Pavlović, arhivski savetnik i predsednica Arhivističkog društva Srbije, Milan Stojanović, direktor Istorijskog arhiva „Toplice“ - Prokuplje, dr. Miroslav Perišić, direktor Državnog arhiva Srbije i Danijela Vanušić, pomoćnik ministra za kulturu Republike Srbije. Direktor Istorijskog arhiva „Toplice“ prisutne je upoznao sa istorijatom Arhiva i njegovim razvojem od osnivanja do današnjih dana i ulogom koju Arhiv ima u Topličkom okrugu. Direktor Državnog arhiva Srbije iskoristio je priliku da podseti da arhivi, u ovom trenutku, imaju najrazgranatiju izdavačku, izložbenu delatnost i međunarodnu saradnju i ukazao na deficitarnost istoričara u arhivima, na ulogu arhiva u javnom životu i državnoj

strategiji, na izazove sa kojima se arhivi, kao čuvari identiteta, suočavaju u svetu i kod nas, naročito u vreme ekspanzije tehnologije, koja, prema Perišićevim rečima ima moć i da pobeđuje i da ubija. Istakao je značaj mikrofilmovanja arhivske građe kao najbezbednijeg načina da se zaštiti i sačuva arhivska građa. Danijela Vanušić je u svojoj pozdravnoj reči pomenula izazove digitalne ere i primenu digitalizacije u arhivistici u cilju zaštite arhivske građe.

U nastavku je dodeljeno priznanje Arhivističkog društva Srbije *Najbolja registratura* Agenciji za privredne registre. Odluku je saopštila Marija Todorović, predsednica Komisije za dodelu priznanja i sekretarka Arhivističkog društva Srbije, a nagradu je u ime dobitnika Agencije za privredne registre primila i skupu se obratila dr. Tatjana Kikić, rukovodilac Arhive Agencije za privredne registre.

Prilog 2. Obraćanje predsednice Arhivističkog društva Srbije, Lele Pavlović.

Nakon dodele priznanja, Slobodanka Cvetković, arhivski savetnik Istorijskog arhiva Požarevac i urednik Zbornika radova *Arhivska građa u teoriji i praksi*, predstavila je šesti po redu Zbornik sa prošlogodišnjeg savetovanja na Mećavniku. Ljiljana Dožić, arhivski savetnik Arhiva Vojvodine i urednik Informativnog biltena Arhivističkog društva Srbije *Arhivski glasnik* predstavila je sedamnaesti broj *Biltena*. Svečano otvaranje završeno je otvaranjem izložbe o Kuršumlijskoj banji pod nazivom *Naše bogatstvo - vodovodna mreža, kupatila, česme i bunari u Kosaničkom srezu*, autora Stojanke Bojović, arhivskog savetnika Arhiva Kosova i Metohije, radno angažovane u Istorijskom arhivu u

Nišu i Milana Stojanovića, višeg arhiviste Istorijskog arhiva „Toplice“ iz Prokuplja.

U okviru radnog dela savetovanja prezentovano je ukupno 31 od 34 programom predviđena rada. Prvog dana savetovanja predstavljeni su radovi u okviru tematskih celina *Arhivi i inovativne tehnologije* i *Aktuelna pitanja arhivske službe*. U okviru prve tematske celine *Arhivi i inovativne tehnologije* referate je predstavilo devetoro od predviđenih desetoro učesnika. Ovu sesiju, svojim izlaganjem na temu *Scy Dia OCR za srpsku ćirilicu sa dijakriticima – primena aktivnog učenja u NLP domenu*, otvorio je dr. Velibor Ilić (Institut za veštačku inteligenciju Srbije). Potom su svoja izlaganja imale kolege iz Slovenije i Hrvatske koji su u svojim radovima predstavili probleme i izazove sa kojima se slovenački i hrvatski arhivi suočavaju u procesu digitalizacije i ulogu arhiva u digitalnom okruženju: dr. Miroslav Novak (Pokrajinski arhiv Maribor) na temu *Iskustva slovenačkih arhiva u oblasti elektronskog arhiviranja i elektronskih arhiva*, Zoran Stanković (Državni arhiv u Rijeci) na temu *Hrvatski arhivi u digitalnom okruženju – normativni okvir i primjeri dobre prakse*, dr. Vlatka Lemić (Sveučilište u Zagrebu) na temu *Digitalna pismenost i vještine u arhivima - iskustva i mogućnosti europskih programa u unapređenju kompetencija arhivskih stručnjaka*. Aleksandar Berežnov (Istorijski arhiv Kraljevo) predstavio je referat na temu *Mogućnosti primene veštačke inteligencije u arhivima* i pokušao da pruži odgovore na niz pitanja koja se tiču primene veštačke inteligencije u arhivima i arhivistici: pouzdanost informacija koje pruža veštačka inteligencija, saznanja koja veštačka inteligencija i njen alat četbot imaju o arhivistici i arhivima u Srbiji, njenu primenu na poslove i uticaj na radna mesta, odnos veštačke inteligencije i ARHIS-s, odnos digitalizacije i veštačke inteligencije i dr. Dr. Mihail Larin (Ruski državni univerzitet za humanističke nauke) pročitao je referat na temu Организация архивного хранения электронных документов в России. Docent Natalija Surovceva (Ruski državni univerzitet za haumanističke nauke) predstavila je referat na temu О составе метаданных жизненного цикла электронных документов. Siniša Tadić (Arhiv Jugoslavije) prezentovao je referat koautorskog rada sa dr. Dušanom Bojkovićem (Arhiv Jugoslavije) pod nazivom *Digitalizacija fonda Kancelarija maršala Jugoslavije* u kojem je predstavljen proces digitalizacije arhivskih dokumenata ovog fonda. Siniša Domazet (Arhiv Bosne i Hercegovine), u referatu svog rada pod nazivom *Digitalno gradivo u Arhivu Bosne i Hercegovine – terabajti bez stalne adrese*, predstavio je iskustvo Arhiva Bosne i Hercegovine sa digitalnim formatima u pogledu zaštite i čuvanja.

U okviru druge tematske celine *Aktuelna pitanja arhivske službe* svoje radove predstavilo je troje od predviđenih četvoro autora. Teme radova odnosile su se na preventivnu zaštitu (obezbeđivanje ambijentalnih uslova u depoima u cilju zaštite arhivske građe, zaštita depoa od spoljnih činilaca: poplava, požara, vlage, temperature...) i fizičku zaštitu arhivske građe (konzervaciju i restauraciju). Svetlana Perović Ivović (Arhiv Jugoslavije) predstavila je referat na temu *Planiranje dobro organizovanog depoa kao uslov za adekvatnu zaštitu*

arhivske građe u kojem je dala pregled ambijentalnih uslova koje depo mora da ispunjava, u skladu sa standardima, u cilju adekvatne zaštite arhivske građe. Georg Jovanović (Biblioteka Matice srpske) prezentovao je rad na temu *Restauracija i konzervacija pergamentne povelje* u kojem je dao kratak opis povelja, opis pergamenta kao podloge za pisanje, kratak istorijat, postojanost, uzroke oštećenja, probleme pri proučavanju povelja sa voštanim pečatom. Nataša Malobabić Vukić (Istorijski arhiv Grada Novog Sada) i Jugoslav Veljkovski (Istorijski arhiv Grada Novog Sada) autori su rada pod nazivom *Protivpožarni sistem NOVEC 1230 u sistemu zaštite arhivskih depoa Istorijskog arhiva Grada Novog Sada*. Nataša Malobabić Vukić u svom referatu prikazala je jedan inovativni protivpožarni sistem, koji, između ostalog, služi i za zaštitu arhivske građe, arhivskih depoa i arhivskih zgrada. Moderator sesija bio je Darko Marinković, arhivist Vojnog arhiva.

Prilog 3. *Detalji sa VII Međunarodnog arhivističkog savjetovanja „Kuršumlijska Banja 2023“.*

Paralelno sa sesijama u četvrtak, održana je i radionica za zaposlene kod stvaralaca na poslovima kancelarijskog poslovanja, odnosno za zaposlene u arhivima na istim poslovima i na poslovima zaštite arhivske građe i dokumentarnog materijala kod stvaralaca, na temu *eUprava i ePisarnica*.

Izlagači su bili Svetlana Jovanović, viši savetnik u Kabinetu Predsednika Vlade, Jedinica za implementaciju strateških projekata IT i e-Uprava i Marija Milošević iz Ministarstva kulture Republike Srbije. Moderator i organizator radionice bila je Milena Popović Subić, arhivska savetnica Arhiva Vojvodine.

Radionica je izazvala veliko interesovanje. Prisustvovalo je preko stotinu učesnika koji su vrlo aktivno učestvovali u njenoj realizaciji. Prvi dan Savetovanja završen je izletom do Đavolje Varoši i svečanom večerom.

Drugog dana savetovanja u okviru tematske celine *Aktuelna pitanja arhivske službe* predstavljeno je deset radova. Teme radova bile su posvećene arhivskom zakonodavstvu, kancelarijskom poslovanju, valorizaciji, izradi tematskih vodiča, razgraničenju arhivskih fondova, doajenima srpske arhivistike, arhivskoj pedagogiji. Sesiju je svojim referatom na temu *Dometi važeće zakonske regulative na zaštiti arhivske građe i dokumentarnog materijala* otvorila Marija Todorović (Istorijski arhiv Šumadije), ukazujući na značaj davanja javnih ovlašćenja nadležnim ustanovama u pogledu zaštite dokumentarnog materijala, stručnog nadzora, sprovođenja mera za nepoštovanje zakonskih propisa, učestale kontrole stanja i evidencija arhivske građe i dokumentarnog materijala, što je kao rezultat imalo da stvaraoci i imaooci arhivske građe i dokumentarnog materijala ozbiljnije shvate svoje obaveze predviđene članom 9. *Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*. Dr. Jasmina Živković (Istorijski arhiv Požarevac) predstavila je rad na temu *Istorijski arhivskog zakonodavstva u Srbiji* i u svom izlaganju dala je hronološki prikaz zakonskih propisa o zaštiti arhivske građe i radu arhiva u Srbiji. Milena Popović Subić (Arhiv Vojvodine) autorka je rada *Katalog postupaka kao element kancelarijskog poslovanja* i u svom referatu prikazala je novine u kancelarijskom poslovanju i ulogu kataloga postupaka u centralnoj evidenciji predmeta sa posebnim osvrtom na katalog postupaka pokrajinskih organa. Stjepan Prutki (Državni arhiv u Vukovaru) prezentovao je referat svog rada na temu *Arhivi u službi uprave – prikaz sudbinskih trenutaka iz nedavne povijesti arhivske službe u Republici Hrvatskoj*, u kojem je autor dao pregled zakonskih i podzakonskih akata, za potrebe upravnih postupaka, na primeru sprovođenja postupka za povraćaj konfiskovane imovine koju su komunističke vlasti konfiskovale i ozakonjenja nezakonito izgrađenih zgrada i upoznao nas sa izazovima sa kojima se Državni Arhiv u Vukovaru suočavao tokom rešavanja tih zahteva.

Dušan Žugić (Istorijski arhiv Užice) predstavio je rad na temu *Revalorizacija dokumentarnog materijala sa produženim rokovima čuvanja* u kojem je opisao iskustvo arhivista Istorijskog arhiva Užice kada je reč o vrednovanju dokumenata finansijske provenijencije i pokušao da da odgovor na pitanje da li mogu rokovi čuvanja dokumentarnog materijala sa produženim rokovima čuvanja da se skraćuju? Mirjana Milenković (Istorijski arhiv Beograda) u svom referatu na temu *Tanasije Ž. Ilić (1901-1987)* predstavila je stručni i naučni rad ovog istoričara i arhiviste koji se naročito interesovao za istoriju Srbije u predvečerje Prvog srpskog ustanka i nakon ustanka, prepoznao vrednost dokumenata koja se čuvaju u fondu Zemunskog magistrata, dao doprinos u priređivanju nekoliko zbornika arhivske građe i istakao se i kao dugogodišnji predavač ćirilске paleografije, staroslovenskog i nemačkog jezika na tečaju za arhivske radnike. Ivana Jovanović (Istorijski arhiv Niš) svoj rad posvetila je sećanju na ličnost i delo Đorđa Stamenkovića, dugogodišnjeg

direktora Istorijškog arhiva Niša. U referatu rada pod nazivom *Ispod pera premalo hladovine – Đorđe Stamenković (1929-1994), doajen srpske arhivistike*, autorka nas je upoznala sa njegovim naučno-istraživačkim i publicističkim radom. Milorad Jovanović (Istorijški arhiv Jagodina) u referatu svog rada pod nazivom *Pitanje razgraničenja i utvrđivanja arhivskih fondova pravosudnih organa u postsocijalističkoj Srbiji* obrazložio je koji su postupci primenjivani prilikom ustanovljenja krajnje granične godine arhivskih fondova pravosudnih organa, u sklopu redefinisivanja postojećih arhivskih fondova pravosudnih organa i eventualnog formiranja novih arhivskih fondova prema kriterijumima za formiranje arhivskih fondova.

Goran Milosavljević (Istorijški arhiv Šumadije) u svom referatu predstavio je rad na temu *Tragom Kneza Mihaila u Kragujevcu – put ka tematskom vodiču*, u kojem je opisao sve faze izrade tematskog vodiča rukopisne zaostavštine Kneza Mihajla, koja se čuva u Istorijškom arhivu Šumadije Kragujevac. Zorica Smilović (Istorijški arhiv Beograda) predstavila je referat na temu *Edukativni potencijali Istorijškog arhiva Beograda za primenu u pedagoškoj praksi Srbije* u kome je autorka dala analizu obrazovno-vaspitnih mogućnosti IAB, pravce paralelu između planiranog školskog gradiva za različite predmete i sadržaja koji Arhiv pruža i koji može da se koristi kao pomoćno nastavno sredstvo. Takođe nas je upoznala sa nastankom i razvojem pedagoške delatnosti IAB i ukazala na napore koje je Arhiv uložio kako bi unapredio arhivsku pedagogiju, u saradnji sa Ministarstvom prosvete Republike Srbije. Moderator i ove sesije bili su Mirjana Milenković arhivski savetnik Istorijškog arhiva Beograda i Goran Milosavljević viši arhivista Istorijškog arhiva Šumadije Kragujevac.

Treća tematska celina, pod nazivom *Arhivska građa u inostranstvu od značaja za istoriju srpskog naroda i Srbije*, bila je poslednja tematska celina u okviru koje je devetoro izlagača od predviđanih desetoro predstavilo svoje radove. Mr. Danijela Mrda (Arhiv Bosne i Hercegovine) prezentovala je referat na temu *Istorija Srbije u dokumentima Arhiva Bosne i Hercegovine* i predstavila istorijske izvore za proučavanje istorije Srbije koji se čuvaju u Arhivu Bosne i Hercegovine, a koji su izuzetno značajni za proučavanje delovanja Mlade Bosne, Sarajevskog atentata, Prvog svetskog rata, Kraljevine Jugoslavije (arhivska građa nastala radom Kraljevske banske uprave Drinske banovine, prepiska srpskih kulturnih društava u Bosni i Hercegovini sa srodnim društvima u Srbiji, periodika: *Srpska riječ* i *Sarajevski list*). Dr. Filip Krčmar (Istorijški arhiv Zrenjanin) u svom referatu na temu *Prokuplje i Čačak u svetlu građe Austrijskog državnog arhiva* predstavio je građu Austrijskog državnog arhiva koja se odnosi na Prokuplje i Čačak i uglavnom obuhvata fotografije iz Prvog svetskog rata, koje su izvor za proučavanje delovanja austrougarske vojske na tlu Srbije i čuvaju se u okviru odeljenja Ratni arhiv (Kriegsarchiv).

Verica Filipović (arhivski savetnik Državnog arhiva Srbije u penziji) izložila je referat na temu *Arhivska građa Arhiva Srpske pravoslavne Eparhije budimske u Sent Andreji* i dala pregled formiranih fondova i zbirki Arhiva

Eparhije budimske, koji su od izuzetnog značaja za istoriju srpskog naroda. Suzana Petrović (Istorijski arhiv Vranje) i Predrag Stojković (Istorijski arhiv Vranje) koautori su rada pod nazivom *Dostupnost arhivske građe Državnog arhiva Republike Severne Makedonije od značaja za istoriju srpskog naroda i Srbije*. U referatu rada Predrag Stojković nas je upoznao sa osnovnim informacijama o arhivskoj građi od značaja za istoriju srpskog naroda, mogućnosti njenog istraživanja i objavljivanja u skladu sa *Zakonom o arhivskoj građi Državnog arhiva Republike Severne Makedonije i Protokola o saradnji između Državnog arhiva Srbije i Državnog arhiva Republike Severne Makedonije*. Mr. Aleksandra Pijuk Pejčić (Historijski arhiv Sarajevo) prezentovala je referat na temu *Patnje Srba u logoru Arad kroz dnevničke zapise Manojla Ilića*. U radu su, na osnovu dnevnika internirca Manojla Ilića, učitelja iz Rudog, prikazani uslovi u logoru: smeštaj, ishrana, higijena, prisustvo zaraznih bolesti, prisilni rad i masovno umiranje kao posledica svega navedenog, koji predstavljaju jedan od vidova eskalacije nasilja nad Srbima u Austrougarskoj tokom Prvog svetskog rata. Šimun Novaković (Arhiv Bosne i Hercegovine) u referatu svog rada pod nazivom *Gradivo Arhiva Bosne i Hercegovine o slanju srpske dece na prehranu u Hrvatsku i Vojvodinu tijekom 1917. i 1918. godine* opisao je kako je tekla akcija slanja srpske dece iz Bosne i Hercegovine na prehranu, usled pojave gladi. Samu akciju podstakla je austrougarska vlast u Bosni i Hercegovini i u nju su, pored dece pravoslavne veroispovesti bila uključena i deca rimokatoličke (odnosno tzv. ferijalna kolonija hrvatske dece iz Hercegovine) i islamske veroispovesti, ali je centralni deo rada posvećen slanju srpske dece.

Amela Bedaković (Historijski arhiv Sarajevo) predstavila je referat na temu *Kolo srpskih sestara u Sarajevu* u kome je prikazala istorijat i strukturu fonda škole Kolo srpskih sestara u Sarajevu, koji obuhvata period 1935-1941, sa posebnim osvrtom na ulogu škole u opismenjavanju ženskog dela populacije, na istaknute učitelje, učenike i članove Kola srpskih sestara kao i pregled rada Kola srpskih sestara. Zoran Stevanović (Arhiv Vojvodine) prezentovao je referat rada pod nazivom *Srpske privilegije – projekat Arhiva Vojvodine i istraživanja u Mađarskoj*, u kojem je autor dao pregled istraživanja u Mađarskoj, koje je obavio Arhiv Vojvodine, sa osvrtom na istorijski značaj pojedinih naseljenih mesta za srpsku istoriju, gde su Srbi uživali različite privilegije izdavane od vladara u Kraljevini Ugarskoj i Habzburškoj monarhiji od srednjeg veka do 1848. godine. Vidosava Eraković (Arhiv Jugoslavije) govorila je na temu *Uloga Glavnog arhivskog saveta FNRJ i Saveta akademija nauka FNRJ u organizovanju istraživanja i mikrofilmovanja arhivske građe za istoriju jugoslovenskih naroda u stranim arhivima*. Moderator i ove tematske celine bili su Vidosava Eraković viši arhivista Arhiva Jugoslavije i Zoran Stevanović arhivski savetnik Arhiva Vojvodine.

I ove godine, pored kolega iz Srbije, savetovanju Arhivističkog društva Srbije prisustvovala su kolege iz Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Ruske Federacije, direktori Arhiva u Srbiji: dr. Miroslav Perišić direktor

Državnog arhiva Srbije, dr. Nebojša Kuzmanović direktor Arhiva Vojvodine, dr. Milan Terzić direktor Arhiva Jugoslavije, Marko Marković direktor Arhiva Kosova i Metohije, direktori arhiva u: Nišu, Pirotu, Leskovcu, Požarevcu, Zaječaru, Smederevu, Smederevskoj Palanci, Senti, Kraljevu i Kruševcu, direktorka Arhiva Bosne i Hercegovine mr. Danijela Mrda, direktor Arhiva Republike Srpske dr. Bojan Stojnić, predsednici i predstavnici arhivističkih udruženja: dr. Vladan Vukliš predsednik Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine, Dušan Popović predsednik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske, predsednica Upravnog odbora Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine, Spomenka Pelić sa saradnicima iz Kantonalnog arhiva u Travniku, predstavnici udruženja arhivista iz Slovenije i Hrvatske.

Na savetovanju su razmotrena brojna pitanja iz arhivske delatnosti i arhivske službe: primena veštačke inteligencije u arhivistici i njen uticaj na rad u arhivima, korišćenje softvera za digitalizaciju dokumenata, izazovi sa kojima se arhivi suočavaju u digitalnom okruženju, elektronsko arhiviranje, organizacija i čuvanje elektronskih dokumenata, značaj digitalne prezervacije, preventivna i fizička zaštita arhivske građe, arhivsko zakonodavstvo, novine u kancelarijskom poslovanju, valorizacija, izrada tematskog vodiča. Prisetili smo se značajnih imena srpske arhivistike. Podsetili smo se koji su to kriterijumi za utvrđivanje i razgraničenje fondova na primeru fondova pravosudnih organa postsocijalističke Srbije. Otkrili smo edukativne potencijale arhivske pedagogije. Za istraživače je izuzetno značajna tematska celina posvećena istraživanju arhivske građe o istoriji srpskog naroda i Srbije u inostranstvu.

Sagledavajući teme radova predstavljenih na ovogodišnjem savetovanju, koji ne samo da su otvorili mnoga pitanja vezana za rad arhivske službe, već su nas podsetili i na ulogu arhiva u javnom životu i ukazali na izazove digitalne ere, sa kojima se i arhivi suočavaju, uverili smo se u značaj organizovanja stručnih savetovanja. Ona ne samo da pružaju mogućnost međusobnog povezivanja arhivista, već su izuzetno značajna za razmenu iskustava. Kolege iz Slovenije predstavile su razvojni put slovenačkih arhiva u domenu elektronskog arhiviranja i elektronskih arhiva. Kolege iz Hrvatske prikazale su evropske i međunarodne projekte i platforme (Europeana, Archives Portal Europe Historiana, DARIAH – EU: Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities, ICARUS projekti, European Digital Treasuries) na osnovu kojih smo saznali korisne informacije o uslugama, alatima, projektima, strategijama, strateškim i istraživačkim partnerstvima, e-infrastrukturi, vezi između istraživanja i obrazovanja, upravljanju naučnim sadržajima, edukacijskim programima.

Kolege iz Ruske Federacije podelile su sa nama svoje iskustvo u vezi organizacije i načina čuvanja elektronskih dokumenata u Rusiji. Kolege iz Bosne i Hercegovine svoj doprinos savetovanju dale su temama vezanim za digitalizaciju - predstavili su pitanje digitalne prezervacije na osnovu iskustva Arhiva Bosne i Hercegovine (migracije podataka, backup, zaštita baze podataka od oštećenja i trajnog gubitka imajući u vidu otežavajuće okolnosti usled korišćenja zastarele i nedovoljne IT opreme sa kojom Arhiv trenutno raspolaže),

ali su takođe prezentovali i bogatstvo svojih arhivskih fondova, između ostalog značajnih i za proučavanje istorije Srba u XIX i XX veku na prostoru Bosne i Hercegovine. U duhu tradicije organizovanja međunarodnog arhivističkog savetovanja Arhivističkog društva Srbije, iščekujemo VIII po redu Međunarodno savetovanje, koje će biti održano u Senti 2024. godine i koje će, nadamo se, privući nove izlagače iz Srbije i regiona i otvoriti nove teme.

Mag. inf. Vedran ŠERBU
Državni arhiv u Dubrovniku, Hrvatska
vedran.serbu@dad.hr

UDK/UDC: 930.25:0(497.4 Zagreb)"2023" (047)

**Izvyještaj sa ICARUS BoostDigiCuture seminara
“USAVRŠAVANJE STRUČNJAKA U KULTURI I BAŠTINI U
PODRUČJU DIGITALNE PISMENOSTI I VJEŠTINA”,
Zagreb, 27. studenog 2023.**

**Conference Report from the ICARUS BoostDigiCuture seminar
„TRAINING EXPERTS IN CULTURE AND HERITAGE IN THE FIELD
OF DIGITAL LITERACY AND SKILLS“, Zagreb, November 27, 2023.**

U Sveučilišnom računarskom centru (SRCE), 27. studenoga 2023. održan je nacionalni seminar Erasmus+ BDC projekta koji se bavi unapređenjem kapaciteta baštinskih stručnjaka u implementaciji digitalne kulture i alata u svakodnevnom radu. Na seminaru su predstavljene različite aktivnosti vezane uz digitalnu transformaciju kulturne baštine, tj. resursa, znanja i vještina koji se koriste u AKM zajednici.

ICARUS Hrvatska, organizator ovog seminara neprofitna je udruga posvećena istraživanju povijesnog nasljeđa, promicanju dostupnosti arhivskih izvora putem suvremenih tehnologija i razvoju međuinstitucionalne i međunarodne suradnje na području kulturne, znanstvene i stručne djelatnost. Aktivnosti udruge ICARUS Hrvatska usmjerene su na projekte i javne programe – portale i platforme, radionice, predavanja i stručne skupove vezane uz promicanje povijesnih i kulturnih istraživanja, otvorenost arhiva i dostupnost pisane baštine, predstavljanje međunarodnih arhivskih i baštinskih projekata i inicijativa te povezivanje s međunarodnom stručnom zajednicom.

Seminar je otvoren s početkom u 9:30 sati i okupio je stručnjake iz područja arhivistike, muzeologije, knjižnica, informacijsko-komunikacijskih tehnologija, lingvistike, umjetne inteligencije. Pozdravne riječi uputila je doc. dr. sc. Sandra Kučina Softić, pomoćnica ravnatelja centra SRCE-a i predstojnica Sektora za obrazovne programe i tehnologije u obrazovanju pri navedenoj instituciji. Ona je naglasila kako se ovaj seminar održava na pravom mjestu, jer upravo je SRCE jedna od institucija u Hrvatskoj, ali i šire koja prednjači u obrazovanju i usavršavanju stručnjaka raznih domena u informatičkoj tehnologiji. U nastavku pozdravnog dijela, u vrlo dobro posjećenoj dvorani u SRCE-u, obratila se i predsjednica udruge doc. dr. sc. Vlatka Lemić koja je naglasila značaj udruge ICARUS Hrvatska i prisjetila se vremena kada je osnivala udrugu 2007. godine da je bilo malo iznenađujuće spajati baštinski

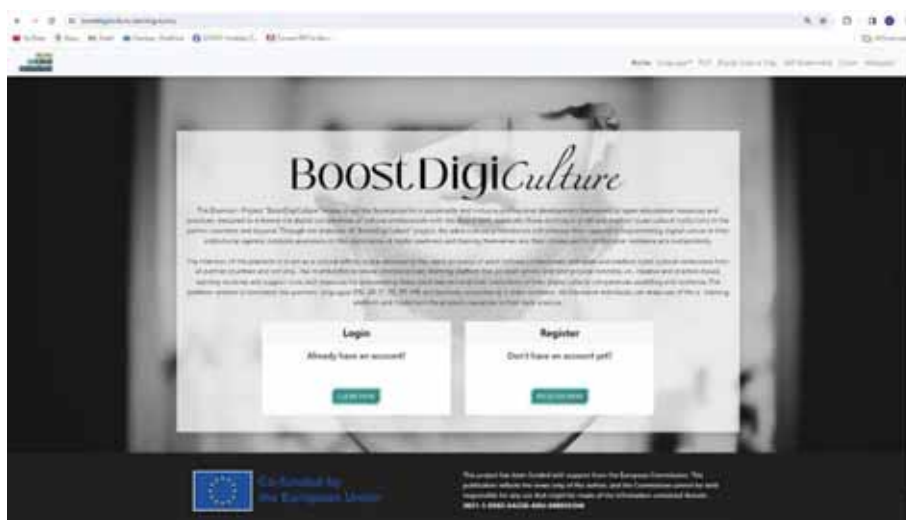
sektor sa digitalnim tehnologijama, što je u ono doba smatrano nespojivim, no pokazalo se da je pristup bio vizionarski, jer danas jednostavno ne možemo razdvojiti informacijsko-komunikacijske digitalne tehnologije od svakodnevnog rada u arhivima, knjižnicama i muzejima.

Seminar je tematski bio podijeljen u dva dijela. U prvom dijelu govorilo se općenito o baštinskom sektoru i digitalnim tehnologijama. Prvo predavanje održala je dr. sc. Ana Vukadin iz udruge ICARUS Hrvatska. Ona je predstavila koncept i vremenski slijed projekta *BoostDigiCulture* i podsjetila je prisutne kako je projekt započeo sastankom partnera iz 6 država (Hrvatska, Njemačka, Portugal, Italija, Grčka i Cipar). Naglašeno je kako je upravo ICARUS Hrvatska bio predstavnik među partnerima koji je direktno uključen u rad baštinskih institucija, dok su ostali partneri uglavnom bile udruge koje su pokrivala razne društvene, inkluzijske i ostale sfere života. Prva faza projekta tijekom ljeta 2022. godine podrazumijevala je formiranje fokus grupa i online intervju s djelatnicima AKM-ustanova (arhiva, knjižnica, muzeja, ali i galerija) kako bi se stekla bolji uvid u utjecaj digitalne transformacije te razinu digitalnih vještina i interesa djelatnika.

Nakon rezultata te faze projekta izrađen je PDP – profil digitalnih kompetencija. Glavni cilj PDP-a bio je da posluži kao polazište za razvoj alata za samoprocjenu koji će korisnicima platforme *BoostDigiCulture* pomoći u procjeni vlastitih kompetencija i odabiru odgovarajućih video tečajeva. Alat za samoprocjenu je kroz formu ankete, a u tri tematske cjeline (informacijska i podatkovna pismenost, komunikacija i suradnja, stvaranje digitalnog sadržaja) pružao mogućnost baštinskim djelatnicima da sami ocjene i procjene svoje digitalne vještine. Posljednja faza projekta, kako kaže Vukadin, uključivala je kreiranje više od 30 desetominutnih video uradaka koji bi, prema iskazanom interesu djelatnika, dala osnovne naputke u obliku formata mikroučenja o zadanoj temi. Tematske cjeline pratile su iste one grupe vještina koje su već spomenute prilikom razvoja alata za samoprocjenu. Na kraju svog zanimljivog izlaganja o naslovnom projektu seminara – *BoostDigiCulture*, posjetitelji seminara imali su prilike vidjeti premijerno i jedan od kratkih video tutoriala na taj način su iz prve ruke svjedočili o kakvom se formatu e-učenja radi.

Nakon toga prisutnima se obratio prof. dr. sc. Hrvoje Stančić sa Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji je prisutnima objasnio utjecaj modernih tehnologija na baštinske djelatnike u predavanju pod naslovom - *Kako suvremene disruptivne tehnologije utječu na baštinski sektor?* U uvodu je pojasnio pojam disruptivne tehnologije kao novu tehnologiju koja ima ograničeni broj korisnika, zbog čega još nije postala ustaljenom praksom. Kao disruptivne tehnologije navedene su virtualna stvarnost¹, proširena stvarnost², tehnologija ulančanih blokova³, umjetna inteligencija⁴, upošljavanje mase⁵ i igrifikacija⁶. Nakon elaboracije o svakoj od navedenih pojmova, Stančić zaključuje kako iako ove tehnologije dovode do narušavanja nekih od ustaljenih praksi u baštinskom sektoru, ovakvih se tehnologija ne treba bojati, jer disruptivne tehnologije zapravo olakšavaju pojedincima obavljanje njihovih poslova, pogotovo kada je riječ o repetitivnim radnjama ili o zadacima koji pojedincima oduzimaju iznimno mnogo vremena.

Doc. dr. sc. Benedikt Perak sa Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci govorio je na temu *Upotreba umjetne inteligencije i velikih jezičnih modela u baštinskim ustanovama*. Perak je u svom karakterističnom i nadahnutom obraćanju objasnio tematiku te predstavio dvije aplikacije temeljene na ChatGPT-4 platformi. Prva aplikacija koja koristeći pretvorbu glasa u tekst od

¹ Engl. Virtual reality.

² Engl. Augmented reality.

³ Engl. blockchain.

⁴ Engl. Artificial intelligence.

⁵ Engl. crowdsourcing.

⁶ Engl. gamification.

zvučnog zapisa radio emisija „Mantinijada Hrvatskog primorja“⁷ automatski stvara sažetke o emisiji te kreira najbitnije metapodatke. Druga aplikacija uz pomoć već spomenute ChatGPT-4 platforme stvara baštinskog asistenta baziranog na umjetnoj inteligenciji koji odgovara na pitanja vezana uz glazbu Ivana Matetića Ronjgova⁸.

Nakon kratke pauze, seminar je nastavljen u drugom dijelu koji je imao zajednički nazivnik – *Digitalne vještine i znanja u baštinskom sektoru*. Videovezom su se prisutnima obratile Peer Boselie i Nina Vogels iz (Archive De Domijnen) koje su govorile o temi pod naslovom *The DigiPrior and MobiReel Erasmus+* projektima. Prvi projekt, DigiPrior⁹ je platforma koja bi trebala baštinskim stručnjacima pomoći prilikom određivanja prioriteta odabira gradiva za digitalizaciju. Uz pomoć platforme, podataka i indikatora o našem gradivu, sustav preporučuje koje gradivo ima prednost prilikom digitalizacije. Druga platforma, MobiReel¹⁰ je platforma za mobilnu i jeftinu digitalizaciju starinskih filmova. Platforma se sastoji od sustava za upravljanje učenjem¹¹ koji sadrži module za vježbu, kratke video tutoriale, primjere sa dosadašnjih radionica, testove za samoprocjenu i ostali interaktivni materijal.

Maja Lesinger iz Knjižnice i čitaonice Grada Preloga predstavila je sudjelovanje svoje ustanove u Erasmus+ projektu ADELE. Lesinger je govoreći o projektu objasnila kako *Advancing Digital Empowerment of Libraries in Europe* (ADELE) ima za cilj odgovoriti na pitanje – koristimo li digitalne tehnologije u potpunosti? Projekt nudi besplatni prilagodljiv web alat koji pomaže organizacijama za obrazovanje odraslih da razmisle o tome kako koriste i gdje još mogu integrirati digitalne tehnologije za poboljšanje svojih usluga. Lesinger zaključuje kako bi ovaj alat trebao pomoći organizacijama za neformalno obrazovanje da budu digitalno spremne i okrenute budućnosti.

Vedran Šerbu koji je zaposlen kao informatičar u Državnom arhivu u Dubrovniku upoznao je prisutne sa završenim, ali i aktualnim digitalizacijskim projekatima u svojoj ustanovi. Poseban naglasak je stavljen na imperativ digitalizacije arhivskih fondova Dubrovačke Republike, koji su u fokusu nakon što je UNESCO uvrstio navedene fondove u registar „Sjećanje svijeta“ u ljeto ove godine. Šerbu je također naglasio izazove koje digitalizacija stavlja pred arhive u smislu ljudskih, ali i tehnoloških resursa, te zaključuje kako je digitalizacija, koja je još prije nekoliko godina bila skup pojedinačnih projekata, sada postala svakodnevica u baštinskim ustanovama.

Željka Dmitrus Purić, viša arhivistica iz Državnog arhiva u Zagrebu predstavila je protekle aktivnosti u kojima je sudjelovala institucija iz koje dolazi,

⁷ „Mantinijada Hrvatskoga primorja“ je emisija Hrvatskog radija koja je posvećena specifičnom glazbenom izrazu Hrvatskog primorja i Istre te istražuje glazbeno nasljeđe tog prostora.

⁸ Ivan Matetić Ronjgov bio je hrvatski skladatelj, melograf i glazbeni pedagog. Najpoznatiji je po tome što je otkrio i teorijski objasnio istarsku ljestvicu.

⁹ <https://digiprior.eu/>.

¹⁰ <https://mobireel.eu/>.

¹¹ *Engl. Learning management system.*

a posebno se osvrnula na projekte iz 2021. *Enriching Europeana through citizen science and artificial intelligence – Unlocking the 19th Century* i iz 2022. godine - *Cultural Heritage and AI. Transcribathon Zagreb*. Potom je upoznala prisutne sa načinima korištenja Transcribus¹² platforme. Transkribus je platforma bazirana na umjetnoj inteligenciji, a služi za prepoznavanje teksta, transkripciju i pretraživanje povijesnih dokumenata. Purić je naglasila kako je ovaj HTR¹³ model treniran na strukturiranim dokumentima (potrošačke kartice)¹⁴ te je objasnila prednosti i rezultate korištenja platforme i buduće projekte koji se planiraju.

Na kraju ovog dijela seminara koji se bavio predstavljanjem praktičnih projekata i digitalnih vještina u baštinskim ustanovama, članovi ICARUS Hrvatska Ana Vukadin, Maja Lesinger i Vedran Šerbu nastojali su prenijeti iskustvo koje su stekli na završnoj radionici BoostDigiCulture projekta koja se u lipnju ove godine održala u Portu, Portugal od 13. do 15. lipnja. Lesinger i Šerbu prisjetili su se kako su na radionici sudjelovali predstavnici i ostalih država partnera, te kako su tada sudionici u međusobnom razgovoru i otvorenoj debati nastojali predočiti sa kakvim se izazovima u svojem svakodnevnom radu suočavaju kada je riječ o digitalnim tehnologijama, a tada prisutni voditelji iz

¹² <https://readcoop.eu/transkribus/>.

¹³ Engl. Hand text recognition.

¹⁴ Potrošačke kartice iz fonda HR-DAZG-24 Gradsko poglavarstvo Zagreb.

partnerskih udruga BoostDigiCulture navedeno su uzeli u obzir prilikom razvoja posljednje faze projekta – mikrolearning platforme. Lesinger je istaknula kako je sa spomenute radionice u Portugalu praktično primjenila savjet da se na službene stranice Knjižnice i čitaonice Prelog objavi netiketa – skup etičkih pravila za korisnike društvenih mreža koje vodi navedena knjižnica. Šerbu je prezentirao rezultate ankete koji je proveo među djelatnicima Državnog arhiva u Dubrovniku. Anketa je pokazala da su djelatnici vrlo zainteresirani za učenje o digitalnim i informacijskim vještinama, a posebno za sigurnost osobnih podataka, korištenje alata za digitalnu kolaboraciju te vođenje digitalnih zbirki.

Posljednje izlaganje održale su dr. sc. Koraljka Kuzman Šlogar i Anamarija Žugić Borić sa Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Kuzman Šlogar je kao predsjednica DARIAH udruge predstavila protekle i aktivne projekte i alate koje DARIAH razvija. DARIAH je transnacionalna istraživačka organizacija koja promiče i povećava svijest o digitalnoj umjetnosti i humanistici, projektima, alatima i najboljim praksama te se zalaže za otvoreni pristup informacijama i slobodno dijeljenje rezultata i inovacija. Predstavljen je projekt DH Registar kao jedinstvena nacionalna platforma osmišljena olakšati stvaranje relevantnih registara za institucije koje djeluju u području humanističkih znanosti, umjetnosti i kulture. Potom je Žugić Borić predstavila drugi aktivni projekt Tezaurus.hr¹⁵. Ta je platforma zamišljena kao baza podataka za sve rječnike koji se mogu koristiti u različitim domenama (unutar digitalne humanistike i šire). Izlaganje je zaključeno pozivom prisutnima na aktivno uključivanje u navedene projekte.

Na samom kraju se prisutnima još jednom obratila predsjednica udruge ICARUS Hrvatska, doc. dr. sc. Vlatka Lemić, te predstavila aktualne projekte udruge, pozivajući prisutne da se uključe u projekte kojima je partner ICARUS Hrvatska i tom prilikom posebno izdvojila e-Routes¹⁶ i ATOM¹⁷. Tim obraćanjem zaključen je vrlo zanimljiv i poučan seminar koji je imao za cilj upoznati prisutne sa aktivnostima udruge ICARUS Hrvatska sa posebnim naglaskom na usavršavanje stručnjaka u kulturi i baštini u području digitalne pismenosti i vještina.

¹⁵ <https://www.tezaurus.hr>.

¹⁶ E-ROUTES Time travel routes through Europe - <https://e-routes.eu/>.

¹⁷ Archives and Traces of Migration - <https://projectatom.eu/>.

UPUTE SARADNICIMA //
INSTRUCTIONS TO ASSOCIATES

UPUTE SARADNICIMA

Časopis *Arhivski pogledi* publikuje se u izdanju Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona. U časopisu se objavljuju radovi iz područja arhivske teorije i prakse, historije, pomoćnih historijskih i informacionih nauka, kao i nova izdanja/prikazi i ocjene stručnih i naučnih publikacija i časopisa, te novosti/izvještaji sa naučnih i stručnih skupova iz zemlje i inozemstva.

Radovi koji pristignu za časopis *Arhivski pogledi* podliježu recenziji od strane eminentnih stručnjaka i naučnika iz oblasti arhivistike i historije, kojima će biti određena njihova naučna, stručna, ili pak druga vrijednost i klasifikacija. Kategorizaciju radova za časopis *Arhivski pogledi* predlaže autor rada i to: *Izvorni naučni rad*, *Pregledni naučni rad*, *Stručni rad* i *Drugo/Ostalo*. Radovi treba da budu neobjavljeni i da predstavljaju lični doprinos autora određenoj temi iz oblasti arhivske teorije i prakse, historije, pomoćnih historijskih i informacionih nauka.

Obim radova (članaka) može iznositi najmanje 5 i najviše 16 stranica i 5 ilustracija, a za nova izdanja/prikaze i ocjene (kao i druge priloge) 3 do 6 stranica teksta.

Struktura članka treba biti slijedeća:

- ime i prezime sa e-mail adresom autora i nazivom ustanove u kojoj je zaposlen,
- naslov rada,
- apstrakt na jeziku članka (oko 300 riječi) sa ključnim riječima (5-10 riječi) koji se donose poslije naslova članka,
- prevod naslova rada, apstrakta i ključnih riječi na engleski jezik,
- tekst samog članka (uvodne napomene, razrađena tema sa podnaslovima, zaključak/rezime),
- sažetak (zaključak, rezime) na engleskom jeziku obima oko 200 riječi.
- bibliografiju korištenih izvora i literature.

Prilozi koji se dostavljaju trebaju biti napisani u elektronskoj formi u nekoj od verzija MS WORD programa (doc ili docx), te snimljeni na formatu MS WORD dokumenta.

Rad se dostavlja u Times New Roman vrsti slova, veličine od 12 tačaka, na formatu A4, (jednostruki pored) za tekst, odnosno od 10 tačaka za fusnote koje se donose ispod teksta.

Naslov priloga piše se velikim slovima (bold), podnaslovi malim slovima (bold), a sažeci, originalni termini i nazivi na stranom jeziku kurzivom (italic).

Ilustracije treba da budu jasne i oštre u crno-bijeloj ili kolor tehnici. Prilozi se dostavljaju elektronskom poštom ili na nekom od digitalnih nosača informacija.

Radove (članke) neophodno je poslati najkasnije do 31. oktobra tekuće godine. Radovi koji dobiju pozitivnu ocjenu recenzenata, bit će objavljeni u časopisu *Arhivski pogledi*. Rukopisi ne podliježu vraćanju. Radovi se štampaju latinicom i ćirilicom.

Primjerak rukopisa poslati poštom na adresu Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona ili na e-mail adresu **daztk.tz@gmail.com**, sa naznakom „**za časopis Arhivski pogledi**“. Autori imaju pravo na besplatan primjerak časopisa u kojem im je objavljen rad.

Napomena: Uz rad idu fusnote (podnožne napomene).

Kako pisati podnožne napomene:

1. ime i prezime autora – normal
2. naslov knjige, zbornika, publikacije – kurziv
3. naslov članka – normal (bez navodnika)
4. naslov novina i časopisa – kurziv
5. naslov zakona – kurziv
6. naziv službenih glasila normal sa navodnicima
7. Isto – kurziv.

Citiranje arhivskih izvora:

Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), fond: Ministarstvo prosvjete Bosne i Hercegovine (dalje: MPBiH), k-231, dok. 1001/48, *Materijal sa konferencije po pitanju narodnog prosvjeđivanja*, 1-2. oktobar 1946. Napomena: Navesti naziv dokumenta u kurzivu. Ako se radi o neobrađenoj građi, navesti osnovne podatke o dokumentu, u smislu pošiljaoca, adrese i datuma.

Citiranje knjige:

Vlatka Lemić, *Arhivi i digitalno doba*, Zagreb 2019, 133. (kod broja strane ne pisati str.).

Kad se ista knjiga citira u narednoj podnožnoj napomeni, staviti: *Isto*, 81.

Kad se ista knjiga ponovo citira na drugom mjestu u radu, koristiti skraćeni naziv koji će se definisati u početnoj fusnoti za navedenu knjigu. (npr. V. Lemić, *Arhivi i digitalno doba*).

Citiranje radova u časopisima:

Izet Šabotić, „Hibridno arhiviranje“ i korisnička funkcija arhivske građe, *Arhivski zapisi*, god. XXI/2014, br. 1, Državni arhiv Crne Gore, Cetinje 2015, 119.

Kad se isti rad citira u narednoj podnožnoj napomeni, staviti: *Isto*, 125.

Kad se isti rad ponovo citira na drugom mjestu u radu, koristiti skraćeni naziv koji će se definisati u početnoj fusnoti za navedenu literaturu. (npr. I. Šabotić, *Hibridno arhiviranje*).

Citiranje radova u zbornicima:

Hrvoje Stančić, Arian Rajh, Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva u jedinstveni arhiv elektoničkih zapisa, *12. seminar „Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture”*, Zbornik radova, Zagreb 2009, 85-88.

Kad se isti rad citira u narednoj podnožnoj napomeni, staviti: *Isto*, 92.

Kad se isti rad ponovo citira na drugom mjestu u radu, koristiti skraćeni naziv koji će se definisati u početnoj fusnoti za navedenu literaturu. (npr. H. Stančić, A. Rajh, *Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva*).

Citiranje članaka u novinama:

„Novi udarac napukloj Jugoslaviji”, *Oslobođenje*, god. XLVIII, br. 356, Sarajevo, 12. septembar 1991, 6.

Napomena: Ako članak ima autora, navesti i autora (kako je naveden u potpisu). Kad se isti članak citira u narednoj podnožnoj napomeni, staviti: *Isto*.

Kad se isti članak ponovo citira na drugom mjestu u radu, koristiti skraćeni naziv, koji će se definisati u početnoj fusnoti za navedene novine. (npr: Novi udarac napukloj Jugoslaviji, *Oslobođenje*).

Citiranje službenih glasila:

Odluka o priznavanju državnosti SR Bosne i Hercegovine, „Službeni list SR Bosne i Hercegovine”, godina XLVII, broj 37, od 23. decembra 1991, 1085.

Citiranje sa interneta:

Mirsad Rogatica, *Arhivska građa Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini od 1883-1895-Rogatica*, <http://rogatica-bih.blogspot.com/2015/02/arhivska-graa-islamske-zajednice-u-bih.html> (Pristup: navesti dan, mjesec i godinu pristupa).

Adresa Redakcije: Turalibegova br. 24 (PP 120)

(za časopis „Arhivski pogledi”)

75000 Tuzla – Bosna i Hercegovina

E-mail: daztk.tz@gmail.com

**Redakcija časopisa
*Arhivski pogledi***

INSTRUCTIONS TO ASSOCIATES

The journal *Arhivski pogledi // Archival Views* is published by the Association of Archival Employees in Tuzla Canton. The journal publishes papers in the field of archival theory and practice, history, auxiliary historical and information sciences, as well as new editions / reviews of professional and scientific publications and journals, and news / reports from scientific and professional conferences from the country and abroad.

Papers submitted to the journal are subject to review by eminent experts and scholars in the field of archival science and history, who will determine their scientific, professional, or other value and classification. The categorization of papers for the journal *Archival Views* is proposed by the author of the paper, namely: *Original scientific article*, *Review scientific article*, *Professional article* and *Other*. Papers should be previously unpublished and represent the author's personal contribution to a particular topic in the field of archival theory and practice, history, auxiliary historical and information sciences.

The volume of papers (articles) can be a minimum of 5 and a maximum of 16 pages and 5 illustrations, and for new editions / reviews and ratings (as well as other attachments) 3 to 6 pages of text.

The structure of the article should be as follows:

- *name and surname with the e-mail address of the author and the name of the institution in which he is employed,*
- *title of the paper,*
- *abstract in the language of the article (about 200 words) with key words (5-10 words) that are passed after the title of the article,*
- *translation of the title of the paper, abstract and keywords into English,*
- *the text of the article itself (introductory remarks, elaborated topic with subheadings, conclusion / summary),*
- *abstract (conclusion, summary) in English of about 200 words.*
- *bibliography of used sources and literature.*

Attachments that are submitted should be written in electronic form in one of the versions of MS WORD programs (doc or docx), and recorded in the format of MS WORD document.

The paper is submitted in Times New Roman typeface, size 12 points, in A4 format, (single line spacing) for the text, or 10 points for the footnotes that are brought below the text.

The title of the article is written in capital letters (bold), subtitles in small letters (bold), and abstracts, original terms and names in a foreign language in italics (italic). Illustrations should be clear and sharp in black and white or color. Attachments are submitted by e-mail or on one of the digital media.

Papers (articles) must be sent no later than October 31 of the current year. Papers that receive a positive reviewer's review will be published in the journal *Arhivski pogledi*. Manuscripts are non-refundable. Papers are printed in Latin and Cyrillic.

A copy of the manuscript should be sent by mail to the address of the Association of Archival Employees of Tuzla Canton or to the e-mail address daztk.tz@gmail.com, with the note „**for the journal Archival Views**“. Authors are entitled to a free copy of the journal in which their work was published.

Note: Footnotes (footnotes) accompany the paper.

How to write footnotes:

1. name and surname of the author - normal
2. title of the book, collection, publication - italics
3. article title - normal (without quotes)
4. title of newspaper and magazine - italics
5. title of the official publications - italics
6. name of official gazettes normal with quotation marks
7. Same - italics.

Citing archival sources:

Archives of Bosnia and Herzegovina (hereinafter: ABiH), fund: Ministry of Education of Bosnia and Herzegovina (hereinafter: MPBiH), k-231, doc. 1001/48, *Material from the Conference on Public Enlightenment*, 1-2. October 1946. Note: Indicate the name of the document in italics. In the case of unprocessed material, provide basic information about the document, in terms of sender, address and date.

Book citation:

Vlatka Lemić, *Archives and the Digital Age*, Zagreb 2019, 133. (do not write „page number“).

When the same book is quoted in the next footnote, put: *Ibid*, 81.

When the same book is cited again elsewhere in the paper, use the abbreviated title that will be defined in the opening footnote for that book. (eg V. Lemić, *Archives and the Digital Age*).

Citation of papers in journals:

Izet Šabotić, Hybrid archiving and the user function of archival material, *Archival records*, vol. XXI / 2014, no. 1, State Archives of Montenegro, Cetinje 2015, 119.

When the same work is cited in the following footnote, put: *Ibid*, 125.

When the same paper is cited again elsewhere in the paper, use the abbreviated title that will be defined in the opening footnote for the cited literature. (eg I. Šabotić, *Hybrid archiving*).

Citation of papers in proceedings:

Hrvoje Stančić, Arian Rajh, Integration of Digitized and Digital Material into a Unified Archive of Electronic Records, *12th seminar „Archives, Libraries, Museums: Possibilities of Cooperation in the Environment of Global Information Infrastructure”*, Proceedings, Zagreb 2009, 85-88.

When the same work is cited in the following footnote, put: *Ibid*, 92.

When the same paper is cited again elsewhere in the paper, use the abbreviated title that will be defined in the opening footnote for the cited literature. (eg H. Stančić, A. Rajh, *Integration of digitized and digital material*).

Citing newspaper articles:

„A new blow to the cracked Yugoslavia“, *Oslobodjenje*, vol. XLVIII, no. 356, Sarajevo, 12 September 1991, 6.

Note: If the article has an author, state the author (as stated in the signature).

When the same article is cited in the following footnote, put: *Ibid*.

When the same article is cited again elsewhere in the paper, use an abbreviated title, which will be defined in the opening footnote for the newspaper. (eg: A new blow to a cracked Yugoslavia, *Oslobodjenje*).

Citing official gazettes:

Decision on Recognition of the Statehood of the FR of Bosnia and Herzegovina, „Official Gazette of the FR of Bosnia and Herzegovina”, year XLVII, No. 37, dated 23 December 1991, 1085.

Quoting from the Internet:

Mirsad Rogatica, *Archives of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina from 1883-1895-Rogatica*, <http://rogatica-bih.blogspot.com/2015/02/arhivska-graa-islamske-zajednice-u-bih.html> (Accessed: specify the day, month and year of access).

**Editorial office address: Turalibegova br. 24 (PP 120)
(for the journal „Archival Views“)
75000 Tuzla - Bosnia and Herzegovina
Email: daztk.tz@gmail.com**

**Journal editorial office
Archival Views**

O AUTORIMA //
ABOUT THE AUTHORS

Prof. dr. Izet ŠABOTIĆ

Rođen 3. juna 1964. godine u Tucanjama-Bihor (Crna Gora). Osnovnu školu završio u mjestu rođenja, gimnaziju u Beranama, a Pedagošku akademiju u Skoplju. Filozofski fakultet Odsjek za historiju završio na Univerzitetu u Tuzli. Magistrirao 2004. godine na Univerzitetu u Sarajevu, a doktorirao 2008. godine na Filozofskom fakultetu u Tuzli na temu: *Agrarna reforma i kolonizacija u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1948. godine.*

Radio u više osnovnih i srednjih škola na području Bosne i Hercegovine u periodu 1985-1994. Od augusta 1994. godine radio u JU Arhiv Tuzlanskog kantona, a od 2002. do 2014. godine obavljao dužnost direktora Arhiva Tuzlanskog kantona.

Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli angažovan je od akademske 1999/2000. do danas, kao asistent, viši asistent, a od 2008/2009. kao profesor predavač na Odsjeku za historiju na više predmeta na užoj naučnoj oblasti „Novi vijek” i „Arhivistika”. Danas je uposlenik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli u zvanju *redovnog profesora.*

Učestvovao je kao predavač na brojnim međunarodnim naučnim i stručnim skupovima, kao i u pripremi i organizaciji brojnih naučnih i stručnih konferencija održanih u Bosni i Hercegovini iz oblasti historije i arhivistike. Bio je dugogodišnji Predsjednik Organizacionog odbora Međunarodnog savjetovanja „Arhivska praksa”, te glavni i odgovorni urednik dva referentna časopisa: *Arhivska praksa* i *Glasnik arhivâ i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, te član redakcija nekoliko međunarodnih i domaćih časopisa i drugih publikacija. Trenutno je izvršni direktor Centra za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla, te urednik časopisa *Historijski pogledi*. Član je više stručnih i naučnih komisija i timova iz oblasti historije u Bosni i Hercegovini i nekoliko zemalja okruženja. Trenutno radi na realizaciji nekoliko naučnih međunarodnih projekata.

Autor je i koautor 12 knjiga i šest udžbenika, te više od 300 naučnih i stručnih radova iz oblasti historije i arhivistike, objavljenih u više domaćih i stranih časopisa. Urednik i recezent je više od 80 knjiga iz oblasti historije i arhivistike.

Aktivno je sudjelovao u realizaciji brojnih kulturnih, naučnih i stručnih sadržaja i projekata u Bosni i Hercegovini i inozemstvu. Obavljao je brojne dužnosti u stručnim i naučnim asocijacijama na svim nivoima.

Za postignute rezultate u oblasti obrazovanja, nauke i kulture više puta je nagrađivan, kako od strane domaćih, tako i međunarodnih ustanova i institucija.

Živi i radi u Tuzli, oženjen je i otac dvoje djece.

Izr. prof. dr. Miroslav NOVAK

Diplomirao je historiju i sociologiju kulture na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani. Od 1986. zaposlen je u Pokrajinskom arhivu Maribor. U razdoblju 1995-1996. prvo je bio vršitelj dužnosti, a zatim od 1996. do 2000. godine i direktor ove ustanove. Od 2000. zaposlen je kao arhivist s doktoratom znanosti, te je 2007. godine stekao najviše arhivsko stručno zvanje – arhivski savjetnik.

Postdiplomski studij završio je na Sveučilištu u Zagrebu, gdje je 1999. promoviran u doktora društvenih znanosti – znanstveno područje: informacijske znanosti. Njegov znanstveno-istraživački rad u početku je bio usmjeren na historiografiju i arhivistiku, a u novije vrijeme na arhivske stručne i informacijske probleme suvremene arhivistike.

Svoju pedagošku karijeru započeo je kao predavač arhivistike na Višoj stručnoj školi u mariborskoj drvo-prerađivačkoj školi, a zatim je nastavio prvo kao docent na fakultetu DOBA u Mariboru, a od 2013. u Alma Mater Europaea ECM Maribor, gdje je izvanredni profesor arhivistike od 2018. godine.

Autor je više od 470 objavljenih radova povezanih s arhivistikom, informatikom i historiografijom, te je registrirani istraživač pod SICRIS brojem 12772.

Dr. sc. Tamara ŠTEFANAC

Tamara Štefanac radi kao Viša arhivistica u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Doktorirala je u području Informacijskih znanosti, a diplomirala povijest umjetnosti, komparativnu književnost i arhivistiku. Radila je kao arhivist, kustos zbirki i ravnateljica Hrvatskog željezničkog muzeja. Tijekom 2022. i 2023. godine boravila je u Sveučilištu Kalifornija, Los Angeles kao dobitnica Fulbright stipendije za post-doktorska znanstvena istraživanja. Njezini istraživački interesi jesu arhivsko gradivo u različitim društvenim kontekstima, dokumentarna kulturna baština i njena zaštita te uloga arhiva u životima različitih zajednica.

Mr. sc. Omer ZULIĆ

Rođen je 1976. godine u Tuzli. U Arhivu Tuzlanskog kantona zaposlen od 2004. godine. Obavljao dužnost direktora JU Arhiv Tuzlanskog kantona od 2014. do 2018. godine i od oktobra 2019. do novembra 2021. godine. Najviše stručno zvanje u arhivskoj struci - arhivski savjetnik stekao je 2014. godine.

Angažovan u svojstvu stručnjaka iz prakse na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli, Odsjek historija, na kojem je 2013. godine, stekao naučno zvanje, magistar društvenih nauka iz područja historije. Član komisije za polaganje stručnih arhivističkih ispita Tuzlanskog kantona. Član Upravnog odbora Arhivističkog udruženja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Upravnog odbora Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine. Član Društva arhivskih zaposlenika TK. Autor je preko 90

stručnih i naučnih radova objavljenih u stručnim i naučnim časopisima u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Sloveniji i Italiji. Koautor publikacije *Arhivska praksa 1998-2017*. Učesnik je mnogobrojnih naučnih skupova i konferencija u Bosni i Hercegovini i van njenih granica. Recenzent, urednik i promotor više desetina publikacija, te autor i koautor nekoliko izložbi i kataloga izložbi. Član mnogobrojnih organizacionih odbora, naučnih konferencija i skupova, te redakcija časopisa i publikacija. Oženjen, otac dvoje djece.

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ

Rođen u Tuzli 5. 12. 1989. godine. Osnovnu školu završio u Memićima, a srednju školu u Mješovitoj srednjoj školi u Kalesiji – smjer Gimnazija. Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli upisan je akademske 2008/2009. godine, Odsjek historija, a diplomirao 2012. godine i stekao zvanje *Bachelor historije*. Drugi ciklus studija upisao akademske 2012/2013. godine, a završio 2014. godine i stekao zvanje *Magistar historije*. Akademske 2019/2020. godine upisao je Treći ciklus studija (*Doktorat*), smjer: Historija, studijski program: Historija Bosne i Hercegovine u 19. i 20. stoljeću.

Volonterski-pripravnički staž odradio je u Arhivu Tuzlanskog kantona, a 2016. godine položio je stručni arhivistički ispit i stekao stručno zvanje *Arhivist*. Od 2022. godine zaposlen u Arhivu Tuzlanskog kantona.

Učestvovao je kao predavač na nekoliko međunarodnih naučnih i stručnih skupova, kao i u pripremi i organizaciji nekoliko naučnih i stručnih skupova održanih u Bosni i Hercegovini iz oblasti historije i arhivistike. Autor je nekoliko desetina naučnih radova iz oblasti historije i arhivistike u referentnim časopisima u Bosni i Hercegovini i inostranstvu. Član je nekoliko društvenih asocijacija iz oblasti historije i arhivistike. Sekretar Redakcije časopisa *Historijski pogledi*, čiji je izdavač Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzle.

Mr. Милутин МИЛТОЈЕВИЋ

Милутин Милтојевић рођен је 1987. године у Нишу. Основне академске студије завршио је 2011. године на Смеру за историју, Филозофског факултета Универзитета у Нишу, где је две године касније, 2013, завршио и Мастер академске студије, са просечном оценом 10. Од 2018. запослен је у Историјском архиву у Нишу. Стручни испит из архивистике, положио је 2019. године и тренутно ради као архивиста. Аутор је више објављених научних радова и сценариста је документарних филмова који се баве историјом Ниша.

Mr. Vidosava ERAKOVIĆ

Vidosava Eraković, viši arhivista Arhiva Jugoslavije, rođena je u Kruševcu 1986. godine. Diplomirala na Katedri za Istoriju Jugoslavije Filozofskog fakulteta u Beogradu 2010. godine, a masterirala 2011. godine. U Arhivu Jugoslavije radi od 2011. godine na poslovima sređivanja i obrade arhivske građe. Pored toga, radila je i na poslovima digitalizacije Foto arhive Tanjug i bila je sekretar Komisije za kategorizaciju arhivske građe u Arhivu Jugoslavije. Autor je nekoliko stručnih i naučnih arhivskih i historiografskih radova. Učestvovala na brojnim stručnim skupovima iz arhivistike. Delegat je Arhiva Jugoslavije u Arhivističkom društvu Srbije.

Mag. inf. Vedran ŠERBU

Informatičar u Državnom arhivu u Dubrovniku. Diplomirao je informacijske znanosti te povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Do 2019. godine radio je kao voditelj IT službe u privatnom sektoru, a potom počinje raditi u Državnom arhivu u Dubrovniku kao informatičar, te od tada aktivno sudjeluje u većini projekata digitalizacije navedene ustanove. Član je EuropeanaTech zajednice koja okuplja stručnjake, programere i istraživače iz sektora istraživanja i razvoja unutar šire Europeana mreže.

Milena POPOVIĆ SUBIĆ

Milena Popović Subić je rođena 1960. godine. Diplomirala je 1983. godine na Pravnom fakultetu u Novom Sadu. Prvo iskustvo na zaštiti arhivske građe stiče radom u Istorijском arhivu grada Novog Sada od 1985. godine. Od zvanja arhiviste, preko višeg arhiviste, 2013. godine stiče zvanje arhivskog savetnika. Od 2003. godine zaposlena je u Arhivu Vojvodine kao rukovodilac Odeljenja centar za dokumentaciju i informacije. Istovremeno bila je imenovana za zamenika direktora Arhiva Vojvodine od 2004. do 2013. godine, a poslove programskog direktora obavljala je od 2013 do 2018. godine da bi u narednom periodu od 2018 do 2020. godine bila imenovana na mesto pomoćnika direktora.

Radila je na razvoju matične službe Arhiva Vojvodine, razvoju Informacionog sistema Arhiva Vojvodine i propagandne delatnosti arhiva. U okviru matičnih poslova Arhiva Vojvodine rukovodila je stručnim nadzorom nad radom arhiva na teritoriji AP Vojvodine i sa kraćim prekidima obavlja poslove u okviru organizacije stručnih ispita za zaposlene u arhivima kao predsednica Komisije i kao predavač za predmet Propisi u oblasti zaštite kulturnih dobara. Članica je Komisije za dodelu viših zvanja u arhivskoj struci u Republici Srbiji.

Bila je članica Predsedništva Društva arhivskih radnika Vojvodine, glavna i odgovorna urednica redakcije DARV-a i časopisa Arhivski anali. Urednica je više prevoda međunarodnih arhivističkih standarda. Saradnik je i

koautor više izložbi u Arhivu Vojvodine, kao i organizator savetovanja, okruglih stolova i radionica u okviru arhivske službe. Autorka je mnogobrojnih stručnih radova na međunarodnim savetovanjima u zemlji i inostranstvu.

Sada obavlja poslove rukovodioca Grupe za matične poslove Arhiva Vojvodine u okviru kojih vrši edukaciju i organizuje radionice za zaposlene i stvaraoce arhivske građe i dokumentarnog materijala u vezi sa primenom arhivskog zakonodavstva i elektronskog poslovanja.

Selma ISIĆ

Zaposlena u Arhivu Tuzlanskog kantona od 2006. godine. U dosadašnjem radu objavila preko šezdeset priloga (stručnih i naučnih radova, prikaza i izvještaja), u referentnim stručnim i naučnim časopisima u Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji. Sa stručnim saopćenjima učestvovala na Savjetovanjima arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, učestvovala u organizaciji Savjetovanja „Arhivska praksa“, seminara iz oblasti kancelarijskog i arhivskog poslovanja za registrature, okruglih stolova, naučnih i stručnih skupova, itd. Član je nekoliko arhivskih udruženja: Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine, Arhivističkog udruženja u Federaciji Bosni i Hercegovine, te član Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona. Od 2009. do 2018. bila je sekretar redakcije časopisa „Arhivska praksa“, te sekretar redakcije časopisa „Glasnik arhivâ i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine“.

Hatidža FETAHAGIĆ

Viši arhivist u Arhivu Tuzlanskog kantona. Radi od 2002. godine na radnom mjestu Arhivist za rukovanje građom u depou i rad sa korisnicima. Zvanje profesora Bosanskog jezika i književnosti stekla je na Filozofskom fakultetu u Tuzli. Radila je u italijanskim humanitarnim organizacijama, kao prevodilac italijanskog jezika. Jednu školsku godinu je radila u Osnovnoj školi “Dobošnica” u Dobošnici, općina Lukavac, gdje je izvodila nastavu iz predmeta Bosanski jezik i književnost. Aktivno je učestvovala u pripremi i realizaciji Međunarodnog stručnog i naučnog savjetovanja „Arhivska praksa“ u Tuzli od 2002. do 2018. kao član Organizacionog odbora i učesnik sa

izlaganjem stručnih radova. Objavila je više stručnih radova iz oblasti arhivistike, te radova iz arhivske građe, kao i članaka i prikaza u referentnim časopisima (*Arhivska praksa*, *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* i drugi). Koautor je velikog broja arhivskih izložbi. Pripremila je više zapaženih priloga za emisije iz oblasti kulture na RTV TK. Lektorisala je sve brojeve časopisa *Arhivska praksa* od 2012. godine do 2018, i časopisa *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo od broja 41 (2011) do danas, te brojne druge publikacije i izložbe čiji je izdavač Arhiv Tuzlanskog kantona. Aktivno učestvuje u radu strukovnog udruženja Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, u kome je obavljala i funkciju sekretara, od oktobra 2010. do 2018. godine, te predsjednika u toku 2018. i 2019. godine. Predsjednica je Skupštine Arhivističkog udruženja u Federaciji Bosni i Hercegovine.

Maruška NENEZIĆ

Maruška Nenezić, rođena 14. 11. 1988. godine u Nikšiću. Od prve godine živi i radi u Kotoru. Završila osnovne studije na „Fakultetu za turizam i hotelijerstvo“ u Kotoru, 29. 9. 2012. godine, dok je specijalističke studije završila na istom fakultetu 5. 11. 2013. godine. Zaposlena u Istorijskom arhivu Kotor od 2015. godine. Učestvovala sa radom *O životu i naučno-istraživačkom radu dr. Miloša Miloševića na osnovu dokumenata iz njegovog legata*, zajedno sa koleginicom Jelenom Mršuljom, na međunarodnom naučno-stručnom skupu *Miloš Milošević i kulturna tradicija Boke* održanom 2023. godine. Osim toga učestvovala je na međunarodnoj arhivskoj konferenciji „4. Tuzlanski arhivski dani“, koja je održana u Tuzli, 29. i 30. septembra 2023. godine.

Adnan KALESIĆ

Rođen 7. 7. 1980. godine u Tuzli. U mjestu rođenja završio osnovnu i srednju školu, te Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, odsjek Historija gdje je stekao zvanje profesor historije VII stepen. Nakon završenog studija pripravnički staž je odradio u JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona. Nakon odrađenog pripravničkog staža saraduje sa Zavodom kao vanjski saradnik. Od maja 2017. godine je zaposlen u Vladi Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, prvo u pisarnici, a nedugo potom prelazi u Službu za arhiv (Arhiv Brčko distrikta) gdje ostaje do maja 2022. godine. Radio je na poslovima istraživanja i digitalizacije arhivske građe kako u matičnom Arhivu tako i u ostalim arhivima u Bosni i Hercegovine te zemljama okruženja. Od juna 2022. godine stalno zaposlen u JU Historijski arhiv Sarajevo na poziciji Arhivist za rad na naučno-istraživačkim poslovima. Učestvovao je u organizaciji i radu više stručnih i naučnih skupova sa tematikom: historija, arhivistika i kulturna baština, te u priređivanju mnogih arhivističkih izložbi.

Adnan HADŽIABDIĆ

Adnan Hadžiabdić, profesor historije, rođen 1984. godine u Doboju, osnovnu školu i gimnaziju završio je u Tuzli, a Filozofski fakultet u Sarajevu (odsjek Historija), 2010. godine. Prvo radno iskustvo stekao je u Historijskom arhivu Sarajevo, gdje je sada zaposlen. Predmet njegovog interesovanja je savremena historija Bosne i Hercegovine i arhivistika. Svoje radove objavljivao je u više stručnih publikacija i časopisa, između ostalih u *Analima Gazi Husrev-begove biblioteke*, *Glasniku arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, *Glasniku Udruženja arhivskih radnika RS Banja Luka*, *Arhivskoj praksi*, Tuzla, *Korak*, časopis za zaštitu tekovina Bosne i Hercegovine, Sarajevo i dr.

**Časopis *Arhivski pogledi* br. 4. štampan je uz finansijsku podršku //
Journal of *Archival Views* no. 4. was printed with financial support:**

